

A NYUGDÍJASOK SZÁMÁNAK ÉS ELLÁTÁSÁNAK ALAKULÁSA

DR. BARANYAI ISTVÁN – EILER ERZSÉBET

A gazdasági fejlődéssel és az ezzel együtt járó mind kedvezőbbé váló anyagi és egészségügyi körülményekkel párhuzamosan világszerte és Magyarországon is jelentősen növekedett az idős korú népesség száma és össznépességben belüli aránya. Az idős korúak társadalmilag szervezett ellátása ezért mindenütt egyre növekvő anyagi eszközöket igényel a társadalomtól. Amíg azonban az aktív keresők reálbére általában fokozatosan emelkedik, addig – a világszerte tapasztalható fogyasztói árszínvonal-emelkedéssel összefüggésben – a fejenkénti nyugdíjak és járadékok reálértékének általában még a szinten tartása sem eléggé megoldott. A nem szocialista országokban emellett a parasztság körében a nyugdíj ismeretlen, sőt egyes országokban a nyugdíjbiztosítás még ma sem terjed ki az összes bérből – fizetésből élőkre. Ezekből a körülményekből adódik, hogy a ma létező szociális problémák egyike szinte mindenütt az idős korúak társadalmilag szervezett anyagi ellátásának mértéke és színvonala.

Hazánkban is, bár a nyugdíjrendszer általános és a mezőgazdaság szocialista átszervezése óta a parasztságra is kiterjed, egyik szociális probléma a nyugdíjkérdés, mivel egyrészt a nyugdíjak és járadékok összege viszonylag alacsony, másrészt, mert jelentős részük nem tart lépést az árszínvonal emelkedésével.

A következőkben, a tanulmány célkitűzésének megfelelően, a nyugdíjasok és járadékosok számának, társadalmilag szervezett anyagi ellátottságuknak időbeli és térbeli alakulásával, továbbá a jövedelmi – megélhetési körülményeikkel foglalkozunk. A tanulmány függelékeként pedig vázlatosan áttekintjük a hazai nyugdíjrendszer felszabadulás utáni alakulását.

Előjáróban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a nagyszámú nyugdíjazás és elhalálozás miatt a nyugdíjasok összetétele már néhány év alatt is jelentősen megváltozik, ezért az átlagos nyugdíjak és járadékok időbeli változása nem tükrözi helyesen a nyugdíjasok anyagi helyzetének tényleges változását, hiszen a különböző időszakok átlagai jelentős részben nem ugyanazokra a személyekre vonatkoznak. Az elhalálozottak helyébe lépő újonnan nyugdíjazottak átlagos nyugdíja ugyanis már a bérek emelkedése miatt is mindig magasabb, mint az elhalálozottaké, s ez a körülmény jelentősen hozzájárul a nyugdíjasok egészére vonatkozó átlagos nyugdíj folyamatos emelkedéséhez. Éppen ezért, hogy a nyugdíjasok helyzetét reálisan lehessen megítélni, vizsgáldásunkban a ren-

delkezésre álló adatbázis nyújtotta lehetőségek keretein belül, az átlagok mellett nagymértékben támaszkodtunk a részletező adatokra. Mielőtt rátérnénk vizsgálódásunk eredményeinek részletes ismertetésére, összefoglaljuk az abból levonható főbb megállapításokat, amelyek a következők.

1. A nyugdíjasok száma az 1950-es évek elejétől kezdve igen jelentősen, 1960–1964 között pedig ugrásszerűen, évi kb. 100 000 fővel növekedett, azután évi 50–60 000 fővel gyarapodott. 1969. januárban a nyugdíjasok száma 1 320 000 fő volt, az össznépességnek 13 százaléka. A nyugdíjakra kifizetett összeg 1955 és 1968 között kerekén ötszörösére nőtt és 1968-ban meghaladta a 10 milliárd forintot.

2. A nyugdíjak és a járadékok nagyobbik részének a fejenkénti összege a többszöri részleges emelések ellenére is alacsony. A saját jogú nyugdíjasok közül is sokan alacsony összegű ellátást kapnak, ezenkívül különösen a mezőgazdasági termelősövetkezeti járadékok, az ún. származékos (az özvegyi és árvaellátás keretében nyújtott) nyugdíjak és egyes vegyes jogcímen folyósított ellátások fejenkénti összege (például a hadigondozottaké) igen alacsony.

3. A saját jogon nyugdíjazottak közül a havi 600 forintnál alacsonyabb összegű ellátásban részesülők ma már nem az ún. „régik” (1958 előtti), hanem az „új” (1958 utáni) nyugdíjasok köréből kerülnek ki. A régi, nagyon alacsony összegű saját jogú nyugdíjakat ugyanis több esetben is emelték, s ezért, valamint a nyugdíjrendszer 1958. évi változása miatt például az 1955–1957. években 10–15 évi szolgálati idővel és 1200 forintos fizetéssel nyugdíjazottak jelenleg több nyugdíjat kapnak, mint azok, akiket 1967–1969 között nyugdíjaztak, ugyancsak 10–15 évi szolgálati idővel és 1200–1800 forint közötti fizetéssel.

4. A korábbi nyugdíjemelések mindig csak az alacsony összegű nyugdíjakat érintették, az 1000 forint körüli, illetve az ennél magasabb összegű nyugdíjakat nem emelték, ezért ezek reálértéke az árszínvonal emelkedése miatt hosszabb távon nagymértékben, de rövidebb távon is számottevően csökkent. Az érintettek közül pedig számosan nyugdíjat nem élvező házastársukkal élnek együtt, ezért az átlagosnál magasabb nyugdíjuk ellenére igen szűkösen élnek.

5. Az eddigi árszínvonal-emelkedés a nyugdíjasokat hosszabb és rövidebb távon egyaránt kedvezőtlenebbul érintette, mint az aktív népességet. A nyugdíjasok kiadásában igen nagy a súlya az élelmezésnek, ugyanakkor az élelmiszerek árszínvonalának emelkedése lényegesen nagyobb volt, mint az iparcikkeké és szolgáltatásoké.

6. A nyugdíjasok és járadékosok nagyobb részének a jövedelmi-megélhetési helyzete nem egyedül a nyugdíjtól és annak alakulásától, hanem egyéb tényezőktől is függ. A nyugdíjasok és járadékosok közel fele (kb. 600 000 fő) olyan háztartásokban él, amelyekben aktív kereső is van, a többi (kb. 700 000 fő) pedig vagy egyedül, vagy aktív tevékenységet nem folytató házastársával. Ez utóbbi 700 000 nyugdíjashoz még kb. 170 000 eltartott is tartozik és túlnyomórészt ezek közül kerül ki az a mintegy 600 000 főt kitevő nyugdíjas réteg, akiknél a fejenkénti jövedelem a havi 800 forintot nem éri el, s közülük mintegy 300 000 főnél pedig havi 600 forintnál is alacsonyabb. Az aktív háztartásokban élő nyugdíjasok közül aránylag kevés él olyan háztartásokban, amelyekben a jövedelmi színvonal alacsony.

A továbbiakban e főbb megállapítások részletesebb kifejtésére kerül sor.

A NYUGDÍJASOK ÉS JÁRADÉKOSOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

1930 és 1968 között az ország népességének 18 százalékos növekedése mellett a 60 éven felüliek száma megkétszereződött: 850 000 főről 1 680 000 főre emelkedett. Az össznépességből a 60 éven felüliek aránya 1930-ban 9,8, 1968-ban pedig már 16,4 százalék volt.

A nyugdíjasok és járadékosok száma az 1930. január 1-i népszámlálás adatai szerint csupán 135 000 fő, az 1941-es népszámláláskor 180 000 fő, az 1949-es népszámláláskor pedig 244 000 fő volt, ami sorrendben az össznépességnek mindössze 1,6, 1,9, illetve 2,7 százaléka.¹

A munkások és alkalmazottak egészét érintő első egységes (1951. évi) nyugdíjtörvény, ezt követően pedig az 1954. és 1958. évi törvények, valamint a mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok nyugdíját és járadékát szabályozó 1958. és 1966. évi törvények következményeként a nyugdíjasok és járadékosok száma igen nagy mértékben gyarapodott. Számuk az 1955. évi 560 000 főről 1960-ra 640 000 főre, 1969-re pedig már 1 320 000 főre emelkedett. Az 1960-as évek elejére az 1950-es években nagy számban munkát vállalók egy része megszerezte a nyugdíjhoz szükséges szolgálati időt és elérte a nyugdíjkorhatárt, ezenkívül az 1960-as évek elején vonták be az idős mezőgazdasági termelészövetkezeti tagokat a járadékellátásba. Mindezek következményeként a nyugdíjasok és járadékosok száma 1960–1964 között évi átlagban 100 000 fővel gyarapodott. Azóta az évi átlagos növekedés 55 000 főre mérséklődött.

1. tábla

A nyugdíjasok és járadékosok száma

Év (Január hó)	A nyugdíjasok és járadékosok*	
	száma (ezer fő)	aránya az össznépességből (százalék)
1952.....	562	5,9
1955.....	562	5,8
1960.....	636	6,4
1965.....	1101	10,9
1966.....	1156	11,4
1967.....	1213	11,9
1968.....	1269	12,4
1969.....	1319	12,8

* Itt és a továbbiakban a nyugdíjasok és járadékosok számára és ellátására vonatkozó adatok a Nyugdíj-folyósító Igazgatóság statisztikai közleményeiből származnak.

A különböző ellátásban részesülőkre vonatkozó adatok 1962-től állnak rendelkezésre. Ettől kezdve 1969-ig bezárólag elsősorban a saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíjasok, valamint a termelészövetkezeti nyugdíjasok és járadékosok száma nőtt igen nagy mértékben. 1969 januárban a nyugdíjasok és járadékosok 47 százaléka volt saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíjas, 28 százaléka termelészövetkezeti járadékos és nyugdíjas, további 25 százaléka pedig özvegyi nyugdíjban vagy árvaellátásban részesült, illetve egyéb címen kapott nyugdíjat vagy járadékot.

¹ A népszámlálásoknál azokat a nyugdíjasokat és járadékosokat, akik közben kereső foglalkozást folytattak, természetesen nem a nyugdíjasok és járadékosok, hanem az aktív keresők között mutatták ki, ezért a nyugdíjasok és járadékosok tényleges száma az előzőkén közöltekénél hozzávetőlegesen mintegy 20–25 százalékkal több lehetett.

2. tábla

A különböző ellátásban részesülők száma

A folyósítás jogcíme	1962.	1965.	1969.	A növekedés, illetve csökkenés (—) 1962. és 1969. között (ezer fő)
	január 1-én (ezer fő)			
Saját jogú munkás-alkalmazotti és kisipari szövetkezeti nyugdíjasok .	357	485	626	269
Ebből: kisipari szövetkezeti nyugdíjasok	12	24	38	26
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti járadékosok és nyugdíjasok	229	319	363	134
Ebből: nyugdíjasok	13	26	59	46
Származékos (özvegyi, árva) jogú nyugdíjasok	158	162	177	19
Vegyes jogcímű és segély jellegű ellátásban részesülők	168	135	153	—15
<i>Összesen</i>	<i>912</i>	<i>1101</i>	<i>1319</i>	<i>407</i>

AZ ÁTLAGOS NYUGDÍJAK ÉS JÁRADÉKOK ALAKULÁSA

Az ellátásban részesülők számának jelentős növekedésével és az egy ellátottra jutó összegek emelkedésével párhuzamosan az országosan folyósított nyugdíjak és járadékok összege folyamatosan és igen nagy mértékben növekedett. A folyósított összeg 1955–1968 között, vagyis 13 év alatt kb. ötszörösére nőtt és 1968-ban már meghaladta a 10 milliárd forintot.

A nyugdíjra és járadékokra kifizetett összegek, folyó áron

Év	Millió forint
1955	2 034
1960	4 427
1965	7 712
1966	8 711
1967	9 514
1968	10 339*

* Előzetes adat.

Az 1950-es évek elején, a nyugdíjrendszer nagyarányú kiszélesítésének kezdeti időszakában az egy nyugdíjasra-járadékosra jutó ellátás átlagos összege rendkívül alacsony volt, alig haladta meg a havi 200 forintot. Az 1954. júniusi adatfelvétel szerint a saját jogú nyugdíjasok átlagos havi nyugdíja mindössze 268 forint volt, a nem saját jogú ellátottaké 114 forint, az összes ellátotté pedig átlagosan 235 forint.

Az egy nyugdíjasra és járadékosra jutó 1954. júniusi 235 forintos átlag 1962. januárig az időközbeni jelentős emelések és a cserélődések miatti „automatizmus” hatására több mint kétszeresére, 480 forintra növekedett. 1962. és 1969. január között az ellátások átlagos havi összege további 184 forintra, 38 százalékkal emelkedett. 1962. és 1969. január között — a különböző jogcímenek folyósított ellátásokra vonatkozó adatok erről az időszakról már évenként rendelkezésre állnak — a termelőszövetkezeti járadékok kivételé-

vel minden egyes főbb jogcímen folyósított ellátás fejenkénti átlagos összege számottevően emelkedett.

3. tábla

Az egy nyugdíjasra (járadékosra) jutó havi ellátás összege

A folyósítás jogcíme	1962.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	Az 1969. januári az 1962. januári százalékában
	január hónapban (forint)						
Saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíj	756	772	832	879	903	905	120
Kisipari szövetkezeti nyugdíj ...	703	705	731	766	776	767	109
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti nyugdíj	317	320	341	357	458	470	148
Mezőgazdasági termelőszövetkezeti járadék	259	256	254	253	264	256	99
Származékos nyugdíj	353	441	453	484	495	488	138
Vegyes jogcímű és segély jellegű ellátás	314	484	554	594	629	804	256
<i>Átlagosan</i>	480	539	577	610	640	664	138

A viszonylag nagymértékű százalékos növekedésből azonban több okból kifolyólag sem szabad messzemenő következtetéseket levonni a nyugdíjasok-járadékosok anyagi ellátottságának alakulásáról, mert:

a) az emelkedés ugyan százalékosan jelentős volt, abszolút összegében azonban az ellátások alacsony szintje miatt kevésbé tekinthető jelentősnek. Az egy ellátottra jutó növekedés átlagos havi összege a vizsgált időszakban évenként 14–38 forint között volt, ekkora összegek pedig még az árszínvonal változatlansága esetén is csak kismértékben lettek volna érzékelhetők, közben azonban az árszínvonal is emelkedett;

b) az előbbi adatok jelentős részben nem ugyanazokra a személyekre vonatkoznak, mert minden egyes évben igen számottevő az újonnan belépő nyugdíjas és bár ennél kevesebben, de sokan elhaláloznak. Az új belépők nyugdíja átlagosan magasabb, mint az elhalálozottaké volt, ezért csupán az „automatizmus” miatt is emelkedett az átlagos ellátás összege. Különösen vonatkozik ez a vegyes jogcímű és segély jellegű ellátásban részesülőkre, akiknél igen nagy mértékű volt a cserélődés, a nagyon alacsony összegű ellátásban részesülők (például hadigondozottak, volt mezőgazdasági cselédek, napszámósok stb.) számottevő része elhalálozott.

Jórészt az „automatizmus” miatt a saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíjasok egy főre jutó átlagos nyugdíja 1962–1968 között lényegében követte az átlagos bérek emelkedését. A „régik” (1958 előtti) és „új” (1958 utáni) nyugdíjasok egymáshoz viszonyított aránya azonban időközben gyökeresen megváltozott, a régiek aránya – akiknek a nyugdíja átlagosan alacsonyabb, mint az új nyugdíjasoké – az 1962. januári 72 százalékról 1969. januárra 26 százalékra csökkent. Ennek a nagymértékű arányeltolódásnak volt az a következménye, hogy a saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíjak átlaga követte a bérek emelkedését.

Lényegesen más képet kapunk, ha külön vizsgáljuk a régi és külön az új nyugdíjasok nyugdíjának alakulását. 1962–1968 között az egy keresőre jutó átlagos névleges bruttó bér 19,2 százalékos növekedés mellett a régi nyugdíjasok átlagos nyugdíja 11,3 százalékkal, az új nyugdíjasoké pedig csupán 5,5 százalékkal emelkedett. Időközben azonban az árszínvonal is emelkedett: a munkások és alkalmazottak egészére vonatkozóan 3,3 százalékkal, csak a nyugdíjasoknál az élelmezésre, fűtésre és világításra vonatkozóan pedig 7,8 százalékkal. A nyugdíjasok kiadásából az élelmezésre, fűtésre és világításra fordított hányad kereken 70 százalék, ezért a nyugdíjasok teljes kiadására vonatkozó árszínvonal 1962–1968 közötti emelkedése kb. 6 százalékra tehető. Mindezeket figyelembe véve, a régi nyugdíjak az 1965. és 1966. évi emelések hatására átlagosan az árszínvonalat meghaladó mértékben emelkedtek, az új nyugdíjak átlagos emelkedése azonban valamivel kisebb mértékű volt az árszínvonal emelkedésénél.

4. tábla

A bérek, a saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíjak és az árszínvonal alakulása

Év	A munkások és alkalmazottak havi átlagos bruttó keresete a szocialista szektorban	A saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíjasok havi átlagos nyugdíja*	Ebből:		Árindex (Index: 1962. év = 100)**
			1958 előtt	1958 után	
			nyugdíjazottaké*		
Forint					
1962.....	1607	767	697	906	100,0
1966.....	1817	855	745	925	102,7
1967.....	1876	891	781	944	103,3
1968.....	1915	904	776	956	103,3
Az 1962. évi százalékában					
1962.....	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1966.....	113,1	111,5	106,9	102,1	106,7
1967.....	116,7	116,2	112,1	104,2	107,8
1968.....	119,2	117,9	111,3	105,5	107,8

* A megfelelő tárgyévi és a következő évi januári nyugdíjak átlaga.

** A felső adatsor a munkások és alkalmazottak fogyasztói árindexe, az alsó a nyugdíjasok élelmezésre, fűtésre és világításra vonatkozó árindexe.

A fenti átlagokra vonatkozó adatok értékelésénél még a következőket szükséges figyelembe venni.

1959. január 1-én a saját jogú munkás-alkalmazotti nyugdíjasok nagyobb része nyugdíjemelésben részesült. (Nem emelték azonban a 800 forintnál magasabb összegű nyugdíjakat.) Ezt követően egészen 1965. július 1-ig nem volt nyugdíjrendezés.

1965. július 1-ével az 1000 forintnál alacsonyabb összegű nyugdíjat élvezők közül azok, akik 1954 előtt mentek nyugdíjba, 20 százalékos, akik pedig az 1954-es nyugdíjtörvény alapján mentek nyugdíjba, 10 százalékos emelésben részesültek. Azok azonban, akik 1958 után mentek nyugdíjba, nem kaptak emelést.

1966. február 1-ével a 750 forintnál kisebb összegű saját jogú nyugdíjakat 10 százalékkal felemelték, az ennél magasabb összegű nyugdíjak azonban változatlanok maradtak.

A mondottakból következik, hogy 1959 után számos – adatok hiányában meg nem határozható – saját jogú nyugdíjas nem kapott emelést, ezért az árszínvonal emelkedése folytán anyagi helyzetük számottevően romlott. Az 1966. februári ár-, bér-, nyugdíj- és családipótlék-rende­zés során a cél többek között az volt, hogy az alacsony jövedelműek helyzete ne legyen rosszabb a korábbinál, sőt ellenkezőleg, javuljon. A nyugdíjasoknál ezt a célt csak részben sikerült elérni, mert a 750 forinton felüli nyugdíjakat nem emelték, bár ezek között is sokan alacsony jövedelmű háztartásokban élnek. Korábban, mint ismeretes, a nők nagyobb része nem folytatott kereső tevékenységet s így nem kapnak nyugdíjat. A férfi nyugdíjasok közül számosan élnek együtt nyugdíjat nem élvező házastársukkal, akik után legfeljebb havi 100 forint pótlékot kapnak, de csak abban az esetben, ha a nyugdíj és a házastársi pótlék együttes összege nem haladja meg a havi 1000 forintot. Ily módon például az 1000 forintos nyugdíj is – ha abból két személynek kell megélni – csak igen alacsony életszínvonalat biztosít. (A havi 100 forint házastársi pótlék rendkívül alacsony, nem is szólva arról, hogy e pótlékban az érintetteknek csak egy része részesül. Ez elsősorban az idős munkásokra hátrányos, mivel a munkások körében a múltban és a jelenben is kisebb arányban dolgoztak, illetve dolgoznak a feleségek, mint az alkalmazottak körében.)

A NYUGDÍJAK ÉS JÁRADÉKOK SZÓRÓDÁSA

A saját jogon folyósított átlagos nyugdíjak körül viszonylag számottevő a szóródás. 1966 novemberben (erről az időszakról állnak rendelkezésre adatok) az ebbe a kategóriába tartozó nyugdíjak 1/5 része nem érte el a havi 600 forintot, több mint 1/4 része viszont meghaladta a havi 1000 forintot, ebből azonban az 1500 forintnál magasabb összegű nyugdíjak aránya mindössze 7 százalék volt. A saját jogú nyugdíjasok közül a rokkantsági nyugdíjat élvezők körében lényegesen alacsonyabb a 600 forintnál kisebb összeget élvezők aránya, mint az öregségi nyugdíjasok körében.

5. tábla

A saját jogú (öregségi és rokkantsági) munkás-alkalmazotti nyugdíjasok megoszlása a nyugdíj nagysága szerint (1966. november)*

A nyugdíj havi összege (forint)	Az öregségi	A rokkantsági	Az összes saját jogú
	nyugdíjasok megoszlása (százalék)		
– 600.....	21,7	8,1	18,9
600– 700.....	16,0	19,3	16,6
700– 800.....	20,0	23,1	20,6
800– 1000.....	16,1	18,6	16,7
1000– 1500.....	19,7	22,2	20,2
1500–	6,5	8,7	7,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A nyugdíjasok száma (ezer fő)	365,2	93,5	458,7
megoszlása (százalék)	79,6	20,4	100,0

* A Magyar Államvasutak nyugdíjasainak adatai nélkül.

Az utóbbi években főként az alacsony összegű „rég” nyugdíjakat emelték, s részben ezért, részben a nyugdíjrendszer 1958. évi változása miatt a 600 forintnál alacsonyabb összegű ellátásban részesülők 95 százaléka nem a „rég”, hanem az 1958 után nyugdíjba vonult ún. „részn nyugdíjban” részesülők közül kerül ki. E „részn nyugdíjban” részesülők száma igen jelentős és átlagos nyugdíjuk kevesebb, mint az 1954. évi és az azt megelőző rendeletek alapján nyugdíjazottaké.

6. tábla

A különböző jogszabályok alapján nyugdíjazott munkás-alkalmazotti öregségi nyugdíjasok megoszlása a nyugdíj nagysága szerint*
(1966. november)

A nyugdíj havi összege (forint)	Az 1954. október 1-e előtt nyugdíj- jazottak	Az 1954. évi 28. tvr. alapján nyugdíj- zottak	Az 1958. évi 40. tvr. alapján nyugdíjazottak			Az összes öregségi nyugdíj- sok
			közül a „részn”- nyugdíj- sok	közül a „teljes” nyugdíj- ban részesülők	együttes számának	
megoszlása (százalék)						
— 600	—	1,5	60,3	2,1	30,9	21,7
600 — 700	34,2	25,6	13,6	6,5	10,0	16,0
700 — 800	50,3	21,2	14,9	12,5	13,7	20,0
800 — 1000	12,3	25,2	7,5	21,8	14,8	16,1
1000 — 1500	3,1	23,4	3,4	40,3	22,0	19,7
1500 — 2000	0,1	2,5	0,3	12,9	6,6	5,0
2000 —	—	0,6	—	3,9	2,0	1,5
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Az öregségi nyugdíjasok száma (ezer fő)	49,8	61,9	125,4	128,1	253,5	365,2
megoszlása (százalék)	13,6	17,0	34,3	35,1	69,4	100,0

* A Magyar Államvasutak nyugdíjasainak adatai nélkül.

Az 1959. január 1-én életbe lépett 1958. évi 40. sz. nyugdíjrendelet szerint a „teljes” öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati idő a korábbi 10 évről 1959-ben 14 évre, ezt követően pedig évenként fokozatosan 1970-ig bezárólag, 25 évre módosult. (Ez a rendelet a szolgálati időnek nagyobb szerepet juttat, mint a korábbi rendeletek. 1959-ig a munkabér 50 százalékaiban meghatározott törzsnyugdíjon felül nyugdíjpótlék csak az 1945-től eltöltött szolgálati idő után járt, 1959-től azonban az 1929—1944. évek közötti szolgálati időt is beszámítják.) Akinek a szolgálati ideje a „teljes” nyugdíjhoz szükségesnél kevesebb, de legalább 10 éve van, öregségi „részn nyugdíjra” az 1959. évi rendelet alapján is jogosult. Ebben az esetben a törzsnyugdíj megállapítása a következők szerint történik. A kiindulási alap itt is a kereset 50 százaléka. Ezt az 50 százalékot azonban annyiszor két százalékkal csökkentik, ahány szolgálati évvel kevesebb van a teljes nyugdíjhoz előírtnál. Például 5 év hiány esetén a törzsnyugdíj a kereset 40 százaléka, amihez minden egyes szolgálati év után 1—1 százalékos nyugdíjpótlék járul. (A nyugdíj összege azonban havi 500 forintnál kevesebb nem lehet.) Az említett rendelet megjelenése után

nagyon sokan mentek olyanok nyugdíjba, akiknek legalább 10 évi vagy ennél hosszabb szolgálati idejük volt, de a „teljes” nyugdíjhoz szükségesnél kevesebb és akik alig kapnak többet a minimális havi 500 forintnál. Az 1967-ben saját jogon nyugdíjazottaknak közel a fele „résznnyugdíjat” kap. Ezek átlagos havi fejenkénti nyugdíja 667 forint (a „teljes” nyugdíjasoké 1359 forint), közülük azonban több mint felének a nyugdíja 500–600 forint között van. (Az 1967-ben nyugdíjazottak közül a „résznnyugdíjasoknak” 51 százaléka, a „teljes” nyugdíjasoknak pedig 27 százaléka volt nő.) A „teljes” jogon 1967-ben nyugdíjazottak közel felének a nyugdíja 1000–1500 forint között van és közel 30 százaléuk 1500 forintnál magasabb ellátásban részesül.

7. tábla

*Az 1967-ben saját jogon nyugdíjazottak megoszlása a megállapított nyugdíj nagysága szerint**

A nyugdíj havi összege (forint)	A „részn-”	A „teljes”	Az összes nyugdíjazottak
	nyugdíjban részesülők		
megoszlása (százalék)			
500 – 600	55,4	2,9	28,0
600 – 700	12,0	4,0	7,8
700 – 800	15,0	7,6	11,1
800 – 1000	10,1	15,3	12,8
1000 – 1500	6,7	41,5	24,9
1500 – 2000	0,7	21,1	11,4
2000 –	0,1	7,6	4,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
A nyugdíjazottak száma (ezer fő)	30,6	33,5	64,1
megoszlása (százalék)	47,7	52,3	100,0

* A Magyar Államvasutak nyugdíjasainak adatai nélkül.

A havi 600 forintnál kisebb összegű ellátásban részesülő nyugdíjasok tehát gyakorlatilag „újratermelődnek” és ezek jelenleg kevesebb összegű nyugdíjat kapnak, mint azok, akiket 1958 előtt hasonló vagy alacsonyabb fizetéssel nyugdíjaztak és akiknek nem volt több szolgálati idejük, mint az 1958 után nyugdíjazott „résznnyugdíjasoknak”. E helyzet oka kettős, egyrészt a régi alacsony összegű nyugdíjakat 1965-ben és 1966-ban is emelték, másrészt a „résznnyugdíjasoknál” elég jelentős összegű azon a címen történő levonás, hogy bár 10 évnél hosszabb, de a „teljes” nyugdíjhoz szükségesnél kevesebb a szolgálati idejük.

A *termelőszövetkezeti járadékosok* — számuk 1969. januárban 304 000 fő volt — többségükben havi 260 forintot kapnak, eltartott idős korú házastársuk után pedig havi 40 forint pótlékot. Bár ez az összeg rendkívül alacsony, de a járadékosok kapnak háztáji földet (amelyen az alapvető talajmunkákat a termelőszövetkezetek elvégzik), akik pedig saját földdel léptek a szövetkezetbe, a bevitt föld után némi földjáradékban is részesülnek. Ezenkívül akik még részben munkaképesek, ha van munkalehetőség, a szövetkezeti közös gazdaságban is dolgozhatnak, sőt ma már számos jobb módú mezőgazdasági termelőszövetkezet a szociális alapról havonként rendszeresen folyósít nyugdíj-kiegészítést az idős járadékos tagoknak.

A *termelőszövetkezeti nyugdíjasok* — számuk 1969. januárban 59 000 fő volt — átlagosan 470 forint ellátást kapnak. Bár adatok nem állnak rendelkezésre, az átlag körüli szóródás a korábbi rendeletekből következően ez idő szerint igen kis mértékű lehet. A jövőben azonban az 1966. évi rendelkezések alapján nyugdíjazottak ellátásában már jelentős különbségek lesznek, mivel a munkában töltött időn kívül a közösből kapott jövedelem nagysága is szerepet játszik a nyugdíj színvonalában. A termelőszövetkezeti nyugdíjasok ugyanazokkal a jövedelemszerzési lehetőségekkel rendelkeznek, mint a járadékosok.

A termelőszövetkezeti járadékosok és nyugdíjasok közül általában azoknak az anyagi helyzete igen kedvezőtlen, akik teljesen munkaképtelenek és sem rokon, sem termelőszövetkezeti támogatást nem kapnak.

A közel 180 000 főt kitevő ún. *származékos nyugdíjasok* átlagos havi ellátása kb. 500 forint. Ezek közül 130 000 fő az özvegyi nyugdíjasok száma, akiknek az 1966. novemberi adatok szerint 48 százaléka 350–400 forint, 27 százaléka 400–500 forint, 15 százaléka 500–600 forint, 10 százaléka pedig 600 forintnál magasabb összegű havi ellátásban részesült. A származékos nyugdíjasok további része (kb. 38 000 fő) teljes és félárvaellátásban részesül. Ezek közül 10 000 fő havi 193 forint, 24 000 fő havi 380–400 forint, 4000 fő pedig havi 400 forintnál magasabb összegű ellátást kapott. Mind az özvegyi, mind az árvaellátásban részesülők nagy többsége tehát alacsony összegű ellátásban részesül.

A *vegyes jogcímű és segélyjellegű ellátásban részesülők* ellátásának fejenkénti havi átlagos összege 1969. januárban kb. 800 forint volt, az átlag körüli szóródás azonban eléggé jelentős. Az ide soroltaknak a folyósítás jogcíme szerinti összetételéről és nyugdíjáról 1966. februári adatok állnak rendelkezésre, amikor az 1969. januári kb. 800 forinttal szemben csak 554 forint volt a fejenkénti ellátás átlagos összege.

Az ellátás átlagos összegének 1966. február és 1969. január közötti jelentős mértékű növekedése az idetartozók összetételének nagymértékű változása miatt következett be, mivel 1966. február 1-e óta nyugdíj- és járadékemelés nem volt. Az alacsony összegű ellátásban részesülők számottevő része ugyanis elhalálozott, ugyanakkor a magasabb ellátásban részesülők száma jelentősen gyarapodott.

Az 1966. februári adatok szerint a vegyes jellegű nyugdíjak és járadékok fejenkénti havi átlagos összege 581 forint volt, az ún. egyesített ellátásban részesülőké (akik több címen, például saját + özvegyi, saját + baleseti járadék stb. alapon kapnak ellátást) 751 forint, míg a segély jellegű ellátásban részesülőké mindössze 328 forint volt. Mindhárom kategóriába soroltaknál az átlag körül jelentős a szóródás. Az e csoportokba soroltak közül nagyon alacsony összegű ellátást kapnak a hadigondozottak és a volt Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet járadékosai (akik mezőgazdasági napszámosok és cselédek voltak), legmagasabb nyugdíjat a fegyveres testületek volt tagjai és a nemzetgazdasági ellátásban részesülők kapnak.

A NYUGDÍJASOK ÉS JÁRADÉKOSOK JÖVEDELMI ÉS MEGÉLHETÉSI HELYZETE

A nyugdíjasok és járadékosok nagyobbik részének a jövedelmi-megélhetési helyzete nem egyedül a nyugdíjak és járadékok színvonalától és annak időbeli alakulásától függ, hanem több más tényezőtől. Attól például, hogy a

nyugdíjas háztartásában van-e aktív kereső vagy csak egyedül, illetőleg eltartott házastársával él, vagy van-e a nyugdíjon felül jövedelemszerzési lehetősége, részesül-e rokoni támogatásban stb.

Egy 1967. évi széles körű reprezentatív felvétel adatai szerint a nyugdíjasoknak és járadékosoknak 49 százaléka (jelenleg kb. 650 000 fő) olyan háztartásokban él, amelyekben egy vagy több aktív kereső is van, 51 százaléka pedig (jelenleg kb. 670 000 fő) egyedül vagy aktív tevékenységet nem folytató házastársával él. Ez utóbbi 670 000 főhöz még kb. 320 000 eltartott tartozik.²

Az említett felvétel szerint a nyugdíjasoknak és járadékosoknak 1967-ben több mint egyharmada olyan háztartásokban élt, amelyekben az egy családtagra jutó jövedelem nem érte el a havi 800 forintot, sőt a 600 forintnál alacsonyabb jövedelmi szinten élők aránya is 15 százalék volt. A havi 800 forintnál kisebb jövedelemből élő nyugdíjasok és eltartottjaik száma 1967-ben mintegy 640 000 főt tett ki, s közülük kb. 300 000 főnél az egy főre jutó havi jövedelem 600 forintnál is kevesebb volt. Ezek túlnyomórészt egyedül vagy aktív tevékenységet nem folytató házastársukkal élnek együtt és csak kisebb részük él olyan háztartásokban, amelyekben aktív keresők is vannak. (Az aktív keresős háztartásokban amellet, hogy a nyugdíj is növeli a családi jövedelmet, a nyugdíjasoknak a háztartási munkában és a gyermekek ellátásában való közreműködése lehetővé teszi, hogy a háztartás munkaképes korú tagjai valamennyien kereső foglalkozást folytassanak, ezért az ilyen háztartások csak kisebb hányadában alacsony az egy főre jutó jövedelem színvonala.)

Az egyedül és az aktív tevékenységet nem folytató házastársukkal élő nyugdíjasok egy főre jutó jövedelme átlagosan kb. 70 százaléka az aktív háztartások jövedelmének, anyagi helyzetük azonban valójában ennél az aránynál is kedvezőtlenebb. A kis családlétszám miatt ugyanis a közös családi szükségletek (például lakbér, fűtés, világítás stb.) kielégítésének fejenkénti költsége a nyugdíjasoknál szükségszerűen magasabb, mint a jóval nagyobb létszámú aktív háztartásokban. A nyugdíjasoknál egyrészt az alacsony jövedelem, másrészt a kis taglétszám, illetve a speciális családösszetétel a jövedelmek felhasználásának sajátos módját alakította ki. 1967-ben a munkás-alkalmazotti nyugdíjasok jövedelmüknek átlagosan 61 százalékát fordították élelmezésre, 12 százalékát lakásfenntartásra, 8 százalékát ruházkodásra és például mindössze 1 százalékát nagyértékű tartós javak beszerzésére. (Az aktív munkás-alkalmazotti háztartásoknál az arányok a következők voltak: élelmezés 44, lakásfenntartás 7, ruházkodás 14, tartós javak 8 százalék.)

Amennyiben a nyugdíjas háztartások átlagos kiadásának szerkezetét a hasonló nagyságú jövedelemmel rendelkező aktív háztartások kiadásával vetjük egybe, még inkább megmutatkozik a nyugdíjasok speciális kiadásszerkezete. Azonos nagyságú jövedelemből a nyugdíjasok élelmezésre, testápolásra és főként lakásfenntartásra lényegesen többet költenek, mint az aktív keresővel rendelkező háztartások, az egyéb szükségletek kielégítésére pedig lényegesen kevesebbet.

Az átlagon belül a havi 600 forintnál alacsonyabb egy főre jutó jövedelemmel rendelkező nyugdíjasok jövedelméből csupán az élelmezési és lakásfenntartási költségek hányada 80 százalékot tett ki, ugyanakkor például ruházkodásra az alacsony jövedelemnek is csupán 5 százaléka jutott.

² A Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott, 16 000 háztartásra vonatkozó jövedelmi felvétel előzetes adatai.

8. tábla

A megfigyelt nyugdíjas és az aktív munkás-alkalmazotti háztartások egy főre jutó havi átlagos kiadásának megoszlása 1967-ben

Kiadási csoport	A nyugdíjas			Az összes aktív	A nyugdíjasokéval azonos jövedelmű aktív	
	munkás-alkalmazotti háztartások					
	kiadása (forint)	kiadása		kiadásának megoszlása (százalék)		
		az összes aktív	a nyugdíjasokéval azonos jövedelmű aktív			
háztartások kiadásának százalékában						
Élelmiszer, ital, dohányáru ..	484	92	117	61	44	51
Lakásfenntartás (lakbér, fűtés, világítás, karbantartás)	98	117	172	12	7	7
Testápolás, tisztálkodás	40	89	154	5	4	3
Közlekedési szolgáltatások ...	16	47	84	2	3	2
Összesen	638	93	124	80	58	63
Egyéb kiadások	162	33	54	20	42	37
Ebből: ruházkodás	67	40	56	8	14	15
kisebb lakásfelszerelési javak	15	47	68	2	3	2
művelődés, szórakozás	12	48	80	2	2	2
tartós javak	6	4	11	1	8	7
<i>Mindössze</i>	<i>800</i>	<i>66</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A nyugdíjas háztartások sajátos kiadásszerkezete elsősorban azért érdemel figyelmet, mert az eddigi áremelkedések a nyugdíjasokat mindig kedvezőtlenebbül érintették, mint az aktív népességet. A munkások és alkalmazottak egészére vonatkozóan az átlagos árszínvonal 1950 – 1968 között 1,7-szeresére emelkedett, de ezen belül a nyugdíjasok kiadásában nagy súllyal szereplő élelmiszerek árszínvonala több mint kétszeresére nőtt. Vagy például 1960 – 1968 között az átlagos árszínvonal 5 százalékkal, az élelmiszerek árszínvonala pedig 11 százalékkal emelkedett.

FÜGGELÉK

Az 1945 utáni nyugdíjrendeletek vázlatos áttekintése

Az alábbiakban vázlatosan, a teljességre való törekvés igénye nélkül, csupán nagy vonásokban ismertetjük a felszabadulás utáni hazai fontosabb nyugdíjrendeleteket.

A felszabadulás előtt a nyugdíjjogosultság az alkalmazásban állók nem minden rétegénél volt általános. A közszolgálatban a nyugdíj általános érvényű volt, a tisztviselők (ide értve a közszolgálati műszaki és egyéb ún. szakalkalmazottakat, például orvosokat, pedagógusokat stb. is) nyugdíja kiemelkedően magas volt, a közszolgálaton kívüli területen dolgozó tisztviselők nyugdíja pedig az 1930-as évektől kezdve szintén kedvező volt, de csak azok számára, akik hosszabb szolgálati idővel és biztosítással mentek nyugdíjba. Ugyanakkor a munkások – különösen az akkor még nagyszámú mezőgazdasági munkás – nyugdíjbiztosítása egyrészt nem is volt teljes körű, másrészt a nyugdíj- vagy járadék biztosításban részesülők nagy többsége eléggé alacsony összegű ellátást kapott.

1952-ig a felszabadulás előtti rendelkezések képezték a nyugdíjrendszer alapját, emellett azonban 1946 és 1951 között számos esetben történtek módosítások.

A második világháborút követő hatalmas méretű infláció után az új pénz, a forint megteremtésekor természetesen szabályozták a nyugdíjakat és járadékokat is. 1946. augusztus 1-ével valamennyi ellátás összegét a forintban megállapított munkabérhez viszonyítva határozták meg olyan arányban és mértékben, amilyen az 1938. augusztusi bérek és nyugdíjak, illetve járadék-ellátások között fennállt. Ettől az aránytól csak abban az esetben lehetett eltérni, ha a társadalombiztosító intézetek pénzügyi helyzete azt szükségessé tette. Meg kell jegyezni, hogy 1946-ban a közszolgálati tisztviselők és a munkások forintban megállapított fizetése között lényegesen kisebb volt a különbség, mint a felszabadulás előtt, s így a közszolgálati tisztviselők nyugdíja sem lett már a munkásokéhoz viszonyítva olyan kiemelkedő. A forint megteremtésével egyidejűleg tehát a két réteg között a bérek mellett a nyugdíjakban is jelentős nivellálódás következett be.

A következő években néhány szociális jellegű intézkedést hoztak. Ezek alapján 1947-től 100 százalékos pótlékban részesültek a gondozásra szoruló öregségi-rokkantsági járadékosok és kivételes esetekben öregségi járadékot állapítottak meg a minimális szolgálati idő betöltése nélkül is. 1948-tól az özvegyi korhatárt 60 évről 55 évre csökkentették és életkorra való tekintet nélkül nyugdíjat kaphatott a legalább 2 árvaellátásra jogosult gyermeket eltartó özvegy is. Ugyanebben az évben kiterjesztették a mezőgazdasági járadékbiztosítás hatályát a nődolgozókra is és kiegészítették rokkantsági, valamint árvaellátással.

A felszabadulás utáni nyugdíjrendszerek kezdetét valójában az 1951. évi 30. sz. törvényerejű rendelet megjelenésétől számíthatjuk. Ez volt Magyarországon az első olyan egységes nyugdíjrendelet, amely nem tett különbséget egyrészt a munkások és alkalmazottak között, másrészt a munkaadó, illetve munkahely között. A rendeletet szerint minden 60 éves férfi és 55 éves nő legalább tíz éves munkaviszony után öregségi nyugdíjra jogosult. A törzsnyugdíj azonban a nyugdíj megállapításának alapjául szolgáló munkabérnek csak 15 százaléka volt. Nyugdíjkiegészítés címén is csak az 1945-től munkaviszonyban töltött minden év után járt a törzsnyugdíj 2 százaléka. Az első egységes nyugdíjrendelet tehát jelentősen kiszélesítette a nyugdíjjogosultak körét és megszüntette a korábbi indokolatlan megkülönböztetéseket, ugyanakkor nagyon alacsony összegben határozta meg a fejenkénti nyugdíjakat. Az 1951. évi nyugdíjrendelet szerint azoknak, akik az öregségi nyugdíjra már jogosultságot szereztek, de a nyugdíj folyósítását csak 65 (nőknél 60) éves kortól vették igénybe, felemelt összegű 30 százalékos törzsnyugdíjat folyósítottak. A rendelet házastársi pótlékot is megállapított a nem kereső házastárs után, ennek havi összege azonban mindössze 18 forint volt. A felszabadulás előtt megállapított, majd 1946-ban újból szabályozott öregségi, rokkantsági és özvegyi járadékok összegét kismértékben emelték. Ennek következtében az öregségi és rokkantsági nyugdíj a 65. (nőknél 60.) életév betöltése előtt havi 60–160 forint, a 65. (illetve 60.) év betöltése után havi 100–300 forint között mozgott. A gondozásra szorulóknak havi 180–420, az özvegyek havi 50–110 forint közötti járadékot kaptak.

A következő – 1954. évi 28. számú – tvr. 1954. október 1-ével a törzsnyugdíjat – az 1951. évi 30. számú tvr.-ben rögzített 15 százalékkal szemben – a munkabérátlag 50 százalékaiban határozta meg. Nyugdíjkiegészítésként változatlanul az 1945. január 1-ét követő munkában töltött éveket számították be, de az 1951. évi rendelettel szemben az évenkénti 2 százalékos helyett a törzsnyugdíj 1 százaléka került folyósításra. A nyugdíjat csak abban az esetben lehetett megállapítani és folyósítani, ha a dolgozó munkaviszonya megszűnt, illetve ha havonként 6 munkanapnál nem dolgozott többet. (Korábban a munkaviszony nem zárta ki a nyugdíj vagy járadék folyósítását. Akiket korábban nyugdíjaztak és a rendelet megjelenésekor munkaviszonyban álltak, azoknak csak a törzsnyugdíjat folyósították tovább.) Ez alól kivételt a közszolgálatban dolgozó orvosok és a földalatti vagy egészségre ártalmas munkakörben dolgozók képeztek. Előbbiek számára nyugdíjuk egyharmadát, utóbbiak számára nyugdíjuk felét akkor is folyósították, ha munkaviszonyuk nem szűnt meg. (Ezeket a kivételeket 1966-ben megszüntették.)

Korábban az özvegy a saját nyugdíja és az özvegyi ellátás közül csak az egyiket választhatta. 1954-től a két ellátás havi 500 forintig együttesen is folyósíthatóvá lett.

A régi öregségi nyugdíjasok 25–30 százalékos nyugdíjemelésben részesültek és emelték a rokkantsági és hozzátartozói járadék összegét is.

1959. január 1-ével lépett hatályba a jelenleg is érvényben levő 1958. évi 40. sz. nyugdíjrendelet. Az új rendelkezés szerint a törzsnyugdíj változatlanul az alapul vett munkabér 50 százaléka, de a nyugdíjkiegészítés már az 1929. január 1-e óta munkaviszonyban töltött idő után jár. Az öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati idő azonban a korábbi 10 évről 1959-ben 14 évre, ezt követően pedig naptári évenként fokozatosan 1970-ig 25 évre emelkedik. Akinek a teljes

nyugdíjhoz szükséges munkaviszonya megvan, annak az 1929. január 1-e óta a nyugdíjazásig eltöltött minden egyes szolgálati év után a törzsnnyugdíj 1 százaléka jár nyugdíjkiegészítésként. Akinek viszont a szolgálati ideje a teljes nyugdíjhoz szükségesnél kevesebb, de legalább 10 éve van, öregségi résznyugdíjra jogosult. Résznyugdíjnál az 50 százalékos törzsnnyugdíjat az alapul vett munkabér annyiszor két százalékkal kell csökkenteni, ahány évvel kevesebb a szolgálati idő a teljes nyugdíjhoz előírtnál. A törzsnnyugdíjat ezeknél minden egyes szolgálati év után 1–1 százalék pótlék egészíti ki. A saját jogú ellátások összege azonban tíz éves munkaviszony esetén sem lehet 500 forintnál kevesebb. Minden 10 éven felüli munkaviszonyban töltött év után 5–5 forinttal emelkedik a nyugdíjminimum. Az összevont saját és özvegyi járadék összegének folyósítási határát 700 forintra emelték fel.

Módosította a rendelet a házastársi pótlék folyósításának szabályait és összegét is. 1959. január 1-től a házastársi pótlék havi 100 forintra emelkedett, de a házastársi pótlék és a nyugdíj együttes összege 850 forintnál több nem lehetett. Ha tehát a nyugdíj 750 forintnál magasabb volt, csak a 850 forint és a nyugdíj közötti különbség volt folyósítható házastársi pótlék címén. (1963. január 1-től az irányadó 850 forintot 1000 forintra emelték fel.)

A törvényerejű rendelet hatálybalépésekor már nyugdíjban levők ellátásában a következő változások történtek: Az 1954. évi 28. sz. tvr. alapján nyugdíjazottak az 1929–1945. évek között ledolgozott idő után is megkapták a nyugdíjkiegészítést, a még régebben nyugdíjazottak közül pedig a 800 forintnál kisebb összegű nyugdíjjal rendelkezők 25 százalékos emelésben részesültek.

Az 1954. október 1-ét megelőzően megállapított özvegyi nyugdíjakat általában 25 százalékkal, az ezt követően megállapított nyugdíjakat pedig 10 százalékkal emelték. Az 1959. január 1-ével hatályba lépő rendelet szerint minden öregségi és rokkantsági nyugdíjas megkaphatta a nyugdíját addig, amíg munkaviszonyból származó keresete a havi 500 forintot nem haladta meg. Ez a rendelkezés 1969-ben úgy módosult, hogy a folyósítást évi 6000 forintot meg nem haladó, munkaviszonyból származó jövedelem nem szünetelteti. (Egyes szakmákban 6000 forintnál magasabb kereset sem kizáró ok.)

Az 1958. évi 40. sz. tvr. hatálybalépése óta hozott rendelkezések az alaptörvényt nem érintették, fő céljuk az alacsony nyugdíjak emelése és kisebb módosítások végrehajtása volt. Közülük a jelentősebb rendelkezések a következők voltak: 1963. január 1-től 20 százalékkal növelték az 500 forinton aluli özvegyi nyugdíjak összegét és a minimumot 350 forintra emelték. 1965. július 1-től az 1954. október 1-ét megelőzően megállapított saját jogú nyugdíjakat 20 százalékkal, az ezt követően 1958. december 31-ig megállapítottakat 10 százalékkal emelték fel, de a felemelt nyugdíjak összege nem haladhatta meg a havi 1000 forintot. Egyúttal a saját jogú és özvegyi nyugdíj együttes folyósítási határát 800 forintban, a szülőtlén árvaellátás minimumát 350 forintban határozták meg. 1966. február 1-től egyes havi 750 forintnál kisebb összegű saját jogú, 400 forintnál kisebb összegű özvegyi, szülői és teljes árva, 200 forintnál alacsonyabb összegű félárva ellátáshoz 10 százalék pótlékot (minimum 50, 25, illetve 15 forint) folyósítanak. Az emelt összegű nyugdíjak azonban nem haladhatják meg az előzőekben felsorolt összeghatárokat.

A felszabadulás utáni rendelkezések közül eddigiekben csak a munkás-alkalmazotti népesítésre vonatkozókat ismertettük. A nyugdíjbiztosítás azonban ma már nemcsak az alkalmazásban állókra terjed ki, hanem a népesség többi rétegére is.

Az 1957. évi 65. sz. tvr. valósította meg a mezőgazdasági termelészövetkezeti tagok nyugdíjellátását. 1958. január 1-től öregségi nyugdíjra jogosult minden 65. (nőknél 60.) életévét betöltött mezőgazdasági termelészövetkezeti tag, akinek legalább 20 évi tagsági viszonya van. Tíz év is elegendő volt azonban az öregségi nyugdíjhoz annak, aki 1961. december 31-ig lépett a termelészövetkezetbe. Annak a termelészövetkezeti tagnak, illetőleg özvegyének, aki 70. (nőknél 65.) életéve betöltéséig a nyugdíjjogosultságot nem tudta megszerezni, 1960-tól (1959. évi 15. sz. tvr.) öregségi járadék fizethető. Ennek összege havi 260 forint. A járadékosok és nyugdíjasok 65. évet betöltött házastársuk után havi 40, illetve 100 forint házastársi pótlékot kapnak.

1967. január 1-ével lépett életbe az 1966. évi 30. tvr., amely a termelészövetkezeti tagok nyugdíjellátását a munkás-alkalmazottak nyugellátásához hasonlóan az átlagjövedelem és a munkában töltött évek alapján rendezte. A rendelet értelmében 10 év után a havi átlagjövedelem 33 százalékat kell nyugdíjként folyósítani. A 10-től 25 évig terjedő időre az átlagjövedelem évi 2–2 százaléka, 25 év után évi 1–1 százaléka egészíti ki a nyugdíjat, amely azonban nem haladhatja meg az átlagjövedelem 70 százalékat. Az öregségi nyugdíj 400 forintnál kevesebb nem lehet.

A nyugdíj megállapításánál a közösben végzett munkáért a zárszámadáskor folyósított összeg, valamint a közös földterületen családi vagy egyéni művelésben a termelészövetkezet tag által teljesített munkanapok értéke alapján számított éves személyes jövedelem havi átlagát veszik figyelembe, a nyugdíj alapjául szolgáló időnél pedig azokat az éveket, amelyekben a szövetkezeti tag 1967. január 1 előtt 120 (nő 80) munkaegységet, 1967. január 1 után pedig

150 (nő 100) munkanapot teljesített. Mint ismeretes a nyugdíjas szövetkezeti tagok háztáji földet és a termelőszövetkezetbe bevitt földjük után földjáradékot is kapnak, emellett, ha van munkalehetőség és még munkaképesek a nyugdíj folyósítása mellett a közös szövetkezeti gazdaságban is dolgozhatnak.

Jellemző a nyugdíjjogosultság kiszélesítésére, illetve általánossá tételére az is, hogy 1961-ben még a kisiparosok kötelező nyugdíjbiztosítását is bevezették. A nyugdíjjogosultság feltétele az öregségi korhatár elérése és legalább 10 évi biztosítás fizetése. E rétegnél három nyugdíjosztály van, kötelezően azonban csak az I. osztályhoz tartozó havi 80 forintos biztosítási díjat kell fizetni, ami után a biztosítási évektől függően havi 400–1000 forint közötti nyugdíj jár. Saját kérésére a II–III. osztályba bárki tartozhat, aki az előzőnél magasabb összegben meghatározott biztosítási díj fizetését vállalja, s természetesen ennek megfelelően magasabb összegű nyugdíjban részesül.

IRODALOM

- Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest. (1912., 1924., 1925., 1927. és 1928. évf.)
 Magyar Közlöny. Budapest. 1951–1968. évf.
 A magyar társadalombiztosítás húsz éve (1945–1964). SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatósága. Tánácsics Könyvkiadó Vállalat. Budapest. 1966.
 A nyugdíjasok helyzete. A Népeségtudományi Kutató Csoport közleményei 2. Budapest. 1963.
 A Nyugdíjfolyósító Igazgatóság Statisztikai Kigyűjtései. Budapest. 1. sz. füzet (1965. október hó), 2. sz. füzet (1966. június hó), 3. sz. füzet (1967. április hó), 4. és 5. sz. füzet.

РЕЗЮМЕ

В своей статье автор во временном и пространственном аспектах останавливается на численности и организованном в общественных масштабах материальном обеспечении пенсионеров, а затем подвергает рассмотрению их доходы и условия жизни. Статья дополняется приложением, в котором схематично изложены образование систем пенсионного обеспечения в Венгрии и изменения, происходившие в них со временем.

В Венгрии с 1930 по 1968 год при росте населения на 16 процентов удвоилась доля лиц старше 60 лет, а число лиц, получающих пенсию или пособие увеличилось почти что в десять раз. До вынесения в 1951 году первого общего постановления о пенсиях лишь незначительная часть престарелого населения была охвачена пенсионным обеспечением. Начиная с середины 1950 годов и в особенности после 1960 года, когда пенсионное обеспечение было распространено также и на крестьянство, число пенсионеров и получающих пособие лиц увеличилось в очень значительной мере. Численность последних возросла с 560 000 в 1955 году до 1 320 000 в 1969 году, достигнув таким образом 13 процентов всего населения страны. Сумма выплат по пенсионному обеспечению увеличилась в пять раз и в 1968 году превысила 10 миллиардов форинтов. Средняя душевая сумма пенсий и пособий в первые годы 50-их лет, в начальной период крупного расширения пенсионной системы была весьма низкой. В последующий период пенсионного обеспечения сумма в значительной мере возросла. Однако, настоящий рост в основном сложился за счет того, что средняя пенсия лиц, вышедших на пенсию в последние годы, превышает уровень пенсионного обеспечения умерших пенсионеров. Отсюда вытекает, что динамика средних пенсий даже при предположении неизменного уровня цен не отражает правильно действительных изменений в материальном положении пенсионеров. Имевшие место до сих пор повышения пенсий имели частичный характер, ввиду чего пенсии части пенсионеров остались неизменными при одновременном росте уровня цен.

Значительная часть пенсионеров, несмотря на неоднократные и значительные частичные повышения пенсий, и в настоящее время получает низкое пенсионное обеспечение. Однако, материальное положение большей части пенсионеров определяется не только размером пенсии и его изменением, а также и другими факторами. Так, около половины пенсионеров проживает в домашних хозяйствах с активными самодельными, а часть пенсионеров имеет также и побочный доход.

SUMMARY

The study treats the problem of the formation in time and space of the number and living-conditions supplied by the society to pensioners and that of income conditions and means of subsistence of retired people. The study has been supplemented by an appendix giving a short description of the formation of the Hungarian pension-systems and the changes carried out in the course of time.

Beside an increase by 16% in the total number of the population of Hungary between 1930 and 1968, the ratio of people over 60 has doubled and the number of pensioners and annuitants is almost ten times higher. Before the first, uniform superannuation act, published in 1951 only an insignificant proportion of aged population was supplied by pension. Beginning with the mid-fifties but mainly after 1960 with the extension of old-age pension on the peasantry there occurred a very sharp rise in the number of pensioners. From 560 000 in 1955 their number reached 1 320 000 in 1968, which makes up 13% of the total population. Meanwhile the sum paid for them quintupled and was over 10 thousand million forints. The average sum of pensions and rents per head was very low during the early fifties the period of the considerable extension of the system of old age pensions. After that the average sum of supplies increased much. A greater part of this increase nevertheless is due to the fact that the average pension of newly retired is higher than that of the deceased ones. As a result of that the change in time of the average pensions does not correctly reflect the actual changes in the living conditions of retired persons even in the case of constant prices. Increase of pensions hitherto carried out were but partials, therefore, the pensions of a part of pensioners has not changed while price-level increased.

A considerable part of pensioners still gets a low level supply in spite of the several and considerable partial increases. The living conditions of their major part has not been determined however by the size of the pension and by its changes, but by other factors. For instance, almost one half of pensioners is living in households having active earner members, and one part of them receives supplementary incomes too.

A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK SZEREPE A NÉPMŰVELÉSBEN (I.)

ERDÉSZ TIBORNÉ – FEKETE ISTVÁN

A tudomány és technika haladása az utóbbi évtizedekben nemcsak a gazdasági élet fejlődését segítette elő, hanem nagymértékben hozzájárult a művelődési eszközök és lehetőségek széles körű kibővítéséhez is. A több évszázados színházi, zenei és sajtókultúra mellett az utolsó néhány évtizedben jött létre, terjedt el és tökéletesedett a film, a rádió, a televízió, a hanglezgyártás és általában a kép- és hangrögzítés technikája. Mindez sokoldalú lehetőséget jelent a hír- és ismeretközlés, a műveltség terjesztése, a széles skálájú tájékozottság biztosítása szempontjából.

Egy-egy új közlési eszköz megjelenése gyakran a már ismert eszközök háttérbe szorulását, az új gyors térhódítását eredményezte. Ezek a jelenségek azonban részben átmenetiek, a művelt ember képes arra, hogy a különböző közlési eszközöket egymás mellett elhelyezze és sajátosságaiuk szerint különböző követelményeket, elvárásokat alakítson ki minden művelődési ágazattal, eszközzel szemben. Éppen ezért az egyes művelődési eszközök eredményeit cikkünk első részében egymással összefüggésben, kölcsönhatásban kívánjuk elemezni, amennyire erre a magyar és nemzetközi adatok lehetőséget nyújtanak. A további részben egyenként foglalkozunk a művelődésre fordított idő közel 90 százalékát lekötő négy kommunikációs eszközzel, a rádióval, a televízióval, a filmmel és a sajtóval.

A RÁDIÓ, A TELEVÍZIÓ, A FILM ÉS A SAJTÓ IGÉNYBEVÉTELÉNEK EGYÜTTES VIZSGÁLATA

Jelentőségére való tekintettel a tömegkommunikációs eszközökre vonatkozó alapvető adatok az országok nagy részében rendelkezésre állnak, ami lehetővé teszi a nemzetközi összehasonlítást is. (Lásd az 1. táblát.)

A négy vizsgált tömegkommunikációs eszköz adatainak együttes figyelembevétel¹ alapján a felsorolt európai országok között az ellátottság terén az alábbi sorrend alakult ki:²

1. Német Demokratikus Köztársaság
2. Svédország
3. Dánia
4. Egyesült Királyság

¹ A négy vizsgált eszközre vonatkozó összesített sorrendet az egyes tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottság országonkénti sorrendje alapján az elfoglalt sorszámok összege szerint állapítottuk meg.

² Finnország nélkül, tekintve, hogy a napilapok példányszáma nem áll rendelkezésre.

5. Belgium
6. Szovjetunió
7. Német Szövetségi Köztársaság
8. Svájc
9. Norvégia
10. Csehszlovákia
11. Ausztria
12. Franciaország
13. Hollandia
14. Magyarország
15. Olaszország
16. Bulgária
17. Spanyolország
18. Románia
19. Lengyelország
20. Jugoszlávia
21. Portugália

A napilap-, a rádió- és televízió-ellátottság Svédországban kiemelkedően magas, csupán a mozilátogatások alacsony száma szorítja Svédországot az országok sorrendjében a 2. helyre.

1. tábla

*A tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottság nemzetközi összehasonlítása
(1965. körüli adatok)**

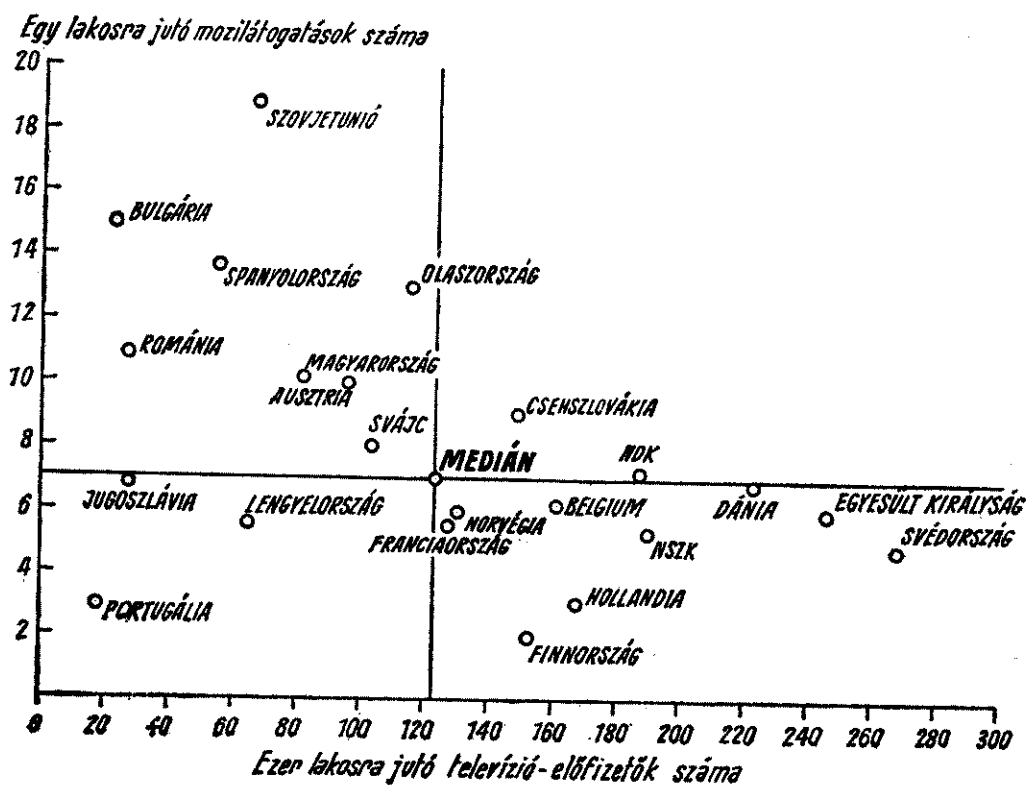
Ország	Napilapok		Egy lakosra jutó újság-papír-fogyasztás (kilogramm)	Ezer lakosra jutó		Egy lakosra jutó mozilátogatások száma
	száma	ezer lakosra jutó példányszáma		rádió-előfizetők száma	televízió-	
Ausztria	36	249	9,6	294	97,5	9,9
Belgium	54	285	14,0	328	161,9	6,3
Bulgária	11	172	2,8	241	22,4	15,4
Csehszlovákia	27	280	3,0	263	148,4	9,1
Dánia	67	347	.	343	226,0	6,9
Egyesült Királyság	110	479	25,3	296	245,9	6,0
Finnország	68	.	24,5	318	157,8	2,0
Franciaország	128	245	11,1	309	129,4	5,5
Hollandia	88	293	18,7	258	169,7	3,0
Jugoszlávia	23	90	3,1	131	29,9	6,9
Lengyelország	42	167	1,9	186	66,0	5,5
Magyarország	24	178	3,6	245	81,6	10,4
Német Szövetségi Köztársaság	411	326	12,4	300	190,7	5,4
Német Demokratikus Köztársaság	34	400	.	337	188,4	7,0
Norvégia	84	384	16,7	290	130,0	5,7
Olaszország	92	113	6,6	203	116,6	13,1
Portugália	29	68	3,5	124	19,5	2,8
Románia	33	157	.	142	26,2	10,8
Spanyolország	105	153	.	127	54,9	13,8
Svájc	132	376	20,4	277	102,6	8,1
Svédország	119	505	32,2	384	267,0	4,9
Szovjetunió	639	264	2,9	315	67,3	18,6
Egyesült Arab Köztársaság	9	15	1,4	75	10,7	1,9
Egyesült Államok	1751	310	38,9	1156	357,3	12,1
Kanada	114	227	25,8	519	266,6	4,6
India	514	12	0,3	9	0,0	3,9
Japán	172	451	11,8	203	181,7	3,8
Ausztrália	61	373	33,3	206	169,3	21,0

* Forrás: UNESCO Statistical Yearbook, illetve az egyes országok statisztikai évkönyvei.

Magyarország a napilapok 1000 lakosra jutó példányszáma alapján a 14., a rádióval és televízióval való ellátottság terén egyaránt a 15. helyet foglalja el a felsorolt 22 európai ország között. A mozilátogatások számánál sorrendben elfoglalt 7. helyünk a televízió kisebb mérvű elterjedésével függ össze, tekintve, hogy a televízió-előfizetők és a mozilátogatók száma között rendkívül szoros a korreláció.

Magyarország mind a napilap-példányszám, mind a televízió-készülékek lakossághoz viszonyított arányszáma alapján az átlagosnál gyengébben ellátott országok között áll. Ha az egy főre jutó újságpapír-fogyasztás alakulását is figyelembe vesszük — bár ez a mutató nem tükrözi pontosan a sajtóval való ellátottságot — hazánk a felsorolt európai országok között a 12.

1. ábra. A televízióval való ellátottság és a mozilátogatások száma közötti összefüggés 22 európai országban

A gazdaságilag fejlett európai országokban a családok szinte kivétel nélkül rendelkeznek rádióval és az esetek többségében egy családon belül több rádiókészüléket üzemeltetnek. A tranzistoros és autórádiók gyors térhódítása után egyes országokban bizonyos telítettség mutatkozik: a rádióvásárlások inkább minőségi cserék, amelyek nem növelik sem a rádióval való ellátottság mutatószámát, sem az üzemeltetett készülékek számát. Ily módon az e tekintetben legjobban ellátott országokban 1960 és 1965 között mintegy 5–20 százalék között mozgott az arányszám növekedése. 1960 óta Jugoszláviában terjedt a rádiózás a legnagyobb ütemben, de Olaszországban, Portugáliában, Romániában és Spanyolországban is jelentős ütemű fejlődés volt a közelmúltban.

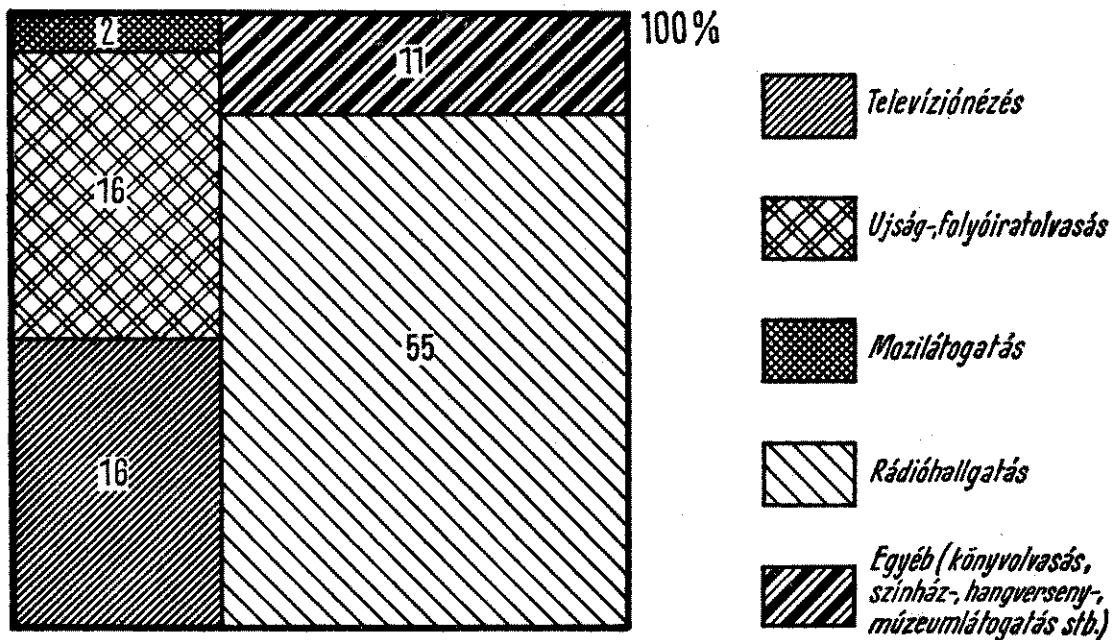
1964. évi adatok szerint Magyarországon a 14 éven felüli lakosság 96 százaléka legalább egyféle művelődési eszközt igénybe vett, ezen belül 100 lakos közül

66 volt moziban,
40 volt színházban,
53 olvasott szép- vagy ifjúsági irodalmat,
80 olvasott napilapot vagy folyóiratot,

63 nézte a televízió műsorát,
88 hallgatta a rádióműsort,
11 vett részt zenei rendezvényen és
36 tömegkulturális rendezvényen.

A 14 éven felüli lakosság művelődésre fordított heti teljes időtartama az egyes művelődési ágak között az alábbiak szerint oszlott meg.

2. ábra. A művelődésre fordított idő megoszlása
(százalék)

Az ún. tömegkommunikációs eszközök a lakosság művelődésre fordított időtartamában rendkívül nagy súllyal szerepelnek. A rádióhallgatás különösen hozzá tartozik az emberek életéhez. Gyakran más tevékenységgel párhuzamosan, fél figyelemmel történik a rádióhallgatás, főzés, vasalás, kézimunkázás közben intenzívebben, reggeli készülődés, étkezés vagy tanulás közben felületesebben, de ez utóbbi sem hanyagolható el, ha az ismeretszerzés, kulturális tájékozódás időtartamát akarjuk megállapítani.

A sajtóolvasás a fiatalok és idősebbek körében egyaránt a legelterjedtebb művelődési forma. Az erre fordított időtartam nagyságrendben kb. azonos a televízió nézéssel töltött idővel, ugyanis az újságolvasók rendkívül nagy tábora összességében olvas annyit, amennyi időt a viszonylag kevesebb televízió néző a készülék előtt eltölt.

Az egyes művelődési ágakat más és más összetételű lakosság veszi igénybe, ez az összetétel bizonyos fokig megszabja az adott kulturális eszközzel szemben támasztott követelményeket.

A tömegkommunikációs eszközök a lakosság viszonylag nagy hányadához eljutnak, ezért az igénybe vevők kor, nem, iskolai végzettség, lakóhely, valamint foglalkozás szerinti struktúrája helyenként hasonló a lakosság összetételéhez.

Életkor szerint a rádióhallgatók, a napilap- és folyóiratolvasók a népességgel csaknem azonos megoszlásúak, lényeges eltolódás csak a mozilátogatók összetételében mutatkozik, ahol a 35 évesnél fiatalabbak a népességben elfoglalt arányuknál nagyobb, az ennél idősebbek kisebb súllyal szerepelnek. A rádióhallgatásban az életkor növekedésével együtt nő a ráfordított időtartam is. A televízióra fordított időtartamokban kisebbek a kor szerinti különbségek, de az idősebbek között jelentős számban található televíziót egyáltalán nem néző lakos. Az életkor a rádiónál és a sajtóolvasásnál nem annyira a hallgatók, illetve olvasók számára, mint inkább a részvétel gyakoriságára hat. A fiatalabbak gyakoribb mozilátogatók, mint az idősebbek, ezt mutatják a 2. tábla adatai is.

2. tábla

Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel életkor szerint*

Korcsoport (éves)	Napilap-	Folyóirat-	Rádió-	Televízió-	Mozi- látogatás évente (darab)
	olvasás évente (darab)		hetenként (óra)		
10 – 14	160	58	13	6,1	28
15 – 19	207	66	16	6,9	48
20 – 24	225	67	16	6,8	38
25 – 34	228	61	16	7,2	25
35 – 44	236	67	17	7,3	20
45 – 59	221	60	18	6,8	18
60 –	205	54	20	6,5	16
<i>Átlag</i>	<i>217</i>	<i>62</i>	<i>17</i>	<i>6,9</i>	<i>26</i>

* A népesség különböző korú, nemű, iskolázottságú, foglalkozású rétegeire vonatkozó adatok itt és a továbbiakban a lakosság 2 ezreléke körében 1964-ben a Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott reprezentatív vizsgálat eredményei.

A *nemek* szerinti eltérések a napilapolvasásban meglehetősen élesek. A férfiak közül nemcsak többen olvasnak újságot, hanem egy olvasóra is több olvasott napilap jut (a nők évi 203 napilapjával szemben 231), a folyóiratokat azonban a nők kedvelik jobban. A nők többször hallgatnak rádiót is: míg a férfiakra hetenként 15, a nőkre 19 rádióhallgatással töltött óra jut. (Meg kell azonban jegyezni, hogy a nők nagyobb része folytat rádióhallgatás közben más tevékenységet is, mint a férfiak.)

Lakóhely szerint – a mozilátogatók kivételével, ahol az összetétel csaknem megegyezik a lakosság területi megoszlásával – a városi lakosság minden művelődési ágban a népességben elfoglalt arányánál nagyobb mértékben és az átlagosnál intenzívebb gyakorisággal vesz részt. A különbségek csaknem minden művelődési eszköznél jelentősek. A tömegkommunikációs eszközök esetében a művelődési lehetőségeket a lakóhely településtípusa alig befolyásolja, a fennálló eltérések inkább a lakosság iskolázottsági (műveltségi) színvonalából következő kulturális igények differenciáltságára vezethetők vissza.

3. tábla

Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel lakóhely szerint

Lakóhely	Napilap-	Folyóirat-	Rádió-	Televízió-	Mozi- látogatás évente (darab)
	olvasás évente (darab)		hetenként (óra)		
Budapest	258	73	19	9,1	26
Megyei jogú városok	265	68	19	8,6	26
Járási jogú városok	220	62	17	7,8	25
Községek	193	56	16	5,4	26
<i>Átlag</i>	<i>217</i>	<i>62</i>	<i>17</i>	<i>6,9</i>	<i>26</i>

A tömegkommunikációs eszközöket igénybe vevő lakosságon belül az *iskolai végzettség* és a *foglalkozás* szerinti összetétel nagymértékben hat az egyes művelődési ágak szerepére, az igénybevétel mértékére.

A napilapok, folyóiratok olvasása, valamint a rádióhallgatás az érettségizetteknél és egyetemet végzetteknél, azt lehet mondani teljes körben elterjedt, a másik két tömegkulturális eszközt is a magasabb iskolázottságúak 9/10-e veszi igénybe. Azok közül a személyek közül, akik nem fejezték be általános iskolai tanulmányaikat, országos átlagban minden harmadik nem jár moziba és ugyancsak minden harmadik nem nézi a televíziót. A rádióhallgatók arányszámában — és hasonlóan a sajtóolvasásban — ennél jóval kisebb az iskolai végzettség színvonalával összefüggő különbség.

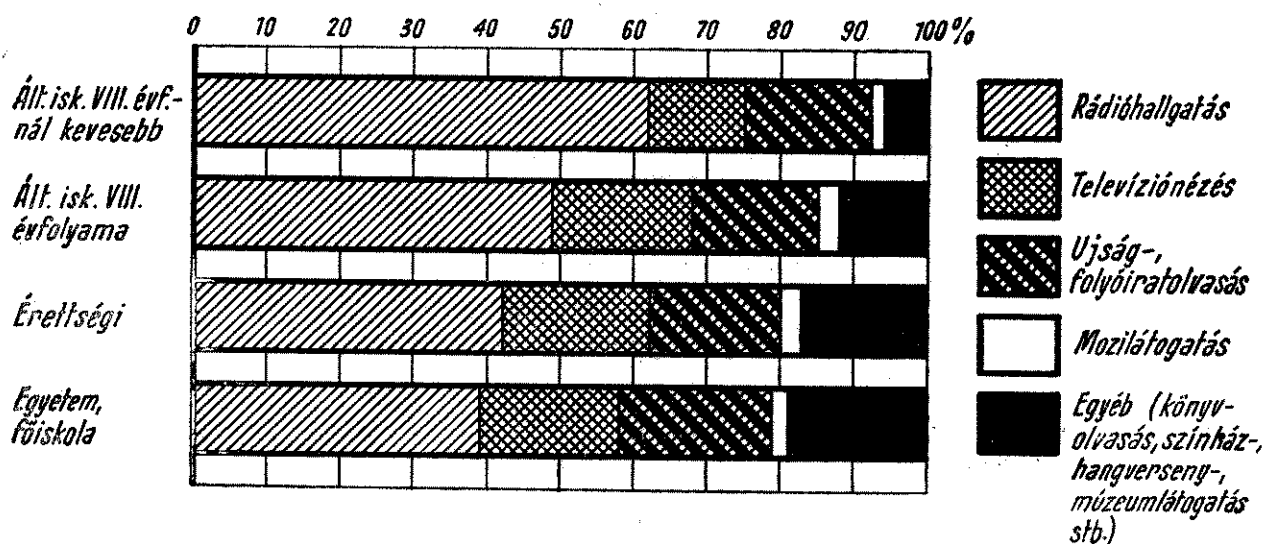
4. tábla

Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel iskolai végzettség szerint

Legmagasabb iskolai végzettség	Napilap-	Folyóirat-	Rádió-	Televízió-	Mozi- látogatás évente (darab)
	olvasás évente (darab)		hallgatás nézés hetenként (óra)		
Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebb	198	54	17	6,1	22
Általános iskola VIII. évfolyam	236	67	17	7,7	32
Érettségi	266	82	16	8,5	29
Egyetem, főiskola	277	89	13	7,9	20
<i>Átlag</i>	<i>217</i>	<i>62</i>	<i>17</i>	<i>6,9</i>	<i>26</i>

Az iskolázottsági színvonal differenciáló hatását mutatja a 3. ábra is. Sem az életkor, sem a lakóhely szerinti csoportosításnál nem adódik akkora különbség a legfiatalabbak és legidősebbek, illetve a főváros és a községek arányszámaiban a tömegkommunikációs eszközök és a többi művelődési forma (színházlátogatás, könyvolvasás, zenehallgatás, múzeumlátogatás stb.) részesezésében, mint a művelődést leginkább motiváló iskolai végzettség alapján történő vizsgálatnál.

3. ábra. A művelődésre fordított időtartam megoszlása a 14 éven felüliek iskolai végzettsége szerint

Foglalkozás szerint ugyancsak jelentősek a művelődési eszközök igénybevételében mutatkozó különbségek. A mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak körében a tömegkommunikációs eszközök igénybevétele jóval elmarad az iparban, építőiparban stb. dolgozókéhoz képest a résztvevők arányában és mennyiségi vonatkozásban egyaránt. A szellemi foglalkozásúak két csoportja

közül a részvételi arányok általában az értelmiségiekénél magasabbak, a ráfordított időtartam egy főre jutó átlagai viszont alacsonyabbak, mint a nem értelmiségi szellemi dolgozók – tisztviselők, szakalkalmazottak stb. – csoportjában. A kereső tevékenységet nem folytató nők kulturális érdeklődése a női népesség országos átlagánál minden vonatkozásban alacsonyabb, kivéve a rádióhallgatás egy résztvevőre jutó heti időtartamát.³

A tömegkommunikációs eszközökkel kapcsolatosan szükséges még megjegyezni, hogy a televízió és rádió egymást helyettesítő hatása a művelődésre fordított időtartam megoszlása alapján is kimutatható: a két művelődési formára változó összetételben, de általában 7/10 rész jut. A készüléktulajdonosok és családtagjaik átlagosan fele-fele arányban töltik el ezt az időt a két készülék mellett. Legtöbbször napi 1, illetve 2 órát hallgatnak rádiót, kisebb részük a rádióban elhangzó műsortól, nagyobb részük szabadidejétől teszi függővé a rádiózást.

A televízió a lakosság többségénél újszerűségéből eredő varázsát hosszabb ideig megtartja. A műsorban a nézők többsége nem válogat: négyötöd részük valamennyi adásnapon, 15 százalékuk heti 2–3 alkalommal nézi az adást.

A RÁDIÓ ÉS A MŰSORSZOLGÁLTATÁS FEJLŐDÉSE

1968-ban 21 rádióadó működött 1072,4 kilowatt teljesítménnyel, szemben az 1950. évi 9 adó együttesen 481,3 kilowattos teljesítményével. A kisugárzott teljesítmény különösen 1969-ben emelkedett a második lakihegyi adóállomás üzembe helyezésével.

Jelenleg a Kossuth rádió az ország területének 75–80 százalékán jó minőségű vételt biztosít. A Petőfi rádió műsorát, annak ellenére, hogy számos közvetítő állomás is sugározza, az ország területének csak 65 százalékán lehet jól venni.

Ellátottság szempontjából Zala és Somogy megye déli területei, valamint az ország észak-keleti részei a legárnyékoltabbak. Az új lakihegyi adó a Kossuth rádió kisugárzó teljesítményét 135 kilowattról 300 kilowattra emeli.

A rádiókészülékek évenkénti forgalma változatos képet mutat.

5. tábla

Különböző típusú rádiókészülékek kiskereskedelmi forgalma

Év	Zsebrádió-		Táska- és autórádió-		Asztali rádió- és zeneszkekrény-		Rádió- és zeneszkekrény-eladás összesen	
	eladás							
	ezer darab	értéke (millió forint)	ezer darab	értéke (millió forint)	ezer darab	értéke (millió forint)	ezer darab	értéke (millió forint)
1965...	29,5	21,1	19,3	35,2	93,7	155,1	142,5	211,4
1966...	59,8	41,9	33,6	63,7	118,4	171,1	211,8	276,7
1967...	35,0	25,6	45,3	81,1	123,4	180,4	203,7	287,1
1968...	204,6	151,4	104,0	142,7	147,8	213,5	456,4	507,6

³ Az erre vonatkozó részletesebb adatokat lásd „A demográfiai tényezők hatása a művelődésre” c. közleményben. Népeségtudományi Kutató Csoport közleményei 15. Budapest. 1967.

Az 1950–1955. években évente 130–140 000 készüléket vásároltak, 1956-ban és 1957-ben 272 000-et, illetve 217 000-et, majd ezt követően 160–180 000 körül alakult ki az évenként eladott készülékek száma. Az új előfizetők természetesen készüléket is vásárolnak, de számos régi előfizető is cseréli időnként a rádióját. 1960. szeptember 1-től pedig az előfizetők egy előfizetési díjjal több készüléket is üzemeltethetnek. A vásárlási adatokat ezenkívül nemcsak a keresleti igények, hanem a kínálati adottságok (árúválaszték, árcsökkenés) is meghatározták. Időközben megnövekedett a kereslet a különböző újabb típusú készülékek, az autó-, táska-, zsebrádiók iránt is.

A műsoridő alakulása

1949-ben két programmal (Kossuth és Petőfi rádió) összesen 11 296 órán át sugároztak Magyarországon rádióműsort. (Ez átlagosan heti 217 órai műsoridőt jelentett.) A következő években ugyan valamivel tovább növekedett az összes és a heti átlagos műsoridő, de korántsem olyan gyors ütemben, mint korábban. A jelenlegi kb. heti 250 órás műsoridőt – ez csak a Kossuth és Petőfi rádió műsorideje – jelentősebben már csak több program beiktatásával lehetne növelni.

6. tábla

A Kossuth és Petőfi rádió műsorideje

Év	A Kossuth és Petőfi rádió	
	összes	heti átlagos
	műsorideje (óra)	
1950.....	11 574	222
1955.....	12 502	240
1960.....	11 889	227
1965.....	12 196	234
1966.....	12 915	248
1967.....	13 345	256
1968.....	13 416	257

A két főprogramon kívül egyéb önálló műsorközvetítés is van Magyarországon. 1962 óta az URH kb. heti 37 órában (ebből 2 óra híradás, a többi zenei műsor), valamint a győri, miskolci, nyíregyházi és szolnoki stúdiók heti 7–7 órában, a pécsi stúdió heti 17 és fél órában ad önálló műsort.

A rádióhallgatók nagy része főleg a zenei műsort hallgatja. 1950–1967 között a rádió teljes műsoridejének 55–65 százaléka zenei műsor volt. Ez a szám arra utal, hogy a rádió elsősorban a hallgatók szórakoztatását szolgálja. Az utóbbi három évtizedben azonban a zenei műsor jelentős változáson ment át. A népi zene mellett megnövekedett a tánczene és a jazz, valamint a komoly zene műsorideje is.

A rádió kezdeti egyszerű hírközlése sokoldalú tájékoztatássá bővült. Bekapcsolódott a rádió az ifjúság oktató-nevelő munkájába, és jó eredményt ért el a tudományos ismeretterjesztés területén. Tájékoztatásul bemutatjuk, hogy a műsoridő összetétele hogyan változott a Kossuth és Petőfi rádió adásában 1950–1968 között. (Lásd a 7. táblát.)

A műsor szerkezetéről, tartalmáról jellemző tájékoztatást ad egy-egy kiválasztott hét teljes műsorának összehasonlítása. 1967. október 1–8. közötti

héten például 259 óra és 15 perc volt a Kossuth és Petőfi rádió együttes műsor ideje, 10 órával hosszabb, mint az 1966. december 12–18. közötti héten.

7. tábla

A Kossuth és Petőfi rádió műsoridejének megoszlása osztályok szerint

Osztály	1950.	1955.	1960.	1965.	1966.	1967.	1968.
	évben (százalék)						
Zenei	57,8	55,1	62,3	65,1	65,2	64,0	63,1
Irodalmi és drámai	6,0	7,0	8,3	8,4	8,5	7,9	8,5
Ifjúsági	6,4	6,6	5,6	5,3	5,1	5,5	5,9
Aktuális	23,5	27,3	20,0	17,9	18,5	19,6	19,6
Egyéb adás	6,3	4,0	3,8	3,3	2,7	3,0	2,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A műsoridőn belül nőtt a tájékoztatásra és szórakoztatásra fordított időtartam.

Általános tájékoztatásra 11, közéleti hírekre 2, zenei és színházi közvetítésre 5 órával több jutott 1967. október 1 és 8 között, mint 1966 decemberében ugyanennyi idő alatt.

8. tábla

A Kossuth és Petőfi rádió két, jellemzőnek tekinthető hetének műsorbontása

Műsортípus	A műsoridő megoszlása	
	1966. december 12–18	1967. október 1–8
	között (százalék)	
Az összes adások időtartama	100,0	100,0
I. Tájékoztatás		
1. Általános tájékoztatás és megjegyzések	10,4	14,1
2. Közéleti hírek	7,1	7,6
3. Sporthírek, sportközvetítések	2,0	1,2
II. Oktatás		
1. Iskolai oktatás	0,9	1,0
2. Felnőtt oktatás	1,2	—
III. Szórakoztatás		
1. Zenei és színházi közvetítések	4,3	6,1
2. Szórakoztató irodalmi műsorok	4,4	5,1
3. Versenyek és különböző játékok	0,9	0,6
IV. Művészet, irodalom és tudomány		
1. Zene és tánc	55,6	53,4
2. Költészet és novellák	2,8	1,7
3. Irodalmi és művészeti kritikák	0,8	0,3
4. Tudományos műsor	1,0	1,4
V. Különleges adások		
1. Vallásos	0,2	0,2
2. Női	0,3	0,5
3. Gyermek- és ifjúsági	5,3	4,5
4. Egyéb	2,5	2,0
VI. Hirdetések		
1. Kereskedelmi és nem kereskedelmi hirdetések ...	0,3	0,3

Néhány európai ország rádióadásának műsorbeosztása ismert ugyan, de érthető módon a besorolás országanként változik. Még a zenei és prózai adások

összehasonlítására sincs kellő alap, mert számos országban ún. vegyes adások címén használják fel a műsoridő jelentős részét, és azok tartalmát nem közlik. Amennyire adatainkból megállapítható, a zenei műsorok általában a teljes műsoridő 50–60 százalékát foglalják le. Franciaország és Portugália kivételével ennek is nagyobb része könnyű- és népi zene.

Az előfizetők számának alakulása

A rádió műszaki fejlődése, a vevőkészülékek tökéletesedése, a műsoridő növekedése, tartalmasabbá válása és a rádióhallgatás igénye — a feltevések szerint — párhuzamosan emelkedő tendenciát mutat. Ez azonban csak nagy vonalakban igaz. 1930-tól 1938-ig az előfizetők számának évi átlagos növekedése alig érte el a 14 000-et, 1945 után számuk évente ennek közel tízszeresével, 137 000-rel emelkedett. A rohamos fejlődés 1962–1963-ig tartott, azóta lényegében stagnál a rádió-előfizetők száma.

1938-ban ezer lakosra összesen 46 előfizető jutott, 1945-ben visszaesett 20-ra, de már 1948-ban meghaladta a háború előtti szintet, elérte az 52 főt. A rádió gyors terjedéséhez a felszabadulás után a falvak villamosítása és a közvetítőhálózat kiépítése is hozzájárult.

9. tábla

A rádió-előfizetők száma

Év	Rádió-előfizetők száma (ezer főben)	Ezer lakosra jutó rádió-előfizetők száma			
		Budapesten	városokban	községekben	összesen
1950.....	619,5	186	78	28	66
1955.....	1432,2	250	178	101	145
1960.....	2223,7	330	264	173	222
1965.....	2484,2	322	265	210	245
1966.....	2485,0	318	262	210	244
1967.....	2478,8	316	255	210	242
1968.....	2514,2	318	258	215	246

A Magyar Rádió a legmagasabb előfizetői számot Budapesten 1963-ban, egyéb városokban 1966-ban, községekben pedig 1968-ban érte el. (Ezer lakosra számítva községekben és országosan is 1968-ban.)

Jelenleg Budapesten és Pécsen a legmagasabb az előfizetők aránya, ezer lakosra számítva 318, illetve 296. A megyék között a mutatószám a legmagasabb Békés, Csongrád és Komárom megyében (250 körül), legalacsonyabb Borsod és Szabolcs megyében (200 alatt). A többi megyében 200–250 között van.

Az előfizetői arányt tekintve hazánk az európai országok között kb. középhelyet foglal el. Meg kell jegyeznünk, hogy nemzetközi adataink nem egységesek: egyes országokban az ezer lakosra jutó előfizetők számát, másokban pedig az ezer lakosra jutó készülékek számát közlik. Mivel Magyarországon az előfizetők számát tartják nyilván, lehetséges, sőt valószínű, hogy nemzetközi helyzetünk kedvezőbb, mint ahogy azt a számok mutatják. Az adatok szerint mindenesetre megelőzzük Albániát, Bulgáriát, Görögországot, Írországot, Jugoszláviát, Lengyelországot, Olaszországot, Portugáliát, Romániát, Spanyolországot, sőt még Japánt is. 250–300 között van az arány Csehszlovákiában, az Egyesült Királyságban, Hollandiában, a Német Szövetségi Köztár-

szágban, Norvégiában, Svájcban. Európában a legjobban ellátott országok Svédország, Luxemburg, a Szovjetunió, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, a Német Demokratikus Köztársaság (300–400 között van az arány); Kanadában 519, az Egyesült Államokban pedig 1156.⁴

A rádióhallgatók összetétele, a rádióhallgatásra fordított időtartam

Az előfizetők, illetve készüléktulajdonosok társadalmi-gazdasági, iskolázottsági stb. megoszlását sem hazánkban, sem másutt nem tartják nyilván. A hallgatók összetételére és a rádióhallgatásra fordított időtartamra többek közt ezért is csak reprezentatív felvételek adnak választ. A Magyar Rádió közvéleménykutatással foglalkozó osztálya végez időről-időre ilyen vizsgálatokat. A Központi Statisztikai Hivatal a közelmúltban két hasonló jellegű felvételt szervezett. Az egyik felvétel tartalmi ismertetése „A nap 24 órája” címmel a Statisztikai Időszaki Közlemények sorozatban jelent meg. Ez 12 000 18–60 éves személy napi időmérlegét vizsgálta. A felvétel 1963-ban történt. E szerint a napi kb. 2–4 órás szabadidőből átlagosan félórát fordítottak rádiózásra a megkérdezettek. Ez a heti szabadidő 13–15 százalékát jelenti. A rádióhallgatás azonban közel sem korlátozódik a hallgatók szabadidejére. A rádiózás olyan művelődési, illetve szórakozási forma, amely nem igényel teljes lekötöttséget, akár a reggeli készülődés, a délelőtti főzés, az egész napi házimunka, a délutáni-esti kézimunka, vagy akár utazás közben is gyakorolható. Sok kifejezetten kereső foglalkozás közben is szólhat a rádió anélkül, hogy hallgatóját egyéb, egyidejűen végzett tevékenységében zavarná vagy akadályozná. Ez a többi művelődési, kulturális eszközzel szemben igen nagy előnye a rádiónak. Ennek azonban – érthetően – hátránya is van. A megosztott figyelem miatt aligha nyújt olyan maradandó élményt, mint a színház vagy a mozi, vagy olyan elmélyült ismeretet, mint az olvasás.

A Központi Statisztikai Hivatal másik felvétele – ez 1964 októberében történt és 16 900 tízéves és idősebb személyt érintett – a művelődési lehetőségek igénybevételét vizsgálta.⁵ A továbbiakban ennek a felvételnek a rádiózásra vonatkozó – eddig még nem publikált – adatait használjuk fel.

Az ország 14 éven felüli lakosságának 88 százaléka naponta hosszabb-rövidebb ideig hallgatja a rádió műsorát. (55 százaléka szabadidejétől, 33 százaléka pedig a műsortól függően.) Valamennyi korcsoportban legnagyobb arányúnak (40 százalék) a fél-másfélórás hallgatási idő mutatkozik. Közel kétszer annyi nő hallgatja a rádiót 4 órán felüli időben, mint férfi (feltehetően házimunka, kézimunkázás közben). Még a 3 órás időcsoportban is a nők aránya a magasabb. A kisebb időcsoportokban azonban a férfiak aránya már megelőzi a nőkéét. Viszont a rádióhallgatók összes számában néhány százalékkal több a férfi, mint a nő. Ezek a különbségek nemcsak országosan, hanem valamennyi településtípusnál is mutatkoznak.

A rádiózás időtartamában is jelentős eltéréseket találunk településenként. A rádiót leghosszabb ideig hallgatók aránya Budapesten a legmagasabb – kb. másfélszerese az országos átlagnak –, közel ilyen magas a megyei jogú városokban, az országos szint körül van a járási jogú városokban és meglehetősen alatta a községekben. Mindenütt a nők azok, akik hosszabb ideig hallgatják a rádiót, ugyanakkor a rendszeresebb – ha rövidebb ideig is tartó – rádiózók a férfiak.

⁴ Az UNESCO Statistical Yearbook 1964. évi adatai szerint.

⁵ Az adatfelvétel módszertani ismertetését lásd a 3. jegyzetben megadott kiadványban.

A foglalkozási megoszlást tekintve a nyugdíjasok és háztartásbeliek a leghosszabb ideig rádiózók, de különös módon a mezőgazdasági és nem mezőgazdasági fizikai dolgozók után ugyancsak ebben a két csoportban fordulnak elő legnagyobb arányban a rádióval nem rendelkezők is. A fél-másfél órát rádiózók aránya a nyugdíjasok kivételével valamennyi foglalkozási csoportba tartozóknál a legmagasabb, de a középiskolai tanulók és egyetemi hallgatók táborában a másfélórás időtartam fordul elő gyakrabban.

A rádióhallgatás és iskolázottság között is van összefüggés, bár a művelődési lehetőségek közül éppen a rádiózás gyakoriságát befolyásolja legkevésbé az iskolai végzettség színvonala. Legmagasabb a hallgatók aránya az érettségivel rendelkezők és a diplomások között (97 százalék), míg a legalacsonyabb a 8 általánosnál kevesebbet végzettek között (85 százalék). A napi 4, vagy több órát rádiózók aránya az iskolázottság emelkedésével csökken. Az egyetemi végzettségűeknek több mint a fele, az érettségizetteknek közel a fele csak napi fél-két órát hallgat rádiót.

Feltételezhető lenne, hogy a televízió térhódítása nagymértékben visszavetette a rádióhallgatási kedvet, vagy elvonta attól az időt. Ez azonban csak részben igaz. A felvétel időpontjában (már 675 000 előfizetője volt a televíziónak) a televízió-tulajdonosok 94 százaléka rendszeres rádiózó is, míg a televíziót nélkülözőknek csak 78 százaléka. Legfeljebb a leghosszabb időtartamú rádióhallgatásban találunk különbséget a televíziót nézők és nem nézők között. A televízió elszívó hatása elsősorban az esti műsoridőben és különösen a fiatalabb korcsoportokban mutatkozik.

Kedvelt rádióműsorok

Az 1964. évi felvétel — amely az ország 10 éven felüli egész lakosságát reprezentálja — érdeklődött a legkedveltebb, leghallgatottabb műsorok iránt is. A megkérdezettek több, de legfeljebb 5 kedvelt műsort is megnevezhettek, mégis a válaszokból jól használható kép alakítható ki a rádióműsorok hallgatottságáról.

Foglalkozzunk először a zenei műsorokkal. Egyrészt azért, mert ezek a műsorok alkotják a teljes műsoridő kétharmadát, másrészt sokan kedvelik ezeket. A különböző zenei műfajok azonban nagyon eltérő arányban szerepelnek a „kedvelt”-nek minősített műsorok között. A felvétel idején (1964) a Magyar Rádió teljes műsoridejéből 65 százalék volt zenei műsor. Száz megkérdezett közül az operettet 15, a tánczenét 32, a cigányzenét, magyarnótát 50 fő jelölte meg kedvelt zenei műsoraként. Legkedveltebb zenei műsoroknak elsősorban a cigányzenét és a tánczenét jelölték meg. (Feltűnő, hogy a már jóval komolyabb és nehezebb műfajnak számító népi zenét aránylag nem sokan emelték ki.) Elenyészőnek látszik az érdeklődés a komoly zene — operák, hangversenyek — iránt. Az utóbbi népszerűsége valamennyi zenei műfaj közül a legalacsonyabb. A nők általában jobban kedvelik a zenei műsorokat — a komoly és könnyűzenét egyaránt —, mint a férfiak, de a korcsoportonkénti vagy településenkénti vizsgálat még nagyobb eltéréseket árul el. Az operákat, hangversenyeket mindenütt a nők igénylik inkább. A tánczene iránt is nagyobb közöttük az érdeklődés, de az eltérés itt már közel sem akkora, legfeljebb a legfiatalabb (10–14 éves) hallgatóknál. A komolyabb értékű jazzt viszont város-on-falun a férfiak kedvelik inkább. A cigányzene — amely országos szinten a legnépszerűbb zenei műsor — kedveltségében alig van különbség nők és férfiak között.

Jelentősebb eltérést találunk a település és a korcsoport szerinti vizsgálatnál. Budapesten 100 kérdezett közül 40 igényli a cigányzenét, de inkább csak a 30 éven felüliek közül, a vidéki hallgatók között azonban számuk eléri a 60-at, sőt községekben a 70-et is. Míg a tánczene az ifjúság vagy a fiatalabb korosztályok körében közkedvelt, a cigányzene inkább a középkorúak és idősebbek kedvenc műsora.

Jellemző különbséget találunk a különböző korú és iskolázottságú rádióhallgatók kedvelt műsorainak vizsgálatánál. Az operák, hangversenyek iránt általában nem túl nagy az érdeklődés. A hallgatók zenei kulturáltságára és igényére jellemző módon a komoly zene népszerűsége messze alatta marad a tánc- és cigányzenének, de még az operetteknek is. A komoly zenei műfajt javarészt budapesti vagy városi 20 éven felüli és magasabb iskolai végzettséggel rendelkező hallgatók igénylik; községekben és az alacsonyabb iskolai végzettségűek között népszerűsége és az iránta való igény alig számottevő. Az egyetemi végzettséggel rendelkezők körében viszont kedveltsége megelőzi még a tánczenét és a cigányzenét is.

Áttérve a prózára az irodalmi és drámai műsorok hallgatottságát vizsgáljuk először. Bár ezek a műsorok a teljes adásidő 6–9 százalékát jelentik csak (1964-ben 8,8 százalék), kedveltségük a hallgatók körében a 17–24 százalékot is eléri.

A drámai műsorok nem érik ugyan el a tánc- vagy cigányzene népszerűségét, de különösen a rádiójátékok és színházi közvetítések hallgatottsága meghaladja a népi zenét, sőt az operetteket is, nem is szólva az operákról és hangversenyekről. Száz megkérdezett közül

a színházi közvetítést	14 férfi és 20 nő
a rádiójátékot	21 férfi és 26 nő
az irodalmi műsorokat	3 férfi és 5 nő

kedveli.

Ezeket a műsorszíntípusokat is a nők kedvelik nagyobb arányban, mint a férfiak.

A színházi közvetítéseket Budapesten legnagyobb számban a 45 éven felüliek, a rádiójátékokat leginkább a 20–24 évesek szeretik. Az irodalmi műsorok hallgatottsága is Budapesten a legmagasabb és a 15–24 évesek körében kiemelkedő.

Az iskolázottság hatása a prózai műsorok hallgatásában közel sem olyan szembetűnő, mint gondolnánk. A legalacsonyabb és legmagasabb iskolai végzettségűek csoportjai között a legjelentősebb eltérést az irodalmi műsorok kedveltségénél találjuk. A rádiójátékokat a 8 osztályt végzettek, a színházi közvetítéseket az érettségizettek kedvelik legnagyobb számban.

Említettük már korábban, hogy milyen fontos szerepet tölt be a rádió a hírközlés, a tájékoztatás terén. Az aktuális műsorok a teljes műsoridőnek általában kb. 20 százalékát foglalják le. Hallgatottságuk – különösen, ha ide soroljuk a „Szabó családot” is – vetekszik a legnépszerűbb zenei műsorokkal is.

A hírek, krónikák hallgatói elsősorban a férfiak. Minden korcsoportban – falun-városon egyaránt – a férfi hallgatók száma megelőzi a nőkéét. Sem az iskolázottsági szint, sem a foglalkozás szerinti besorolás nem mutat különösebb eltérést.

A „Szabó család” elsősorban a nőhallgatók műsora. Foglalkozás szerint — nemektől függetlenül — elsősorban a háztartásbeliek, nyugdíjasok és a mezőgazdasági dolgozók hallgatják nagyon szívesen. Az értelmiség körében már sokkal kevésbé kedvelt. Ugyanilyen hallgatottsági kört jelöl az iskolázottság szerinti megfigyelés is: a végzettség emelkedésével rohamosan csökken a műsor hallgatóinak száma.

Végezetül két műsorszámról kell még röviden szólnunk: a sportközvetítésekről és az ismeretterjesztő adásokról.

A sportközvetítés elsősorban a férfiak műsora. Nők közül csak a fiatalok (19 éves korig) kedvelik nagyobb számban. Ennél a műsornál találkozunk egyébként a nő- és férfi hallgatók számában jelentkező legnagyobb különbséggel: szinte valamennyi korcsoportban 5–10-szer annyi férfi kedveli, mint nő.

Az ismeretterjesztő műsor 100 megkérdezett közül alig 4–5-nek kedvence. A férfiak aránya itt is magasabb, de csak kevéssel előzi meg a nőket. A műsor hallgatói a magasabb iskolai végzettségű, értelmiségi dolgozók köréből kerülnek ki.

Összefoglalva tehát: a legnépszerűbb műsorok közé a tánc- és cigányzene, „Szabó család”, a rádiójátékok, férfiak között pedig a sportközvetítések és a hírek tartoznak. Teljes figyelemmel — tehát kizárólagos tevékenységként — a sportközvetítéseket, a „Szabó családot”, a híreket, a színházi közvetítéseket és a rádiójátékokat hallgatják.

A műsorszerkezet és a hallgatottság adatai egyaránt arra mutatnak, hogy a rádió elsőrendű feladata a szórakoztatás és tájékoztatás. Ezenkívül — mivel az ország egész lakossága számára — kényelmes és elérhető, rendkívül nagy szerepe van a zenei, irodalmi közízlés alakításában.

(A cikk II., befejező részét a *Statistikai Szemle* következő számában közöljük.)

A NAGYÜZEMI TERMELŐESZKÖZÖK A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN

MOLNÁR ISTVÁN – SZABÓ JÓZSEFNÉ

A termelőszövetkezetek többsége napjainkban éri el működésének tizedik évfordulóját. Ilyen távlatból már határozottan megállapítható, hogy a termelőszövetkezeti gazdaságok fejlődése, gazdasági növekedésük dinamikája felülmúlta az egész mezőgazdaságét, sőt az állami gazdaságoknak, a nagyüzemek másik csoportjának eredményeit is.

A termelőszövetkezeti termelés, még inkább az árutermelés gyors ütemű fejlődése nemcsak a hazai mezőgazdaságban példa nélküli, hanem nemzetközi összehasonlításban is figyelemre méltó. A termelőszövetkezeti gazdaságok 1961–1968 között évi átlagban körülbelül 10 százalékkal növelték a bruttó termelést. Nettó termelésük ugyanezen időszakban évenként mintegy 8, árutermelésük pedig 27 százalékkal nőtt. Ehhez még hozzátehetjük, hogy a vizsgálathoz felhasznált termelési értékek nem is ölelik fel a termelőszövetkezetek mint vállalatok teljes tevékenységét. Az ún. kiegészítő (nem mezőgazdasági) tevékenység eredményét ugyanis nem tartalmazzák. A termelőszövetkezetek kiegészítő tevékenysége pedig – amint az közismert – az alaptevékenység ütemét többszörösen meghaladó mértékben növekedett ugyanezen időszakban.

A termelőszövetkezetek gazdasági növekedésének meghatározói sokrétűek. A fejlődés általában az intenzív tényezők jegyében, ezek túlsúlya mellett ment végbe.

A termelőszövetkezeti gazdaságok *földterülete* az 1960-as évek elején állandósult. Már ekkor megkezdődött a szőlő- és gyümölcsstelepítési program végrehajtása, rendszeresen jelentős területen végeztek talajjavítást és vízrendezést, évről évre fokozódott az öntözés. E tevékenységek nyomán a földterület természetes termőképessége javult, a mezőgazdaság fő termelőeszközének termőképessége növekedett. Ezt a kedvező változást azonban egyes tényezők, mint például az elemi károk miatt növekvő ugarterület, az erodált területek erdősítése, az ültetvények nem termő állományának növekedése ellensúlyozták. A kétirányú változás egyenlegét számszerűen nehéz megvonni. A problémával foglalkozó kutatók álláspontja sem egységes. *Dr. Fazekas Béla* számításai szerint például az országban tíz év alatt (1957-től 1966-ig) mintegy 5–6 százalékkal bővült a földterület termőképessége.¹ *Dr. Berend Iván* mintegy 2,4 milliárd forintra

¹ *Dr. Fazekas Béla*: Mezőgazdaságunk afelszabadulás után. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 1967. 261. old.

teszi a nyolc év alatti (1958–1965 közötti) termés kiesést, amit a földterület csökkenése idézett elő.² Mivel a termőföld csökkenése elsősorban nem a termelőszövetkezeteket érintette, valószínű, hogy földjeik termőkapacitása valamelyest bővült a vizsgált időszakban. Ennek mértéke azonban semmiképpen nem lehetett olyan jelentős, hogy az indokolná a rendkívül erőteljes gazdasági növekedést.

A termelőszövetkezetekben *foglalkoztatottak száma* az átszervezést követően lényegesen nem változott. A termelőszövetkezeti tagok öregedése csökkentette, de a családtagok fokozódó munkába állítása és speciális szakemberek alkalmazása növelte a munkaerő-kapacitást.³

Az ennek kifejezésére alkalmas mutató — a foglalkoztatottak redukált létszáma — évenként csak jelentéktelen mértékben, 1–2 százalékkal változott. Mégis inkább a csökkenés volt a jellemző: 1963 és 1967 között mintegy 3 százalékkal lett kevesebb a foglalkoztatottak száma. A foglalkoztatottak számához hasonlóan alakult a ledolgozott munkaidő is, azaz a termelőszövetkezetekben az élőmunka-ráfordítás évről évre alig változott, hosszabb időszakot tekintve némileg csökkent.

A foglalkoztatottság mértéke a termelőszövetkezetekben korántsem megfelelő. Az 1963–1965. években például egy termelőszövetkezeti tag (nyugdíjasok nélkül) csak 193–200 napot dolgozott évenként a közös gazdaságban. Ennek mértéke is inkább csökkent és 1966-ban a foglalkoztatottság 184, 1967-ben pedig 190 munkanapra esett vissza. A munkaerő létszáma és a ledolgozott munkaidő tehát a termelőszövetkezetekben az utóbbi években alig változott, és ez a körülmény a szövetkezetek intenzív gazdasági növekedését domborítja ki.

A termelőerők eddig nem vizsgált elemeiben, a megváltozott termelési viszonyokban és nem utolsósorban az álló- és forgóeszközök hatékonyságában kell tehát keresni a termelőszövetkezetek gazdasági növekedésének magyarázatát, hiszen a földterület és a munkaerő vizsgálata erre nem adott választ. A termelőerők tényezői viszont nem fejlődhetek volna, ha ennek feltételeit megfelelő közgazdasági szabályozók nem segítik. Ezek a szabályozók elsősorban a nagyüzemi termelés anyagi alapjainak gyors, esetenként átmeneti, de mindenképpen gazdaságos megteremtésében tettek anyagilag erőteljesen érdekeltté a termelőszövetkezeti gazdaságokat és a termelőszövetkezeti parasztokat.

Mindenképpen a gazdaságpolitika — a megváltozott tulajdonviszonyokat nyomon követő újfajta anyagi ösztönzés, amely a termelőszövetkezeti sajátosságokat figyelembe vette — tekinthető tehát a gazdasági fejlődés döntő tényezőjének. Természetesen a szabályozók hatásai számszerűen nem fejezhetőek ki. Elsősorban azok ilyenek, amelyek a termelőszövetkezeti tagok munkájának minőségét javították meg. A szakmai hozzáértés kibontakozása, a mezőgazdasági termelés szempontjából rendkívül jelentős „optimális idő” betartása, általában a fokozódó termelési kedv az, amiben ezek kifejezésre jutottak. A termelőszövetkezeti tagok többsége a kezdeti megtorpanást követően megértette, hogy további boldogulása közvetlenül függ a közös gazdaság eredményeitől, és ezért mindent meg is tettek a termelési színvonal emelése érdekében.

² Dr. Berend Iván: Beruházás a termelőszövetkezeti és az állami gazdaságokban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 30. old.

³ Részletesen foglalkozik ezzel Pálfai István: A munkaerő a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben (*Statisztikai Szemle*, 1969. évi 4. sz. 401–423. old.) c. tanulmányában.

Az ismerttetett eredmények elérésében fontos szerepe volt a nagyüzemi termelőeszközök létrehozásának. A nagyüzemi termelés anyagi-technikai bázisának gyors megteremtését az állam jelentős segítségével kívül a termelőszövetkezetek hozzájárulása tette lehetővé. A termelőszövetkezetek minden évben többet fordítottak felhalmozásra, mint amennyit a jogszabályok (a központi szabályozók) előírtak: a tényleges felhalmozás hozzávetőlegesen kétszerese volt a „Mintaalapszabály” szerintinek.

A felhalmozás aránya többnyire felülmúlta a termelőszövetkezeti ún. bruttó jövedelem 20 százalékát. (A bruttó jövedelem a nemzeti jövedelemhez hasonlítható tartalmú.) Szembetűnő az is, hogy a felhalmozásnak szinte évről évre növekvő hányada — az 1960-as évek elején mintegy 30, 1967-ben már 40 százaléka — a forgóeszközök bővítését szolgálta. Ez azért is figyelemre méltó, mert a forgóeszközök a termelőerők azonnal ható tényezői.

A termelőszövetkezeti termelés anyagi alapjai minden évben nagyobb mértékben bővültek, mint azt a népgazdasági beruházások adatai jelzik. A termelőszövetkezetek ugyanis nagyon sok használt állóeszközt vásároltak. 1967-ben például a kereken 8 milliárd forintot kitevő üzemi beruházásból mintegy 5 milliárd forint volt a népgazdasági új beruházás. Kedvezően hatott a beruházások hatékonyságára, hogy a termelőszövetkezetek már alakulásuk óta önállóbbak voltak, mint az állami vállalatok. A beruházási javakat 1965-ig központilag osztották el. A termelőszövetkezeteknek a vállalatoknál lényegesen nagyobb döntési joga az üzemfejlesztés céljának, módjának és ütemének megvalósítása során — amelynek a közgyűlés jóváhagyásán kellett alapulnia — nagyon szerencsésen kiszűrte a „központi beruházási ajánlatok” közül a kedvezőtleneket. Tulajdonképpen azt lehetne mondani, hogy a fejlesztés-fogyasztás mértékének meghatározásában a termelőszövetkezetek az állami vállalatoknál legalább 6–7 évvel korábban önálló döntésekre kényszerültek, cselekvésük előnyeit és hátrányait is vállalniuk kellett.

A gyors ütemű gazdasági növekedést a termelőszövetkezeti felhalmozás mértéke és vázolt sajátosságai minden bizonnyal döntő mértékben elősegítették. Ennek hatására a termelőszövetkezetek — a mezőgazdaság szocialista átszervezését megelőzően is működő termelőszövetkezeteket kivéve — ezekben az években létrehozták a közös termelés épületeit; a közös gazdaság rendelkezésére bocsátott egyéni állatállomány nagy részét rövid idő alatt kiselejtezték, és saját nevelésű állatokkal az új istállókat benépesítették; végül pedig — ez az egyik legfontosabb eredmény — megteremtették a nagyüzemi gépi technikát, amely az emberi munkán és az állati igaerőn alapuló energiaforrásokat váltotta fel.

Az elmúlt 10 évben tehát a termelőerők elemeinek minőségi cseréje — kisüzemi helyett nagyüzemi — ment végbe a termelőszövetkezeti gazdaságokban. A kedvező termelési eredmény másik legfontosabb előidézője — a termelés anyagi alapjainak bővülése mellett — valószínűleg ez a minőségi változás volt. Ez a folyamat a beruházási adatokban számszerűen tükröződik ugyan, a beruházási volumen önmagában mégsem magyarázza meg a termelés rendkívül gyors emelkedését. Területegységre számítva ugyanis ennek többszörösét ruházták be az állami gazdaságok, amelyeknél nem következett be ugyanilyen mértékű fejlődés. Éppen ezért érdemes részletesen is megvizsgálni a termelőszövetkezeti beruházások végrehajtásának módját, eddig elért eredményeit és további feladatait.

A BERUHÁZÁSOK ÁTTEKINTÉSE

1960–1968 között — összehasonlítható árakon számítva — több mint 43 milliárd forint értékű új állóeszközt ruháztak be a termelőszövetkezetek, területegységekre számítva 9 év alatt több mint 5000 forintot. A beruházott összeg a nem mezőgazdasági tevékenység céljait is szolgálta. Az állami gazdaságok kat. holdankénti beruházása ugyanezen idő alatt felülmúlta a 11 000 forintot.

A termelőszövetkezeti beruházások évenkénti átlaga 4,8 milliárd forint volt. A vizsgált időszak elején a beruházások összege évenként 3–4 milliárd forintot tett ki, és az időszak végére 6–7 milliárdra növekedett. A beruházás volumene szinte minden évben felülmúlta az előző évi összeget.

A termelőszövetkezeti beruházások hitelből, ártámogatásból és saját erőből valósultak meg. E pénzügyi források arányai az évek folyamán lényegesen módosultak.

Az 1960. és 1962. években a termelőszövetkezeti beruházásoknak körülbelül 30 százaléka létesült *saját pénzeszközből*. A következő három évben (1963–1965) ez az arány mintegy 10 százalékra csökkent.

1965-ig a termelőszövetkezetekben kizárólag a felhalmozási, illetve a fejlesztési alap volt a saját erő fedezete, mert az állóeszköz-állomány után amortizációs tartalékot nem képeztek. Az amortizációs alap-képzési kötelezettség 1966-ban lépett életbe, de ekkor is csak részlegesen, a gépek és járművek utáni értékcsökkenést tartalékolták. Ezt követően 1967-ben vezették be az épületek és ültetvények értéke utáni alapképzést. Az amortizációs alap képzésének és felhasználásának módja a termelőszövetkezetekben sajátos, eltér az állami vállalatok gyakorlatától. A termelőszövetkezetek nem a bruttó állóeszközérték alapján számolják el az értékcsökkenést, hanem az ártámogatással csökkentett „bekerülési érték” alapján. Ennek következtében az elhasználdott állóeszközöket — amennyiben az ártámogatás módosulna vagy megszűnne — az amortizációs alapból nem tudják pótolni. A bekerülési érték alapján számított átlagos amortizáció egyébként is olyan alacsony — 1967-ben 5,4 százalék volt —, hogy nem tartalmazhatja az eszközök erkölcsi avulásának fedezetét. Természetesen, a termelőszövetkezetek önállóan rendelkeznek amortizációs alapjukkal, de azt csak beruházási célra használhatják fel, beruházási hiteltörlesztésre nem. Ez a korlátozás egyrészt az állóeszköz-ellátottság alacsony színvonala miatt, másrészt a személyi fogyasztás és felhalmozás szabályozása szempontjából indokolt.

Az értékcsökkenés tartalékolása óta — 1966-tól — a beruházások pénzügyi forrásai közül jelentősekké váltak a saját pénzeszközök. Ezek aránya az elmúlt három év átlagában 40 százalék körüli volt, és ilyenformán az üzemi önállóságnak, a beruházásokról való döntés jogának fontos anyagi alapját képezték.

A termelőszövetkezetek beruházásainak struktúrája — az építési, a gépvásárlási és az egyéb célra fordított összegek aránya — eltér a más népgazdasági ágakban tapasztaltaktól. Az utóbbi kilenc évben az összes beruházásnak átlagosan közel felét tették ki az építkezések, mintegy 36 százalékát a gépesítés. A gépi beruházások aránya feltűnően alacsony az iparhoz hasonlítva (az iparban mintegy 60 százalékot tesz ki). Az egyéb beruházások — amelybe a mezőgazdaság olyan speciális eszközei is beletartoznak, mint az ültetvénytelepítés és a beruházásnak minősülő talajjavítás — aránya éppen az emlí-

tettek miatt eléri a 15 százalékot. (Ez az arány az ipari beruházásoknál csupán 6 százalék.)

1. tábla

*A termelőszövetkezeti beruházások megoszlása
anyag-műszaki összetétel szerint
(összehasonlítható áron)*

Év	Építési	Gép-	Egyéb	Összes beruházás
	beruházás az összes beruházás százalékában			
1960.....	53	35	12	100
1961.....	49	30	21	100
1962.....	53	33	14	100
1963.....	50	33	17	100
1964.....	44	37	19	100
1965.....	40	42	18	100
1966.....	45	39	16	100
1967.....	48	37	15	100
1968*.....	56	34	10	100

* Becsült adat.

AZ ÉPÍTÉSI BERUHÁZÁSOK

A mezőgazdasági építkezések körébe igen sokfajta, különböző rendeltetésű épület és építmény tartozik. A gazdasági épületeken kívül – mint például az istállók, a növényi termékek tárolására alkalmas górék, magtárak, gyümölestárolók, borpincék – ide sorolják az öntözőtelepeket, a halastavakat és az üzemi útépítés és közművesítés beruházásait is.

A termelőszövetkezeti építkezések értéke a vizsgált időszakban évenként átlagosan több mint 2 milliárd forint volt és az összes beruházáshoz viszonyított aránya felülmúlta a mezőgazdaság állami szektoráét. Az állami gazdaságokban ugyanis már korábban megépítették az üzemi központokat és a gazdasági épületeket, a termelőszövetkezetekben viszont mindezeket a szocialista át-szervezést követően kellett létrehozni. 1967 végén az egy kat. hold mezőgazdasági területre jutó épületérték a termelőszövetkezetekben 3000 forint felett volt, az állami gazdaságokban pedig ennek többszörösét tette ki.

Az elmúlt egy-két évben időszerűvé vált az 1959–1962. években ideiglenes jelleggel épült férőhelyek (szerfás istállók), tárolóhelyek felváltása végleges építményekkel. Fokozta az építkezési igényeket az is, hogy a termelőszövetkezetek száma az 1961. évi 4200-ról az egyesülések következtében napjainkig mintegy 2800-ra csökkent. Az üzemek nagysága, területi kiterjedése növekedett. Sok termelőszövetkezetben megváltozott az üzemágak összetétele és aránya, többnyire egyszerűsödött a termelés szerkezete, előrehaladt a specializáció. Emiatt sok meglevő épület feleslegessé vált. Mindezek következtében a szövetkezeti beruházások mintegy felét szükségszerűen építkezésre fordították.

Az üzembe helyezett fontosabb férőhelyek és tárolóépületek száma és befogadóképessége a szövetkezetekben – az 1959–1962. évek kiugróan nagyarányú beruházásai után 1963-tól csökkent. Az 1968. évi beruházásokban

viszont már megmutatkozott a szarvasmarha- és sertésenyésztési ágazat fokozott ártámogatása.

2. tábla

A termelőszövetkezetekben üzembe helyezett fontosabb férőhelyek és tárolóhelyek

Év	Szarvas- marha-	Ló-	Sertés-	Juh-	Magtárak	Górék	Dohány- pajta (kat. hold)
	férőhely (darab)				befogadóképessége (vagon)		
	Szám szerint						
1963.....	69 506	1 392	118 120	149 748	6 874	8 641	8 213
1964.....	61 470	812	88 942	96 900	2 033	3 401	5 582
1965.....	51 054	536	38 625	71 478	2 390	1 927	3 177
1966.....	67 460	636	62 430	61 890	2 230	3 512	2 548
1967.....	66 268	1 986	67 581	100 950	3 432	3 274	471
1968*.....	95 019	.	132 787	115 471	6 760	5 448	.
	Index: 1963. év = 100						
1963.....	100	100	100	100	100	100	100
1964.....	88	58	75	65	44	39	68
1965.....	73	39	33	48	35	22	39
1966.....	97	46	53	41	32	41	31
1967.....	95	142	57	67	50	38	6
1968*.....	137	—	112	77	98	63	.

* Előzetes adat.

A termelőszövetkezetek 1967. év végi állattenyésztési épületeinek befogadóképessége egyes állatfajoknál meghaladta a közös állatállomány számát. Mindennek ellenére igen sok termelőszövetkezetben évek óta férőhelyhiány van. A földalapi juttatások idején kapott és az 1950-es évek végén, a mennyiségi fejlesztés időszakában megépített férőhelyek, tárolóépületek korszerűtlenek, sem az állatállomány teljesítőképességének, sem a nagyüzemi munkaszervezés követelményeinek nem felelnek meg. 1966-ban például nem volt villamosítva a tehenistállóknak mintegy 16, a sertésfiasztatóknak 33 és a csibenevelőknek 40 százaléka, nem volt vízvezeték ugyanezen épületek 49, 75 és 80 százalékaiban. A fűtés, a szellőztetés és az anyagmozgatás gépesítése pedig majdnem teljesen hiányzott.⁴

A beruházási támogatások 1967-ben életbe lépett rendszere⁵ a nagyméretű — 300 férőhelyes és annál nagyobb tehenészeti telepek, valamint 2000 férőhelyes és annál nagyobb sertéshizlaló telepek —, korszerű szakosított állattenyésztő telepek létesítésére ösztönöz. Az ilyen méretű telepek valamennyi létesítménye után 70 százalékos ártámogatást kapnak a termelőszövetkezetek. A kisebb telepek járulékos létesítményei után — amelyeknek értéke a beruházási költségeknek felét is elérheti — a támogatás 30–50 százalékos. Az üzemek többsége csak jó néhány év múlva érheti el a szakosítottság minimumát. 1966-ban ugyanis több mint 3000 közös gazdaság tartott tehenet, de mindössze 29-nek volt 300 darabnál több tehene, amit nem valószínű, hogy

⁴ Dr. Berend Iván: i. m. 45. old.

⁵ Lásd a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1028/1967. IX. 8. számú határozatát a mezőgazdasági üzemek jövedelemszabályozási rendszeréről, valamint a pénzügyminiszter és a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter 2/1967. (XII. 22.) PM—MÉM számú együttes rendeletet a mezőgazdasági üzemek kedvezményeinek és támogatásainak rendszeréről.

egy telepen helyeztek el. A 2000 darabnál több sertést (nem hízót) tartó üzemek száma nem érte el a 100-at. A szakosított telepeken a kedvezmény (ártámogatás) szempontjából elszámolható maximális beruházási költségeket a határozat egy tehénférőhelyre 41 800, egy hízósertés-férőhelyre 10 000 forintban állapítja meg. A határozat szerinti minimális állatszámmal számolva, egy tehenészeti szakosított telep 12, egy sertéshizlaló szakosított telep pedig 20 millió forint értékű állóeszköz-befektetést igényel. Emellett, a beruházásokat megközelítő összeggel terheli a gazdaságokat a szükséges takarmány, tenyészállat és egyéb forgóeszközök pénzügyi fedezete is. Így egy sertéshizlaló telep létesítése esetén az ártámogatás kiegészítéséhez szükséges „mindössze” 30 százalékos, saját erőből fedezendő beruházási összeg egy átlagos nagyságú termelőszövetkezet 3–4 évi felhalmozását köti le. A támogatást a termelőszövetkezetek ma még általában csak közös vállalkozások létrehozása révén nyerhetik el.

A szakosított telepek költséges férőhelyei és a jelenlegi állatállomány biológiai teljesítőképessége sincs összhangban. Nem várható ugyanis például, hogy a magyar tarka tehenek tejhozama a szakosított telepeken, a telep korszerűsége következtében javul lényegesen és éri el a telepek átlagában is a fajta kiváló egyedeinek hozamát.

3. tábla

A főbb létesítmények átlagos építési költségének alakulása a termelőszövetkezetekben

Megnevezés	Egy állatférőhely, illetve egy vagon termény befogadására alkalmas tárolótér építési költsége					
	1963	1964	1965	1966	1967	1968
	Forint					
Szarvasmarha-istálló	4 601	5 439	8 179	10 689	8 647	11 996
Ebből:						
Tehénistálló	9 496	6 485	11 495	13 104	13 362	16 780
Növendékmарha-istálló ...	3 108	3 620	4 996	7 118	7 123	8 472
Borjúnevelő	4 036	4 446	5 794	5 788	5 712	7 848
Lóistálló	3 675	4 943	7 647	6 816	6 679	8 413
Sertésól	1 309	1 413	2 834	2 770	2 376	2 919
Ebből sertéshizlalda	1 018	1 153	1 410	1 681	1 572	1 969
Juhhodály	302	332	392	373	404	525
Magtár	8 658	8 976	8 779	10 832	9 736	9 830
Góré	4 006	4 462	5 478	5 515	6 102	6 692
Dohánypajta (kat. hold)	27 113	31 024	35 143	36 775	36 972	36 628
	Index: 1963. év = 100					
Szarvasmarha-istálló	100	118	178	232	188	261
Ebből:						
Tehénistálló	100	100	121	138	141	177
Növendékmарha-istálló ...	100	116	161	229	229	273
Borjúnevelő	100	110	144	143	142	194
Lóistálló	100	135	208	185	182	229
Sertésól	100	108	217	212	182	223
Ebből sertéshizlalda	100	113	139	165	154	193
Juhhodály	100	110	130	124	134	174
Magtár	100	104	101	125	112	114
Góré	100	111	137	138	152	167
Dohánypajta (kat. hold)	100	114	130	136	144	135

A termelőszövetkezetekben megépített istállók és tárolóépületek átlagos befogadóképessége az elmúlt években emelkedett, bár jelenleg is alacsonyabb, mint az állami gazdaságokban. Az 1967-ben épült tehénistállók átlagosan 96, a növendékmarha-istállók 92, a sertéshizlaldák 357, a juhhodályok 388 állat elhelyezésére, a magtárak pedig átlagosan 37, a górék 10 vagon termény tárolására alkalmasak. A létesítmények befogadóképességének emelkedése azonban nem járt együtt az építkezések fajlagos önköltségének csökkenésével, sőt az egy férőhelyre, illetve tárolóhelyre jutó építési költség lényegesen — 20—120 százalékkal — emelkedett az elmúlt öt évben. (Lásd a 3. táblát.) Az építési költségek emelkedésében bizonyára szerepet játszott az igényesebb műszaki kivitel, de ennél jelentősebb tényező volt az árak emelkedése.

A drága építkezések és az alacsony amortizációs kulcsok arra engednek következtetni, hogy a felhasználók inkább tartós szerkezetű megoldásokat választanak, ez pedig ellentétben áll azzal az egyre sűrűbben hangoztatott elvvel, amit *dr. Madas András* így fogalmazott meg: „A túlméretezett, az évszázadra szóló állattenyésztési épületek helyett könnyű, átalakítható, jól fertőtleníthető, megfelelően szellőző, kellő hőmérsékletet tartó épületeket kell előnyben részesíteni.”⁶

A termelőeszközök ártámogatási rendszere a beruházások ágazatok közötti elosztásának, azaz a fejlesztésnek — az értékesítési árszínvonal után — a legfontosabb befolyásolója. Az 1968-tól érvényes ártámogatási rendszer elsősorban az építkezésekre ösztönöz. 1968-ban az új beruházásokra nyújtott ártámogatásnak közel 90 százalékát az építési beruházásokra vették igénybe a felhasználók. A nagyobb mértékű beruházási ártámogatás az ágazatok közül a szarvasmarha- és sertéstenyésztés fejlesztését mozdítja elő. Kevésbé ösztönöz a juh- és baromfi-férőhely (30 százalék az ártámogatás), továbbá a zöldség és gyümölcstermelés járulékos beruházásainak (50 százalékos ártámogatás) létrehozására. Felmerülhet a kérdés, hogy a jelenlegi beruházások révén több év múlva kialakuló termelési arányok összhangban lesznek-e az akkori fogyasztói kereslettel?

A GÉPBERUHÁZÁSOK

A termelőszövetkezetek által új gépek beszerzésére fordított összeg (összehasonlítható árakon) — ellentétben az egész mezőgazdasággal — az utóbbi években nem csökkent, hanem kismértékben ugyan, de évről évre növekedett, 1964 és 1968 között évenként körülbelül 2 milliárd forintot tett ki.

A gépberuházásokat különösen a kezdeti időszakban erőteljesen ösztönözte az igasállatok kiselejtezése. A termelőszövetkezetek sok használt gépet vásároltak a gépjavító állomásokká szerveződő gépállomásoktól, ezeknek értékét a beruházási összegek nem tartalmazzák. Jelenleg elsősorban a korszerűbb termelési eljárások, a tökéletesebb és gyorsabb munkavégzés nyújtotta előnyök sürgetik a gépesítést. Több tényező azonban gátolja a folyamatot. A munkák fokozódó gépesítése sok esetben nehezíti a tagok és a családtagok teljes foglalkoztatottságát. Nem új gépek vásárlására, hanem a meglévők hosszabb idejű üzemben tartására ösztönzött 1968-ig a gépjavításokra nyújtott 0 százalékos állami kedvezmény abban az esetben, ha a javítást állami

⁶ *Dr. Madas András*: A magyar mezőgazdaság fejlesztése. Tananyag a Magyar Szocialista Munkáspárt gazdaságpolitikai tanfolyama mezőgazdasági tagozata számára, 1968—1969. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1968. old.

vállalat vagy szövetkezeti társulás végezte. A saját segédüzemi javításokat is elősegítette a mezőgazdasági pótalkatrészek 23 százalékos ártámogatása.

A mezőgazdasági gépek árai 1965 óta általában nem változtak. 1964-ig a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gépbeszerzésre ártámogatást kaptak, nagyjából hasonló módon, mint jelenleg az építkezések esetén. 1965-ben a gépek árát minden mezőgazdasági üzem számára a termelőszövetkezetekre korábban előírt állami kedvezményes beszerzési árral tették egyenlővé. Jelenleg a termelőszövetkezetek ún. mezőgazdasági üzemi beszerzési áron vásárolják a gépeiket, azaz az ipari termelői árból, illetve az import beszerzési árból a traktoroknál 40, illetve 10, az egyéb mezőgazdasági gépeknél egységesen 47 százalék kedvezményt kapnak. Ezt az ártámogatást tulajdonképpen az iparnak folyósítják. Ennek következtében a változatlan feltételű dotációt a termelőszövetkezetek nem érzékelik, elszámolásaikban nem mutatják ki.

Az alacsony részesedési színvonal miatt elég gyakoriak voltak az olyan vélemények, hogy a gépi munka drágább, mint a kézi munka. A jelenlegi géparak, valamint költség- és bérvizonyok alapján végzett kísérleti számítások⁷ szerint ez nem helytálló. A gépek által helyettesített fogatnapok és kézi munkanapok költségét a felhasznált gépi munka költségével összehasonlítva, az adatok azt mutatják, hogy egy forint gépi munka 1966-ban 3,25, 1967-ben pedig 3,29 forint fogat-, illetve kézi munkát helyettesített, egy forint gépi munkával tehát 2,25 – 2,29 forintot takarított meg a mezőgazdaság. Emellett a gépi munkának számos előnye is van, mint például a munkák optimális időben, jobb minőségben való elvégzése.

A beruházások folyó áron számított volumene az 1966–1968. években átlagosan 1,5 milliárd forint, mintegy 20 százalékkal haladta meg a gépek és járművek értéke alapján tartalékolt amortizáció összegét. A gépesítés helyzetét és feladatát tekintve az új gépek beszerzésére fordított összeg alacsonynak mondható, hiszen alig több, mint amennyi a fizikai elhasználódás miatt szükséges. Különösen kevés a termelőszövetkezetek által beruházott összeg, ha figyelembe vesszük, hogy a mezőgazdasági gépek ára ugyan nem emelkedett, de az új géptípusok, mivel „többet tudnak”, drágábbak, mint azok a gépek, amelyek helyébe kerülnek, azaz amelyeket az üzemek 8–10 évvel ezelőtt vásároltak. Példának megemlíthetők az 50 lóerős traktorok csoportjában a ma már régebbinek tekinthető, de a termelőszövetkezetek eddigi gépvásárlásának nagy részét képező Zetor Super és MTZ–50-es traktorok, melyeknek 1 motorlóerőre vonatkoztatott mezőgazdasági üzemi beszerzési ára 1650, illetve 1790 forint. Az ezeket helyettesítő UE–50-es traktorok 1 motorlóerőre jutó kedvezményes ára viszont 2400 forint. A nagyteljesítményű és a speciális munkákra alkalmas traktorok kedvezményes ára az említettekénél is magasabb.

Az új gépberuházásokból egyre nagyobb részt képviselt a munkagépberuházások összege. A gépesítés első időszakában a termelőszövetkezetek első sorban erőgépparkjukat teremtették meg, az üzemeltetéshez szükséges munkagépeket később szerezték be. Az 1962–1965. években az összes beruházásoknak közel 40 százalékból traktort vásároltak, az azóta eltelt években ez az arány 30 százalék alatt volt.

Az erő- és munkagépállomány erőteljesebben növekedett, mint ahogy azt az új beruházások adatai mutatják. 1963 és 1968 között a traktorállomány

⁷ A számításokat a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági főosztálya végezte.

majdnem megkétszereződött. A termelőszövetkezetek területegységre jutó vonóerő-állománya azonban jelenleg is csak mintegy kétharmada az állami gazdaságokénak. A gépállomány gyarapodásában az új gépek vásárlása mellett jelentős szerepe volt a gépállományoktól és az állami gazdaságokból átvett használt gépeknek, valamint annak, hogy a szövetkezetek hosszabb ideig használják gépeiket, mint korábban. Az egész mezőgazdaságban — és ez különösen jellemző a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre — a traktorok átlagos életkora az 1965 előttihez képest több mint 1 évvel növekedett.

4. tábla

A termelőszövetkezetek gépberuházása

Megnevezés	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.
	évben					
	Darab					
Traktor	5835	4863	5501	4134	2960	3229
Traktoreke	3661	3199	3079	2200	1863	2053
Sorművelő függesztett kultivátor	874	713	947	534	164	482
Traktoros vetőgép	1851	2170	2109	1156	931	1379
Arató-cséplő gép	108	58	316	779	1423	1288
Burgonyakiszedő	11	—	140	469	88	41
Pótkocsi	3520	5839	5599	4922	5180	3753
Silókombájn	1421	1575	1219	542	664	620
	Index: 1963. év = 100					
Traktor	100	83,3	94,3	70,8	50,7	55,3
Traktoreke	100	87,4	84,1	60,1	50,9	56,1
Sorművelő függesztett kultivátor	100	81,6	108,4	61,1	18,8	55,1
Traktoros vetőgép	100	117,2	113,9	62,5	50,3	74,5
Arató-cséplő gép	100	53,7	292,6	721,3	1317,6	1192,5
Burgonyakiszedő	100	—	1272,7	4263,6	800,0	372,7
Pótkocsi	100	165,9	159,1	139,8	147,2	106,6
Silókombájn	100	110,8	85,8	38,1	46,7	43,6

5. tábla

A főbb erő- és munkagépek állománya

Megnevezés	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.
	évben					
	Darab					
Traktor	26 131	34 504	41 044	45 262	48 197	49 903
Traktoreke	18 890	25 855	32 668	33 870	36 458	36 382
Traktoros kultivátor	6 655	8 710	11 801	11 796	12 685	12 675
Traktoros sorvetőgép	7 095	9 821	12 536	13 359	13 988	14 043
Arató-cséplő gép	670	757	1 025	1 974	5 185	7 849
Járvazúzó, járvasilózó	2 865	4 745	6 564	6 938	7 741	8 077
	Index: 1963. év = 100					
Traktor	100	132,0	157,1	173,2	184,4	191,0
Traktoreke	100	136,9	172,9	179,3	193,0	192,6
Traktoros kultivátor	100	130,9	177,3	177,3	190,6	190,5
Traktoros sorvetőgép	100	138,4	176,7	188,3	197,2	197,9
Arató-cséplő gép	100	113,0	153,0	294,6	773,9	1171,5
Járvazúzó, járvasilózó	100	165,6	229,1	242,2	270,2	281,9

A termelőszövetkezeti gépek és járművek állományának értéke 1967 végén meghaladta a 13 milliárd forintot. A gépek elhasználódását jelző nettó érték mintegy fele volt a bruttó értéknek, a gépállomány hátralevő élettartama tehát körülbelül ugyanannyi, mint az eddig használatban töltött ideje. A meglevő gépállomány pótlása és a gépesítés további fejlesztése – mint már említettük – elsősorban a termelőszövetkezetek döntésétől függ, de központi szabályzókkal – mint például a gépvásárlásra nyújtott beruházási hitel összegének emelésével vagy a törlesztési idő meghosszabbításával – nagymértékben befolyásolhatók az üzemi elhatározások.

AZ EGYÉB BERUHÁZÁSOK

Az egyéb beruházások magukban foglalják a tervezés, a berendezési és felszerelési tárgyak beszerzési költségeit, a telekvásárlások ellenértékét, valamint az új erdők, fásítások, szőlő- és gyümölcsstelepítések beruházási költségeit is.

Az egyéb beruházások évenkénti átlaga a szocialista átszervezés óta meghaladta a 700 millió forintot. A beruházott összeg túlnyomó részét szőlő- és gyümölcsstelepítésekre fordították. A második öt éves terv időszakában a mezőgazdasági üzemek rövid idő alatt példátlan arányú szőlő- és gyümölcsstelepítési programot hajtottak végre. Az új telepítéseknek több mint fele a termelőszövetkezeteké: a tervidőszak éveiben mintegy 45 000 kat. hold szőlőt és 70 000 kat. hold gyümölcsöst telepítettek. Azóta az új telepítések üteme nagymértékben csökkent.

A telepítési program igen szerencsésen egybeesett az üzemek érdekeivel. A telepítések költségeit ugyanis főként állami támogatásból és hosszú lejáratú hitelből fedezték. A telepítéssel kapcsolatos munkák elősegítették a termelőszövetkezeti tagok foglalkoztatását, és az ezek után rendszeresen folyósított összeg az év egyes időszakaiban több gazdaság kizárólagos pénzbevételi forrását jelentette. Emiatt a szövetkezetek szívesen vállalkoztak telepítésre még akkor is, ha az üzemi adottságok nem indokolták ezt, vagy ha a szükséges járulékos beruházások megvalósítása meghaladta az igénybe vehető hitel összegét, illetve az üzem saját fedezetét.

Miközben az új telepítésekre évente több millió forintot fordítottak, a járulékos létesítményekre (gyümölcs tároló, -csoomagoló, préház, borpince stb.) elenyészően kevés jutott. Igaz ugyan, hogy a feldolgozás, tárolás és tartósítás épületeit nem szükséges okvetlenül a gazdaság keretein belül megépíteni, sőt a mezőgazdaság keretein belül sem, de még így is nagyon kevésnek tekinthető a termelőszövetkezetekben az utóbbi 5 évben átlagosan a járulékos beruházásokra fordított 20 millió forint.

A második öt éves terv idején végzett nagyarányú telepítések most fordulnak termőre. A termőre fordulásig felmerült beruházási költség igen jelentős, az elmúlt 3 év adatai szerint a szőlőtelepítés egy kat. holdja 40 000, a gyümölcsstelepítés pedig a gyümölcsnemtől és a telepítési módtól függően 10–15 000 forintba került. Ahhoz, hogy a nagy szőlő- és gyümölcsösterületek termését megfelelően tárolni lehessen, igen rövid időn belül meg kell oldani a sokat és sokak által hiányolt járulékos létesítmények megépítését. Az e célra nyújtott 50 százalékos beruházási ártámogatás egyéb ágazatokhoz mérten közepes színvonalú. Így kérdéses, hogy hathatósan elősegíti-e a szőlő- és gyü-

mölcstermelés járulékos létesítményeinek megépítését, és nem szorulnak-e ismét háttérbe más, jobban támogatott ágazatokkal és építési beruházásokkal szemben.

*

Összefoglalva megállapítható, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás az elmúlt tíz évben figyelemre méltóan fejlődött. A gazdasági növekedés intenzív jellegű volt, sem a földterület, sem a munkaerő-, illetve élőmunka-ráfordítás változásának nem volt lényeges szerepe előidézésében. Ebben az időszakban nemcsak a termelési viszonyok változása mozdította elő a fejlődést, hanem döntő része volt ebben a kisüzemi termelőeszközök minőségi cseréjének, vagyis annak, hogy megteremtődött a nagyüzemi gazdálkodás anyagi alapja. Új beruházásokra a termelőszövetkezetek kilenc év alatt több mint 40 milliárd forintot fordítottak. Az eszközök tényleges gyarapodása ennél, a kiegészítő (használt) beruházások eredményeképpen mintegy harmadrésszel volt nagyobb. A termelőeszközök fejlesztésére a termelőszövetkezetek minden évben jövedelmüknek több mint 20 százalékát használták fel. A beruházási ártámogatások és hitelek összege azonban saját erőforrásaikat meghaladta. Az eszközállomány területegységre számítva csak mintegy harmadrésze az állami gazdaságokénak, és nem minden tekintetben felel meg rendeltetésének. Sok épület az igények gyors kielégítése érdekében ideiglenes jelleggel készült, cseréjük máris időszerű. A tartós jellegű objektumok használhatóságát gyakran korlátozza a közművek és a járulékos beruházások hiánya és sok objektum üzemszervezési okok miatt átalakításra szorul. A gépesítés célja elsősorban az állati vonóerő helyettesítése és a nehéz fizikai munka megkönnyítése volt. Elsősorban a termelési folyamat egyes elemeit gépesítették. A további gépesítést közgazdasági tényezők lassítják. Jelenleg a termelőszövetkezetek gépállománya mintegy 50 százalékban elhasználódott, sokféle típusból áll. Az utóbbi évek egyéb beruházásai közül a nagyarányú szőlő- és gyümölcsstelepítések napjainkban fordulnak termőre.

A legfontosabb termelőeszközök létrehozásának időszaka a termelőszövetkezetekben lezárult. A jövőben a beruházások bővítő jellege mellett a járulékos és kiegészítő létesítmények építése, az elhasználódott eszközök cseréje válik feladattá. Ennek alapján feltételezhető, hogy a termelésnövekedés a szocialista átszervezést követő évekhez képest bizonyára mérséklődik. Kétségtelen azonban, hogy a termelőszövetkezeti szektor növekedésének tartalékai még korántsem merültek ki. A gazdaságirányítás új rendszerén múlik majd, hogy ezek a lehetőségek milyen úton válnak valósággá.

РЕЗЮМЕ

Прогресс производства в сельскохозяйственных производственных кооперативах на протяжении последних 10 лет превысил результаты сельского хозяйства в целом и достижения государственных хозяйств. Рост производства имел интенсивный характер. Одним из факторов прогресса было изменение производственных отношений, но как весьма существенный фактор следует отметить также и качественную замену характерных для мелкотоварного хозяйства орудий труда. Сумма новых капиталовложений на протяжении 9 лет составила более 40 млрд. форинтов, а фактический прирост основных фондов — в результате приобретения уже бывших в пользовании средств производства — примерно на треть превысил упомянутый выше объем капиталовложений.

Производственные кооперативы затратили более 20 процентов своих доходов на увеличение своих основных фондов. Более значительным источником капиталовложений

были кредит и субсидии по капиталовложениям. На эти средства были сооружены производственные единицы, склады и постройки для животноводства. Быстрая механизация привела к замене животной тяги и устранила потребность в тяжелом физическом труде. В основном в период второго пятилетнего плана были осуществлены весьма значительные насаждения винограда и фруктовых деревьев.

Полезность построенных сооружений, однако, ограничивается недостатком коммунальных и сопряженных капиталовложений. Дальнейшую механизацию тормозят экономические факторы. Не хватает складов для хранения урожая виноградников и фруктовых садов, начинающих давать плоды.

Ликвидация этих узких мест является задачей предстоящих лет. Помимо этого значительных капиталовложений требует также и замена временных построек, сооруженных в период быстрой реконструкции сельского хозяйства.

Принимая во внимание эти обстоятельства следует рассчитывать на то, что в будущем соотношение между ростом продукции и капиталовложениями будет менее благоприятным.

Однако несомненным является, что резервы развития кооперативного сектора в сельском хозяйстве еще далеко не исчерпаны.

SUMMARY

The development of the production of agricultural co-operatives was stronger during the last ten years than that of total agriculture and state farms. The growth was of an intensive character. One of the factors of growth was the change in the relations of production, but another and a rather important one was the qualitative change of small-scale means of production. The value of new investments carried out during 9 years was more than 40 thousand million forints, but the actual increase of the stock of means — as a result of the purchases of second-hand fixed capital — was higher by almost one third of that.

Almost 20% of the incomes of the co-operatives has been used for development. An even greater resource of investments was assured by credits and price subsidies of investments. Invested sums have been used for the establishment of farm-centres, stores and many thousands of space for animals. Rapid mechanization replaced discarded animal hauling power and heavy physical works. And mainly during the second five-year plan very important grape and fruit plantations have been established. Nevertheless the lack of public utilities and complementary investments is a limiting factor in the utilization of new establishments. Further mechanization has been slowed down by the effects of economic factors. There is not enough storage space for the produce of grapes and orchards turned into productive.

It is the task of the coming years the construction of all of these. Besides of it, the replacement of building of temporary character built during the period of rapid growth requires considerable investments too.

On the basis of the above mentioned one has to count with a less favourable ratio between the increase in the production and the investments in the future.

Nevertheless there is no doubt that the reserves of the development of the co-operative sector have not yet been exhausted.

A NÉPGAZDASÁG ÁGAZATI OSZTÁLYOZÁSÁNAK NÉHÁNY GYAKORLATI KÉRDÉSE

ÁRVAY JÁNOS

A Központi Statisztikai Hivatal az érdekelt társszervekkel együttműködve 1967 őszén új népgazdasági ágazati osztályozási rendszert dolgozott ki, mely 1968 elejétől alkalmazásra került. Az osztályozási rendszer módosítását több körülmény tette szükségessé. A leglényegesebb ezek közül az volt, hogy a korábbi ágazati osztályozást nem alkalmazták egységesen a népgazdaság minden területén. Így például bizonyos ágazatok tartalma más volt a termelési statisztikában, a beruházási statisztikában, a népszámlálásban, a költségvetésben, a hitelmérlegben stb. Ezért megfelelő egyeztető munkával olyan osztályozási rendszert alakítottunk ki, amelyben igyekeztünk valamennyi érdekelt terület igényeit figyelembe venni. Abból indultunk ki, hogy a több célra kidolgozott, ezért különböző kompromisszumokkal felépített osztályozási rendszernek is nagyobb a gyakorlati előnye, ha azt egységesen alkalmazzák, mint többféle, bár az egyes célok szempontjából külön-külön jobb rendszernek.

Az elmúlt év (1968) tapasztalatainak birtokában megállapítható, hogy az egységesítési törekvés alapján véve sikerrel járt. A különböző szakterületeken a gazdasági egységek ágazati csoportosítása azonos tartalmú, így a különböző adatok egymással kölcsönösen és közvetlenül összefüggésbe hozhatók. A siker azonban nem teljes, mert egyrészt vannak még területek, ahol az egységes ágazati osztályozástól eltérően csoportosítják a gazdasági egységeket, másrészt mert az ágazati osztályozással szorosan összefüggő néhány tartalmi-módszertani kérdés nincs megfelelően rendezve. E tanulmány főleg ez utóbbiakkal foglalkozik.¹

AZ ÁGAZATI OSZTÁLYOZÁS ÉS A GAZDASÁGI EGYSÉGEK SZERVEZETI ELKÜLÖNÜLÉSE

Az ágazati osztályozás kezdettől fogva szorosan összefügg a társadalmi munkamegosztás történelmileg kialakult szervezeti kereteivel, attól elszakítva nem is értelmezhető. Az ágazati osztályozást éppen az különbözteti meg a termékosztályozástól vagy az egyéni foglalkozások osztályozásától, hogy alapját meghatározott gazdasági egységek képezik, amelyekben különféle foglalkozású emberek valamilyen adott gazdasági feladat teljesítése érdekében együttműködnek. Több olyan gazdasági funkció említhető, amelyet csak

¹ Az ágazati osztályozás főbb elvi kérdésével foglalkozott Nyitrai Ferencné és dr. Szilágyi György „Az ágazati osztályozás nemzetközi egységesítése” című tanulmánya. (Lásd: *Statisztikai Szemle* 1967. évi 12. sz. 1241–1258. old.)

abban az esetben és olyan mértékben tekintünk különálló tevékenységnek, amilyen mértékben az szervezeten kívül a többi gazdasági tevékenységtől. Legjellemzőbb példa erre a kereskedelmi tevékenység, amely csak attól kezdve alkot az ipartól és a mezőgazdaságtól elhatárolható tevékenységi csoportot, amióta az ipari és mezőgazdasági termékeket már nem maguk a termelők juttatják el a felhasználókhoz, hanem az értékesítésre önálló szervezetek jönnek létre. Nagyrészt ez a szervezeti formáktól való függőség az oka annak, hogy az ágazati osztályozásban — akár egy országon belül, akár nemzetközi síkon — viszonylag nehéz feladat gazdasági tartalmukban összehasonlítható és egységes értelmezésű csoportokat alkotni.

Az ágazati osztályozás során általában 3–5 különböző ismérv együttes mérlegelésével kell az egyes csoportokat egymástól megkülönböztetni (például a gazdasági tevékenység célja és jellege, a gyártási folyamat technológiája, a felhasznált nyersanyag stb.). E különböző ismérvek segítségével határolják el az egyes nemzetgazdaságokban a társadalmi munka olyan nagy csoportjait, mint az ipari és a mezőgazdasági termelést, majd ezektől a kereskedelmi és szállítási tevékenységet, és mindezekben belül a különböző ágazatokat, alágazatokat és specializált tevékenységi csoportokat. Az ágazati osztályozásnak így módon az az elsődleges rendeltetése, hogy segítségével képet adjunk a nép-gazdaságban kialakult társadalmi munkamegosztás adott fokáról, a különböző specializált tevékenységi fajták méretéről és egymás közötti kapcsolatairól.

Az ágazati osztályozás gyakorlati kidolgozásában az egyik leglényegesebb kérdés az, hogy milyen kritériumok alapján választjuk meg azokat a gazdasági egységeket, amelyeket szervezeten kívül különállónak mondhatunk, azaz mi legyen az ágazati osztályozás *besorolási egysége*. Adott hazai körülményeink mellett két lehetőség között választhatunk: az egyik lehetőség, hogy az önálló jogi személyeket képező vállalatokat, illetve az e fogalomnak megfelelő gazdasági egységeket (szövetkezeteket, költségvetési intézményeket) választjuk, a másik pedig az, hogy a vállalatokon belüli olyan egységeket (gyár, műhely, telep) választunk, amelyek gazdasági tevékenység szempontjából homogének.

Elvben kétségtelen, hogy a társadalmi munkamegosztás kialakult rendszeréről akkor kapunk leginkább objektív képet, ha az osztályozásban minél kisebb gazdasági egységekre hatolunk le, mert a vállalatokon belüli kisebb egységek általában már csak egynemű tevékenységet fejtenek ki. Ez biztosítja egyben azt is, hogy az egyes osztályok és csoportok tartalma időálló, mert az egy-egy osztályba besorolt tevékenység köre kevésbé függ az adminisztratív intézkedések hatásától. Ez a magyarázata annak, hogy az ENSZ a gazdasági tevékenységek ágazati osztályozására vonatkozó ajánlásában (ISIC) besorolási egységként az ún. „establishment” fogalmát választja. Ez olyan gazdasági egységet jelent, amelyben csak egyféle tevékenységet fejtenek ki. Az „establishment” lehet vállalat is, ha tevékenysége nem ölel át többféle ágazati csoportot, legtöbbször azonban vállalaton belüli gyáregység vagy telep.

A magyar ágazati osztályozás — megegyezően a KGST idevonatkozó ajánlásával és eltérően az ENSZ ajánlásától — kezdettől fogva (1950 óta) és ma is, nem a gyáregységeknek vagy telephelyeknek, hanem a *vállalatoknak* mint gazdasági egységeknek a besorolásán nyugszik. A vállalat azért szolgálhat az ágazati osztályozás alapjául, mert a termelőeszközök köztulajdona alapján az egyes vállalatokat többé-kevésbé egynemű tevékenység megvalósítására szervezték át. Így egy-egy vállalaton belül viszonylag kismértékű az a tevékenység, amely jellegénél fogva más ágazatba tartozik. Ugyanakkor a

vállalatoknak mint besorolási egységeknek az alapul vétele a gyakorlati munkában számos előnyt jelent. Legfőbb ezek közül az, hogy a vállalatra vonatkozóan a gazdasági tevékenység komplex számbavételének minden lehetősége adott, ami módot nyújt arra, hogy a termelés, a foglalkoztatott létszám, a termeléshez szükséges eszközök, a jövedelemelosztás stb. nagyon fontos és egymással szoros összefüggésben álló kategóriáit a maguk egészében ágazati mélységben vizsgálhassuk. Ezzel szemben, ha az ágazati osztályozást a gyár-egységek besorolására alapoznánk, akkor némileg ugyan tisztább ágazati csoportokat nyernénk, azonban ezzel megfosztanánk magunkat a fenti lényeges összefüggések vizsgálatától. Az ENSZ-nek a nemzetgazdasági elszámolásokra vonatkozóan 1968-tól életbe lépett újabb ajánlása (SNA) kialakítása során a legtöbb bírálatot éppen azért kapta, mert a tervezett táblákban a termelési folyamatok csak ágazati, míg a jövedelmi folyamatok ettől merőben eltérő (ún. szektorális) osztályozásban vannak csoportosítva.

Annak érzékeltetésére, hogy Magyarországon a szervezeti keretek milyen nagy mértékben illeszkednek a gazdasági tevékenység megfelelő csoportjaihoz, — legalábbis a gazdasági tevékenységek főcsoportjai vonatkozásában — bemutatjuk az alábbi táblát. Meg kell jegyezni, hogy az egyes ágazatokban kifejtett ún. profilidegen tevékenység csak olyan mértékben jelenik meg, amilyen mértékben az áruformát öltött. (E kérdéssel később foglalkozunk.)

1. tábla

Az egyes népgazdasági ágakba sorolt szervezetek bruttó termelési értékének megoszlása tevékenységi főcsoportok szerint, 1968-ban

Népgazdasági ág	Ipari	Építőipari	Mezőgazdasági	Erdőgazdasági	Vizgazdálkodási	Szállítási és hírközlési	Belkereskedelmi	Külkereskedelmi	Személyi és lakásszolgáltatási	Egészségügyi és kulturális szolgáltatási	Közigazgatási és egyéb szolgáltatási	Összes tevékenység együtt
	tevékenység aránya, százalék											
Ipari ágazat	97,4	0,8	0,2	—	0,0	0,2	0,9	0,1	0,2	0,2	—	100,0
Építőipari ágazat . .	4,0	95,1	—	—	—	0,0	0,4	0,0	0,3	0,2	—	100,0
Mező-, erdő-, vizgazdálkodási ágazat .	3,5	4,3	84,9*	1,9	2,9	0,9	0,8	0,0	0,5	0,3	—	100,0
Szállítási és hírközlési ágazat	3,9	6,9	—	—	—	87,8	0,6	0,0	0,5	0,3	—	100,0
Belkereskedelmi ágazat	13,8	0,6	0,2	—	—	0,1	84,8	0,2	0,2	0,1	—	100,0
Külkereskedelmi ágazat	—	—	—	—	—	—	0,0	100,0	0,0	0,0	—	100,0
Személyi és lakásszolgáltatás	4,0	0,8	1,9	—	0,0	0,0	1,2	—	92,1	0,0	—	100,0
Egészségügyi és kulturális szolgáltatás	0,3	0,0	2,0	—	—	0,0	0,5	—	0,0	97,2	—	100,0
Közigazgatás és egyéb szolgáltatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,0	100,0
<i>Összesen</i>	<i>51,6</i>	<i>8,5</i>	<i>16,2</i>	<i>0,4</i>	<i>0,5</i>	<i>4,8</i>	<i>6,7</i>	<i>1,9</i>	<i>2,4</i>	<i>3,8</i>	<i>3,2</i>	<i>100,0</i>

* Ebből 4,7 százalék a saját fogyasztású mezőgazdasági termékek termelői és fogyasztói ára közötti különbség, amelyet a végleges számításokban nem a mezőgazdasági tevékenységhez számítunk, hanem külön tételként kezelünk.

Forrás: Az 1968. évi mérlegbeszámolók.

Természetesen, ha a népgazdasági ágakon belüli kisebb ágazatokat vagy szakágazatokat vesszük szemügyre, akkor már nagyobb mértékben fordul elő, hogy az egyes szakágazatokba sorolt vállalatok más szakágazatra jellemző tevékenységet végeznek. Különösen az ipar népgazdasági ágban, és azon belül főleg 4–5 ipari szakágazatban találkozunk ezzel.

2. tábla

A szocialista iparvállalatok késztermelésének megoszlása az ágazatra jellemző és az attól eltérő termékek szerint 1965-ben

Ágazat	Az ágazatra jellemző termelés aránya (százalék)	A profilidegen termelésben a legnagyobb súlyt kitevő ágazat	
		termékeinek aránya (százalék)	megnevezése
1. Bányászat	98,9	0,5	Építőanyag-ipar
2. Villamosenergia-ipar	96,2	3,0	Gépgyártás
3. Kohászat	90,3	3,1	Fémöntömegek-ipar
4. Gépek és gépi berendezések gyártása	83,5	8,4	Közlekedési eszközök gyártása
5. Villamosipari gépek és készülékek gyártása	82,6	7,0	Közlekedési eszközök gyártása
6. Közlekedési eszközök gyártása ...	87,4	7,0	Gépgyártás
7. Híradás- és vákuumtechnikai ipar	90,3	3,9	Gépgyártás
8. Műszeripar	79,7	5,7	Közlekedési eszközök gyártása
9. Fémöntömegek-ipar	64,7	11,7	Gépgyártás
10. Építőanyag-ipar	97,8	0,4	Fafeldolgozó ipar
11. Vegyipar	97,2	0,8	Villamosipari gépek és készülékek gyártása
12. Fafeldolgozó ipar	97,1	1,2	Fémöntömegek-ipar
13. Papíripar	94,4	4,8	Vegyipar
14. Nyomdaipar	97,3	2,0	Papíripar
15. Textilipar	96,8	1,5	Vegyipar
16. Bőr-, szőrme- és cipőipar	96,0	1,5	Textilruházati ipar
17. Textilruházati ipar	98,3	0,9	Bőr-, szőrme- és cipőipar
18. Élelmiszeripar	98,7	0,8	Vegyipar
19. Egyéb ipar	77,1	5,2	Fémöntömegek-ipar
20. Kézmű- és háziipar	32,7	30,8	Textilruházati ipar

Forrás: A magyar népgazdaság ágazati kapcsolatainak mérlege 1965. évben. Központi Statisztikai Hivatal.

Bár a 2. tábla adatai is megnyugtathatnak a tekintetben, hogy a szervezeti alapon végzett ágazati osztályozás alapján véve jól közelíti a tevékenységek osztályozását, mégis felhívják a figyelmet arra, hogy egyrészt az „ágazati” osztályozásban elkerülhetetlenül számos konvencióra van szükség, másrészt, hogy ez az osztályozás nem léphet fel azzal az igénnyel, hogy az ágazatok tartalma minden vetületben egyértelmű és teljesen pontos legyen.

Ma inkább a figyelem előterébe került a gazdálkodás jövedelmezőségének vizsgálata, mint korábban. A szervezeti besorolás alapján csoportosított ágazati adatok e vizsgálatok céljára akkor is kielégítően megfelelnek, ha az ágazatok tevékenysége nem teljesen homogén. Minthogy azonban a strukturális vizsgálatok jelentősége sem elhanyagolható, ezért ágazati osztályozási rendszerünk néhány kivételes esetben (amikor a profilidegen tevékenység súlya számottevő) a vállalatokat megosztja és a profilidegen tevékenységet kifejtő üzemet vagy gyáregységeket a jellegüknek megfelelő ágazatba sorolja. A megosz-

tást az elvi megfontolásokon kívül az is indokolja, hogy ezek az üzemek az utóbbi években önálló vállalatok formájában működtek. A kivételes esetek a következők.

A MÁV-nak mint a közlekedési ágazatba sorolt vállalatnak a keretében működik a MÁV Kitérőgyártó Üzemi vállalat és tíz járműjavító üzem. Az előbbi a „Gépek és gépi berendezések gyártása”, a járműjavító üzemek pedig a „Közlekedési eszközök gyártása” című ipari szakágazatba vannak sorolva. A Cement és Mészművek Eternitgyára nem az anyavállalattal együtt szerepel a „Mész- és cementipar”-ban, hanem az „Azbesztcementipar” című szakágazatba van sorolva. A Dunai Vasmű Koksoló Vegyiműve a „Szénfeldolgozó ipar” szakágazatban szerepel, az anyavállalat viszont a „Vaskohászat” szakágazatba tartozik. Ezenkívül van három élelmiszeripari vállalat, amelyeknek számottevő méretű mezőgazdasági tevékenységük van. E vállalatok mezőgazdasági üzezeit jelenleg a mezőgazdasági és nem az ipari népgazdasági ágban veszik számba. Végül sajátos eljárást követünk a költségvetési szervek vonatkozásában, amit egy későbbi fejezet részletesebben kifejt.

Az a körülmény, hogy fenti vállalatokat az ágazati osztályozás céljára megosztottuk, valójában azt jelenti, hogy ezt a rendszert nem lehet teljesen egységesen alkalmazni a különböző munkákban (statisztika, tervezés, hitel, pénzforgalom, beruházás stb.), mert a vállalati mérlegbeszámolók, továbbá a különböző pénzügyi elszámolások a vállalatok egészére vonatkoznak és nem oszthatók meg. Számos erőfeszítést tettünk annak érdekében, hogy a számvitel az osztott vállalatok esetében legalább valamilyen egyszerűsített módon biztosítsa a legfontosabb termelési és jövedelmi adatok elkülönített kimutatását, ami bázisát képezné annak, hogy valóban minden területen egységes legyen az egyes ágazatok tartalma. Egyrészt a múltban e téren tapasztalt súlyos problémákra, másrészt a jelenlegi körülmények között a pénzügyi ösztönzőkkel szemben támasztott követelményekre hivatkozva az érdekeltek nemcsak technikailag meg nem oldhatónak, hanem érdemben dezorientálónak tartják a vállalatok pénzügyi megosztását.

Ilyen körülmények között a következő két gyakorlatilag számba jöhető alternatíva közül kell a megfelelőbbet választani:

a) az egyik alternatíva az, hogy az ágazati osztályozást következetesen a vállalatok egészének besorolására építjük, tehát lemondunk arról, hogy részvállalatokat soroljunk az egyes ágazatokba; ezáltal az ágazati osztályozás valamennyi szerv számára és mind a reálfolyamatok, mind a pénzügyi folyamatok vizsgálata esetében egységesen alkalmazható;

b) a másik alternatíva az, hogy kétféle értelemben alkalmazzuk az ágazati osztályozást: az egyik értelmezésben az említett vállalatok megosztásával határozzuk meg az egyes ágazatok körét, és ezt alkalmazzuk a szakstatisztikákban, a másik értelmezésben az egyes vállalatok megosztás nélkül kerülnek az egyes ágazatokba és ezt alkalmazzuk a népgazdasági szintű összefoglaló számításokban, valamint a pénzügyi-jövedelmi folyamatok vizsgálatában.

Mérlegelve a különböző megoldások előnyeit és hátrányait, véleményem szerint az első alternatíva elfogadásával lehetne jobban megfelelni azoknak a fontos gyakorlati követelményeknek, amelyek az ágazati osztályozással szemben a gazdaságirányítás új rendszerében nap mint nap felmerülnek. Ezen alternatíva mellett szól az is, hogy a fenti kevészámú vállalat megosztásával amúgyis csak töredékét lehet számba venni annak az ipari stb. tevékenységnek, amelyet a más népgazdasági ágakba sorolt szervek fejtenek ki.²

² A Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma — az érdekelt társszervek bevonásával — ez év júniusában az első alternatíva mellett foglalt állást, azonban a folyamatban levő ötéves tervidőszak adatainak összehasonlíthatósága érdekében gyakorlati alkalmazására csak 1971. január 1-től kerül sor.

A GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK FŐCSOPORTJAINAK MEGHATÁROZÁSA

Mint az előzőkből kitűnt, ágazati osztályozási rendszerünk annak ellenére jól tükrözi a népgazdaságban kifejtett különféle tevékenységi fajtákat, hogy egy-egy csoportba a vállalatokat a maguk egészében soroljuk be. Ennek ellenére számos fontos vizsgálathoz szükség van arra, hogy a népgazdaságban kifejtett összes ipari, építőipari stb. tevékenységet a szervezeti keretektől függetlenül a maga egészében számba vegyük, vagyis, hogy például az ipari ágazat termeléséhez hozzászámítsuk azt az ipari termelést is, amelyet a más ágazatokba sorolt gazdasági egységek hoztak létre, viszont kihagyjuk az ipari vállalatok nem ipari termelését. A tevékenységeknek az ágazati osztályozáson *belüli* másodlagos csoportosításával tehát valójában *termékosztályozásra* törekszünk: azonos csoportba gyűjtjük mindazokat a termékeket, amelyek az ágazati osztályozás egy-egy csoportjára jellemzők. Hazai szóhasználatunkban mindkét csoportosítást a gazdasági tevékenységek „ágazati” osztályozásának nevezzük és legfeljebb azt a megkülönböztetést tesszük, hogy az egyik esetben a „szervezeti”, a másik esetben a „tevékenységi” elv alkalmazásával képzett csoportokról van szó. A nemzetközi terminológia e két osztályozás elkülönítésére valamivel világosabb megjelölést ad: a szervezeti elven felépülő osztályozásra a „Kind of activity of industries” kifejezést, a tevékenységi elven felépülő osztályozásra pedig a „Characteristic products of specified kind of activity of industries” kifejezést alkalmazza. Úgy tűnik, hogy a hazai szóhasználatunkban megfelelő megkülönböztetést adunk e kétféle osztályozásnak, ha az egyiket következetesen „ágazati”, a másikat pedig „tevékenységi” osztályozásnak nevezzük.

Amikor az ágazati osztályozás mellett külön felvetjük a tevékenységi osztályozást, a következő gyakorlati kérdésekben kell állást foglalni:

1. el kell dönteni, hogy a tevékenységi osztályozásban is ugyanolyan mélységű részletezésre és ugyanolyan tartalmú csoportok kialakítására törekedjünk-e, mint az ágazati osztályozásban;

2. konkrétan meg kell határozni, hogy a rendelkezésre álló számviteli adatforrásból milyen módon állíthatók össze a kijelölt tevékenységi csoportok, mert egyelőre e vonatkozásban nem rendelkezünk olyan egyértelmű elhatárolásokkal, mint a gazdasági egységek ágazati besorolásánál.

Mint hogy a szervezeti keretektől független tevékenységi osztályozás is általános érdeklődésre tart igényt, szükség van arra, hogy tételes meghatározás alapján szintén egységesen értelmezzük az egyes tevékenységi csoportokat.

A tevékenységi csoportok számát illetően nyilvánvalóan nem törekedhetünk arra, hogy a folyamatos számításokban ugyanannyi tevékenységi csoportot különböztessünk meg, mint ahány csoportot az ágazati osztályozás legmélyebb részletezése tartalmaz, mert ez technikailag nem is valósítható meg és a gyakorlati igényeket tekintve nincs is rá szükség. A makroökonómiai vizsgálatok céljára elsősorban az szükséges, hogy a társadalmi munkamegosztásban kialakult, és egymástól jellegzetesen elkülönülő nagy népgazdasági tevékenységi csoportokat folyamatosan kimutassuk. Kézenfekvő, hogy a tevékenységi osztályozás számára olyan főcsoportokat alakítsunk ki, amelyek az ágazati osztályozás rendszerében meghatározott népgazdasági ágakra jellemző termékeket gyűjtik azonos csoportba. Ily módon az *ipari népgazdasági ág* termelésével szemben megkülönböztetjük a népgazdaságban létrehozott összes ipari termékek értékét összefoglaló *ipari tevékenységet* stb.

Néhány határesetben mégis probléma, hogy az ágazati osztályozás főcsoportjaiban felölelt alaptevékenységek minden szempontból megfelelnek-e a tevékenységi osztályozással szemben támasztott követelményeknek. Jelenleg két olyan számottevő súlyú terület van, ahol ez a kérdés felmerül: az egyik a vízgazdálkodási ágazat által kifejtett tevékenység, a másik a könyv-, lap-, zenemű- és hanglezkiadás, továbbá a filmgyártási tevékenység.

A vízgazdálkodási ágazat a jelenlegi osztályozási rendszerben a „Mező-, erdő- és vízgazdálkodás”, míg a könyvkiadás stb. az „Egészségügyi és kulturális szolgáltatás” megnevezésű népgazdasági ágba van besorolva. Az a körülmény, hogy a vízgazdálkodási ágazatot a mezőgazdasági ágazattal egy népgazdasági ágba vontuk össze, az „ágazati osztályozás” szempontjából nem okoz különösebb problémát, hiszen ez az ágazat egyébként is felöleli az állami gazdaságok, termelőszövetkezetek stb. ipari, építőipari tevékenységét egyaránt. Ha azonban az a feladatunk, hogy az országban létrehozott összes mezőgazdasági termékek értékét határozzuk meg, mint a gazdasági tevékenység egyik fontos csoportját, akkor helytelen lenne e tevékenységi főcsoportot feloldani a vízgazdálkodási tevékenységgel kizárólag azért, mert az ágazati rendszerben egy népgazdasági ágba vannak besorolva. A könyv-, zenemű- stb. kiadás esetében viszont az az ellentmondás lép fel, hogy az ágazati besorolás szerint nem anyagi jellegűnek minősített tevékenység végeredménye anyagi termék, ami számos gyakorlati nehézséggel jár az anyagi termelés körére vonatkozó fontos kategóriák kiszámításában.

E problémák megoldására a következő lehetőségek állnak fenn.

Az egyik lehetőség az, hogy a tevékenységi osztályozás számára más tartalommal definiáljuk a főcsoportokat, mint az ágazati osztályozás számára. Például a könyvkiadást ágazati hovatartozás szempontjából a kulturális ágazatba soroljuk, de a könyvet az ipari ágazatra jellemző terméknek tekintjük és ezért a könyvkiadást ipari tevékenységnek minősítjük. Egy másik lehetőség az, hogy létrehozunk egy „Egyéb anyagi termelés” című tevékenységi főcsoportot, vagyis olyan csoportot, amelynek az ágazati osztályozás rendszerében nincs megfelelője, és a határeseteket képező tevékenységeket ebben a csoportban mutatjuk ki. Mindkét változatnál felmerül az az ellenvetés, hogy amennyiben valamely vállalat tevékenységét másnak minősítjük, mint ahová az ágazati osztályozásban be van sorolva, akkor változtassuk meg a vállalat besorolását, illetve hozzunk létre az ágazati rendszerben is egy „Egyéb anyagi tevékenység” című népgazdasági ágat, és az ellentmondás megoldódik. Másfelől több gyakorlati érv szól amellett, hogy az ágazati osztályozási rendszerben ne legyen ilyen című népgazdasági ág.

Az itt felmerült kérdésekben az elvi és gyakorlati érveket egyaránt mérlegelve a Központi Statisztikai Hivatal említett júniusi Kollégiuma úgy határozott, hogy a vízgazdálkodási és az erdőgazdálkodási tevékenységet külön-külön tevékenységi főcsoportként, a könyv-, lap- stb. kiadást pedig ágazati besorolásának megfelelően kulturális szolgáltatásként kezeljük.

Fentiekén kívül felmerül még a „kutatási-, tervezési-szervezési tevékenység” hovatartozása, amelyet az iparba, építőiparba stb. sorolt kutatóintézetek és vállalatok alaptevékenységen kívüli tevékenységként mutatnak ki. Elvben ugyan felvethető, hogy e tevékenységet a kulturális ágazat részét képező tudományos kutatáshoz soroljuk, tekintettel azonban arra, hogy az ágazati kutatás túlnyomó részét a vállalatok jelenleg saját kereteik között végzik el, és ezért

az, mint kutatási tevékenység meg sem jelenik, logikusabb és egyszerűbb, ha az áruformát öltött ipari kutatást ipari tevékenységnek, az építőipari tervezést építőipari tevékenységnek tekintjük stb.

A kialakítandó tevékenységi főcsoportokat illetően felmerült igényeket szem előtt tartva, a belkereskedelmi és külkereskedelmi tevékenységet rendszeresen külön kezeljük.

Fentiek alapján a gazdasági tevékenységeket népgazdasági szinten a következő tevékenységi „főcsoportokban” mutatjuk ki, szemben az ágazati osztályozás 8 népgazdasági ágával:

Népgazdasági ágak	Tevékenységi főcsoportok
Ipar	Ipari tevékenység
Építőipar	Építőipari tevékenység
Mező-, erdő- és vízgazdálkodás	Mezőgazdasági tevékenység
	Erdőgazdálkodási tevékenység
	Vízgazdálkodási tevékenység
Szállítás és hírközlés	Szállítási és hírközlési tevékenység
Kereskedelem	Belkereskedelmi tevékenység
	Külkereskedelmi tevékenység
Személyi és lakásszolgáltatás	Személyi és lakásszolgáltatás
Egészségügyi és kulturális szolgáltatás	Egészségügyi és kulturális szolgáltatás
Közigazgatás és egyéb szolgáltatás	Közigazgatás és egyéb szolgáltatás

Természetesen ugyanúgy, ahogy az ágazati osztályozáson belül szükség van különböző mélységű további részletezésre, a tevékenységi főcsoportok is tagolhatók, sőt bizonyos esetekben összevonhatók. Ilyenkor az egységes értelmezés érdekében egyedül azt a követelményt kell betartani, hogy a tevékenységek megnevezése egyértelműen utaljon a fentiekben kialakított és részleteiben definiált csoportoktól való eltérésre.

Ami fenti főcsoportok gyakorlati kiszámításának módját illeti, az jelenleg viszonylag nehézkes. Alapját a számviteli rendszer idevonatkozó előírásai és a mérlegbeszámolóknak megkövetelt részletezés képezi. (A II. Eredményel-számolás az árbevételeket tevékenységi fajták szerint megosztva tartalmazza.) A legnagyobb nehézség abból származik, hogy a különböző ágazatokra, sőt azon belül a különböző tulajdonformákra eltérő mérlegbeszámolóknak vannak rendszeresítve (13-féle ágazati számlakeret és ennek megfelelően 13-féle mérlegbeszámoló-séma van) és mindegyikben más a tevékenységek részletezése. Tovább bonyolítja a helyzetet az a körülmény, hogy egyes ágazatokra nincs specializált számlakeret, ezért az idetartozó vállalatok valamilyen „idegen” ágazatra vonatkozó rendszerben vezetik nyilvántartásukat. Ebben pedig nincsenek olyan tevékenységi csoportok, amelyek kifejeznék saját tevékenységüket. Az összes ágazati mérlegbeszámolóban előforduló tevékenységi csoportok száma meghaladja a 60-at, ennek ellenére csak egy viszonylag bonyolult forgatókönyv segítségével lehet összeállítani az előzőekben felsorolt tevékenységi főcsoportokat, mert a rendelkezésre álló kisebb csoportok részben átfedik egymást, részben nem azonosíthatók.

Ennek alapján felmerül az az igény, hogy a számviteli rendszernek 1968-ban végrehajtott eredményes továbbfejlesztése után, az első évben szerzett tapasztalatok birtokában újabb nagy lépést tegyünk a népgazdaságilag egységes nyilvántartási rendszer kialakításához. A mérlegbeszámolóknak jelenlegi rendszere valamennyi ágazatban egységes, elsősorban a vagyoni helyzetre és

a különböző alapokra vonatkozó elszámolások tekintetében. További egységesítés lenne azonban szükséges a gazdasági tevékenységek osztályozásában. Az ágazati számlakeretekben a költség- és hozamszámlák (a 6., 7., 8. és 9. számlaosztályok) tagolása ma eltérő. A különböző számlakeretekben előírt tevékenységi csoportosítás módosítása annál indokoltabbnak látszik, mert jelenlegi formájában kevéssé elégíti ki a vele szemben támasztott követelményeket. A számvitelnek és a mérlegbeszámolóknak ugyanis három, egymástól elég világosan elhatárolható szint igényeit kell kielégíteniök: a népgazdasági, az ágazati és a vállalati szintű irányítás és elemzés igényeit. A jelenlegi mérlegbeszámolók osztályozása ahhoz túl összevont, hogy az ágazati irányítás igényeit kielégítse, ahhoz viszont túl heterogén, hogy a makroökonómiai számításokhoz megfeleljen. Ezért arra van szükség, hogy felmérjük a népgazdasági és az ágazati szintű igényeket, majd ezek ismeretében eldöntsük, hogy milyen módon lehet azokat a legmegfelelőbb módon kielégíteni. Úgy tűnik, hogy ki kellene alakítani a mérlegbeszámolóknak valamennyi ágazatra és tulajdonformára vonatkozó olyan alapsémáját, amely mind formájában, mind tartalmában egységesen veszi számba a különböző gazdasági tevékenységek ráfordításait és hozamait és így alkalmassá válik a népgazdasági igények kielégítésére. Ehhez az alapsémához kellene azután kiegészítő mellékletek formájában hozzákapcsolni azokat az információkat, amelyekre az ágazati irányítás a jelenleginél feltehetően differenciáltabb és mélyebb részletezésben igényt tart. A szakmai mellékletekben előírt tevékenységi osztályozásnak értelemszerűen a népgazdasági célokra előírt osztályozás további bontását kellene adnia. A vállalatok ezek ismeretében és belső szükségletüket mérlegelve, saját hatáskörükben dönthetik el, hogy milyen mélységben szervezik meg a ráfordítások és a hozamok nyilvántartását. Minden bizonnyal kevesebb bürokratikus megkötöttséggel terheljük a számviteli rendszert, ha az említett három szint sajátos követelményeit mérlegelve alakítjuk ki a beszámolási rendszert.

A tevékenységek főcsoportjainak egységes számviteli rendezése természetesen azt is megköveteli, hogy a népgazdasági mérlegrendszer, az ágazati szakstatisztikák és a számvitel teljesen egységesen határozza meg az olyan fontos kategóriákat, mint az ipari termelés, az építőipari termelés, a beruházás stb. fogalmát. Ma még – a közelmúltban e téren elért nagy előrehaladás ellenére – van néhány olyan kérdés, amely a különböző szakterületeken nincs egységesen szabályozva és az eltérések nem látszanak feltétlenül szükségeseknek. A számviteli rendszer továbbfejlesztésével egyidejűleg kellene ezeket a ma még fennálló, de kiküszöbölhető eltéréseket megszüntetni, ami nemcsak az adatszolgáltató vállalatok számára jelentene nagy könnyítést, hanem az irányító szervek számára is.

A KÖLTSÉGVETÉSI SZERVEK ÁGAZATI OSZTÁLYOZÁSA

A költségvetési szervek által kifejtett tevékenység sokrétűsége és volumenének mérete egyaránt indokolja, hogy e szerveket és az általuk kifejtett tevékenységeket szintén besoroljuk a népgazdaság egészét átfogó ágazati osztályozási rendszerbe.

A költségvetési intézmények ágazati besorolásával kapcsolatban az egyik legnehezebb probléma az, hogy – főként a helyi tanácsok esetében – nem fogadható el az ágazati osztályozás rendszerének az az általános kritériuma, hogy a szervezeti és nyilvántartási szempontból elkülönülő legkisebb egységet

vegyük alapul és azt egészében soroljuk a főtevékenység szerinti csoportba. A községi tanácsoknál, mint legkisebb „önálló elszámolási egységeknél” együtt jelenik meg a községekben kifejtett igazgatási, oktatási, egészségügyi, állattenyésztési stb. feladat. Ezért, ha e „szervezet” egészét az igazgatási ágazatba sorolnánk, torz képet adnánk a különböző közösségi feladatok súlyáról. Igaz ugyan, hogy a legnagyobb súlyt képviselő költségvetési intézmények esetében az önálló elszámolási egység, mint szervezet ugyanúgy illeszkedik a tevékenység jellegéhez, mint a vállalati szférában, az említett sajátosságok miatt azonban mégsem lenne célszerű ezt az elvet itt is alkalmazni.

E megfontolások miatt a költségvetési intézmények esetében az ágazati besorolást, ha az elszámolási egység többféle tevékenységet fejt ki, az „önálló elszámolási egységeken” belüli kisebb egységekre alapozzuk, mert így ezen a területen is elérhető, hogy a különböző tevékenységek az ágazati osztályozás megfelelő csoportjaiba kerüljenek. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az ágazati osztályozás egyes csoportjaiba a költségvetési intézmények által kifejtett egyes tevékenységi fajtákat sorolnánk be, mégpedig azokat, amelyek a költségvetési intézmények beszámolási rendszerében elkülönített feladatok formájában jelennek meg. E beszámolóban felölelt feladatok vagy külön, vagy többféle, hasonló feladat összevontan kerülnek az ágazati rendszer megfelelő csoportjába.

A tevékenységnek a szervezeti keretektől – jelen esetben az „önálló elszámolási egységektől” – független osztályozása csak a bevételekre és kiadásokra vonatkozóan valósítható meg következetesen, ezzel szemben a kifejtett tevékenység jellemzéséhez szükséges olyan további fontos adatok, mint amilyen az állóeszköz-állomány és annak változása, továbbá a foglalkoztatottak száma, általában már nem tagolható e viszonylag részletesen bontott tevékenységi csoportok szerint. Már csak azért sem, mert ugyanazon épületben, ugyanazon alkalmazottak egymástól lényegesen különböző feladatokat végezhetnek el, de azért sem, mert ez a követelmény aránytalanul nagy terhet róna éppen a legkisebb vidéki költségvetési szervekre.

Az is nyilvánvaló azonban, hogy nem nélkülözhető a költségvetési intézmények tulajdonában levő és nagy értéket képviselő állóeszköz-állományra, az itt foglalkoztatott létszámra és általában ezen intézmények vagyoni helyzetére vonatkozó adatok bizonyos minimális ágazati részletezése, amelynek alapján a jellegükben és rendeltetésükben lényegesen eltérő eszközöket, létszámot stb. egymástól elhatárolva vizsgálhatjuk. Minimálisan a következő csoportosításban szükségesek a szóban forgó kiegészítő adatok:

Gazdasági ágazat
 Szociális és egészségügyi ágazat
 Kulturális ágazat
 Igazgatási ágazat (védelemmel, rend és jogbiztonsággal együtt)

Ily módon e területen, miközben a különböző tevékenységek jellemzésére szolgáló kategóriák (ráfordítás és annak szerkezete) elvben az ágazati osztályozás negyedik fokozatának mélységéig (szakágazatonként) kimutatható, addig az állóeszközök és a foglalkoztatott létszám, továbbá a velük összefüggésben felmerülő vizsgálatok csak az ágazati osztályozás második fokozatának mélységében (ágazatonként) végezhetőek el. Figyelembe véve, hogy a költségvetési intézményekben lényegesen más a gazdálkodás jellege,

mint a vállalati szférában, ez az összevontabb elemzési lehetőség is általában kielégíti a felmerülő igényeket.

A fentiekben ismertetett megoldás azonban nem jelenti azt, hogy a költségvetési intézmények esetében le kell mondanunk egyedi nyilvántartásba vételükről. Részben adminisztratív, részben érdemi okok miatt feltétlenül szükséges e szerveket is felvenni a „vállalati névjegyzékbe” és az országosan egységes számjelrendszerbe. Egyedi besorolásra azonban nem az egyes feladatok, hanem csakis az önálló elszámolási egységek kerülhetnek, vagyis azok, amelyek mint számlatulajdonosok a Magyar Nemzeti Bank névjegyzékében is előfordulnak. A névjegyzékbe való felvételt szintén össze kell kötni az ágazati, felügyeleti, területi stb. meghatározással, mint a vállalatok esetében. A többféle tevékenységet kifejtő önelszámoló egységeknek ágazati jelölését az indokolja, hogy a költségvetési intézmények jelentős részénél ez egyben a tevékenységet is jelöli és bizonyos célokra (például a pénzgazdálkodásra vonatkozóan) ennek segítségével fontos időközi információk nyerhetők.

Összehasonlítva a vállalatok és a költségvetési szervek ágazati osztályozását, összefoglalóan a következők állapíthatók meg: a vállalatok esetében az ágazati osztályozás a vállalatoknak mint szervezeteknek a besorolásán épül fel és a besorolási egységeknek az országos számjelrendszerben megvan a maguk egyedi jelzőszáma, amely ágazati hovatartozásukat egyértelműen eldönti. Az egyes vállalatokban kifejtett különféle tevékenységi főcsoportokba tartozó tevékenységeket az ágazati osztályozás mellett párhuzamosan, a számjelrendszertől függetlenül vesszük számba. Ezzel szemben a költségvetési intézmények esetében magukat az egyes tevékenységi fajtákat soroljuk be az ágazati rendszer megfelelő csoportjaiba, amelyek az országos számjelrendszerben nincsenek jelölve, de emellett párhuzamosan más célokra e szerveket is felvesszük a számjelrendszerbe. E kettős eljárás kétségkívül megnehezíti az ágazati osztályozás gyakorlati alkalmazását, azonban az eddigi helyzethez képest mégis lényeges előrehaladást jelent, mert a népgazdaság egységes ágazati osztályozási rendszere és a gazdasági tevékenységek főcsoportjainak rendszere végső fokon összehangoltan és teljes körűen át fogja ölelni a népgazdaság egészét.

A GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK OSZTÁLYOZÁSÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSE A TERMELÉS SZÁMBAVÉTELÉVEL

Amikor az előzőkben arról volt szó, hogy az ágazati osztályozás mellett párhuzamosan, a szervezeti keretektől függetlenül a maguk teljességében számba vesszük az összes azonos jellegű tevékenységeket, fogalmazásunk nem volt teljesen pontos. A jelenlegi számbavételi rendszerben ugyanis ez csak részben valósul meg. Ennek az a magyarázata, hogy az egyes vállalatok gazdasági tevékenységének mérésekor — konvencionális megállapodás alapján — csak azoknak a tevékenységeknek és szolgáltatásoknak az értékét vesszük figyelembe, amelyek áruként átlépik a vállalatok kapuját. Ebből következően például azoknak az ipari termékeknek és ipari szolgáltatásoknak az értéke, amelyeket egy mezőgazdasági üzemem belül hoztak létre, de ugyanott mezőgazdasági termékek előállításához fel is használtak, nem kerül számbavételre ipari tevékenységként, mert az üzem csak mezőgazdasági termékeket értékesített. Így a szóban forgó üzem minden tevékenysége eleve mezőgazdasági tevékenységnek minősül.

Ahhoz, hogy a különböző tevékenységeket valóban jellegüknek megfelelően teljes körűen vegyük számba, a jelenlegi gyakorlattól eltérően kellene meghatározni az egyes gazdasági egységek bruttó termelésének kiszámítási módját. Nevezetesen úgy, hogy a vállalaton belül kifejtett különböző jellegű tevékenységek teljesítményértékét külön-külön kellene megállapítani, függetlenül attól, hogy e tevékenységek eredményét a vállalaton belül vagy azon kívül használták fel. Ha a vállalatokban termelt és ugyanott felhasznált termékeket szintén hozzászámítanánk a vállalati bruttó termelési értékhez, akkor e szélesebb termelési értéknek tevékenységi csoportok szerinti osztályozása már lehetőséget adna az azonos nemű tevékenységek teljes körű számbavételére. Hozzávetőleges számítások szerint az ipari és a mezőgazdasági népgazdasági ágban ez a szélesebben értelmezett termelési érték 20–30 százalékkal nagyobb lenne, mint a jelenlegi számítási módszer szerint. A belső forgalomhoz ebben az esetben a szokásosan ideértett termékeken kívül természetesen hozzá kellene számítani többek között a saját javítóműhelyek, a saját szállítóeszközök teljesítményét is. Meg kell jegyezni, hogy erre a halmozott számbavételre a nettó termelési érték tevékenységi fajták szerinti megosztásához is szükség lenne. A belső halmozás ugyan nem változtatja meg a nettó termelési érték végösszegét, azt azonban befolyásolja, hogy milyen mértékben származik ipari, építőipari stb. tevékenységből.

Az a körülmény, hogy a vállalatok teljesítményének mérésére az árbevétel (\pm saját termelésű készletváltozás) alkalmazzuk, nemcsak abból a szempontból problematikus, hogy nem határozható meg egyértelműen az egyes népgazdasági ágakba tartozó tevékenységek volumene, hanem abból a szempontból is, hogy az alaptevékenység költségstruktúrájáról is torzított képet kapunk. (Például a termelt árunak saját vagy idegen szállítóeszközökkel való elszállításától függően egy bizonyos ipari terméknek az első esetben nagyobb a bér- és kisebb a szállítási igénye, mint a másik esetben.)

Fentiekből nem lenne célszerű azt a következtetést levonni, hogy a vállalati teljesítményt folyamatosan és rendszeresen a minden tevékenységet teljességében felölelő mutatóval mérjük, mert ez számos nehézséget okozna más vonatkozásokban. Újból utalunk arra, hogy a tevékenységi osztályozástól már csak az itt említett számbavételi nehézségek miatt sem várhatunk olyan abszolút pontos adatokat gazdaságunk struktúrájáról, mint amilyenekre a „szervezeti” és „tevékenységi” elv alkalmazása körüli vitákból következtethetünk. Gyakran éles elvi viták folynak bizonyos tevékenységek átsorolásáról, miközben lényegesen nagyobb súlyú és hasonló tevékenységek fentiek miatti „eltűnése” szóba sem kerül.

Annak is megvan a maga jelentősége, hogy a népgazdaság struktúráját az árutermelés szférájában vizsgáljuk, de akkor ennek megfelelően kell értelmezni az idevonatkozó adatokat. Annyit azonban indokoltnak ismerhetünk el, hogy kb. ötévenként szükséges lenne gazdasági tevékenységünkről olyan felvételt készíteni, amely a népgazdaság egészére vonatkozóan és valóban a gazdálkodás szervezeti formáitól függetlenül mutatná a népgazdaság struktúráját, és bizonyos fontos, objektíve körülhatárolható gazdasági tevékenységek népgazdasági méretét a maguk teljességében ismernénk meg. (Például reálisnak kell tekinteni a közelmúltban felmerült azt az igényt, hogy a gépkocsiközlekedést a maga teljességében mérjük fel, mert az úthálózat, az üzemanyag-töltő-hálózat, az alkatrész-utánpótlás stb. szempontjából valóban közömbös, hogy a gépkocsikat milyen szervezeti keretek között üzemeltetik.) Az ilyen

felvételeket célszerű lenne összekapcsolni az úgyszintén általában ötévenként összeállításra kerülő részletes ágazati kapcsolatok mérlegéhez szükséges kiegészítő felvételekkel, amelynek egyébként is az a rendeltetése, hogy a különböző tevékenységek közötti technikai kapcsolatokat rögzítse. Általános módszerként azonban csak a vállalati kibocsátásra épülő adatokat használhatjuk a népgazdaság strukturális vizsgálatára.

A SZERVEZETI VÁLTOZÁSOK ÉS AZ ÁGAZATI IDŐSOROK ÖSSZEHASONLÍTHATÓSÁGA

Amint az előzőkből kitűnt, az ágazati és bizonyos mértékig a tevékenységi osztályozás is alá van vetve a gazdálkodás szervezeti formáinak, ezért a különböző szervezeti változások érdemleges módon befolyásolják az egyes csoportok körét anélkül, hogy amögött gazdasági értelemben vett strukturális változás állna. Ennek következtében a mindenkori besorolásnak megfelelően összeállított idősorok nem hasonlíthatók össze. Ezért minden egyes szervezeti változtatás azzal a kellemetlen következménnyel jár, hogy a visszatekintő adatokat az új tartalomnak megfelelően át kell dolgozni. Az ilyen munka indokoltsága világos, azonban előnye nem egyértelmű. A statisztika felhasználói ugyanis nemcsak a legfrissebben közzétett (és már összehasonlíthatóvá tett) adatokat alkalmazzák, hanem a legtöbb esetben a korábbi kiadványokat is, amelyekben még a régi tartalmú adatok szerepelnek. A gyakorlatban nem is valószínű meg, hogy minden alkalommal, minden korábbi adatot 10–20 évre visszamenően átdolgozzunk, hanem rendszerint csak a legfontosabb adatokat (termelési érték, létszám) tesszük összehasonlíthatóvá. Az állóeszközökre, a készletekre, az üzemnagyságra, a termelő felhasználásra, a nyereségre stb. vonatkozó adatok azonban rendszerint a mindenkori besorolásnak megfelelően, a számbavétel időpontjában rögzített módon maradnak, legfeljebb az előző évi adatokat dolgozzuk át és azután „láncolással” vezetjük tovább az idősorokat. Főleg ezek a körülmények és az időnként végrehajtott módszertani változások okozzák azt, hogy a különböző időben és a különböző helyeken kiadott statisztikai adatok nincsenek összhangban egymással, s ez nem csekély fejtörést és fáradságot okoz a statisztika felhasználóinak az adatok összehasonlítása során.

Lényegében már korábban is felmerült annak szükségessége, hogy módosítsuk gyakorlatunkat és több összefüggés mérlegelésével döntsünk abban a kérdésben, milyen esetben és milyen körben módosítsuk a régebbi adatokat. Jelenlegi viszonyaink között pedig ez a mérlegelés különösen fontosnak tűnik, mert egy-egy ágazat helyzetének, hatékonyságának, perspektívájának, preferált vagy nem preferált voltának megítéléséhez nem 3–5, hanem esetleg 40–50 különböző jellemző adat ismerete szükséges. Nyilvánvaló, hogy a maga szerves összefüggéseiben kidolgozott sokrétű adattömeget visszamenőlegesen és folyamatosan módosítani már csak technikai korlátok miatt is lehetetlen, ezért olyan megoldást kell találni, amely a felmerülő és gyakran ellentétes igényeket a legcélravezetőbb módon elégíti ki.

Véleményem szerint a következő módon kellene a szervezeti változások hatását a statisztikai idősorokban figyelembe venni.

A folyó áras értéki adatokat, mint amilyen a bruttó és nettó termelési érték, a termelő felhasználás, a társadalmi tiszta jövedelem, a nyereség, az eszközállomány, a pénzügyi aktívák és passzívák, a vállalati alapok, valamint

az ezek részletezését és változását kifejező adatokat mindenkor csakis a számbavétel időszakában fennálló ágazati tartalomban mutassuk ki.³

A változatlan áras számításokban viszont, amelyeknek legfőbb rendelkezésük az, hogy a mindenkori ár- és jövedelmezőségi viszonyoktól függetlenül a termelés és felhasználás folyamatait „tárgyi” vetületükben mutassák be, nemcsak célszerű, hanem feltétlenül szükséges is az idősorok tartalmi azonosságát megteremteni. Ebben a körben inkább meg is van a lehetőség a szervezeti változások hatásainak kiszűrésére, mert a volumenszámítások elsősorban olyan aggregátumokra terjednek ki, amelyeknél objektív kritériumok alapján végezhető el az összehasonlítás.

Még a változatlan áras számítások körében is célszerű azonban az eddiginél szigorúbb feltételekhez kötni az összehasonlíthatóság érdekében végzett módosításokat. Az egyik fontos követelmény abban jelölhető meg, hogy ki kell alakítani azoknak az adatoknak a minimális körét, amelyeket minden esetben egységesen és egyidejűleg kell módosítani. Véleményem szerint a következő kategóriákat kellene a fentiek szerinti minimális körbe sorolni: a bruttó termelési érték, a folyó termelő felhasználás, az állóeszközök értékcsökkenése, a nettó termelési érték, az állóeszköz-állomány bruttó és nettó értéke, a készletek állománya, a foglalkoztatottak összes száma és ebből a munkások száma.

Inkább gyakorlati célszerűség, mint elvi megfontolások miatt arra kellene törekedni, hogy csak a jelentősebb következményekkel járó szervezeti változások hatását szűrjük ki az idősorokból, mert a kisebb és általában gyakoribb változások miatti aprólékos módosítások több nehézséget okoznak, mint amennyi érdemi előny belőlük származik. Ha azonban valamely ágazat szempontjából jelentősnek ítéljük a változást és korrekciót hajtunk végre, akkor azt a másik érintett ágazatnál is alkalmazni kell, hogy az összefoglaló adatokban a szükséges összhangot megőrizzük.

Az idősorok állandóságát nagymértékben fokozni lehet, ha a szervezeti változások miatt szükségessé váló módosításokat nem a visszatekintő adatokon hajtjuk végre, hanem az egymást követő új időszakok adatait dolgozzuk át a bázisévnek megfelelő tartalomra. Ez a megoldás különösen kézenfekvő, ha a szervezeti változások hatását valóban csak a változatlan áras adatokból szűrjük ki, mert a változatlan árakkal is a bázisévi viszonyokat rögzítjük. Ily módon a volumenadatok legalább 5–8 éves periódusokra azonos árszínvonalon és azonos tevékenységi tartalomban mutatnák az egyes népgazdasági ágak, ágazatok, alágazatok fejlődését. Amikor azután a változatlan áras számításokban ismét új bázisra térünk át, akkor kellene a közben felmerült szervezeti változások és az esetleges módszertani változások hatását keresztülvezetni.

Ha a szervezeti változások hatását a folyó áras adatokban nem, de a változatlan áras adatokban keresztülvezetjük, ez számos gyakorlati előnye mellett természetesen több jelentős problémát is felvet. Az egyik az, hogy a folyó áras és a változatlan áras adatok hányadosai, amelyek implicite meghatározzák az érintett aggregátumok árindexeit, nem tekinthetők a bázisévhez képest bekövetkezett árváltozások indexeinek, hiszen a szervezeti változások is befolyásolják azokat. Úgy tűnik, hogy ez a hátrány elviselhető, hiszen ha magukat az árváltozásokat akarjuk vizsgálni, arra rendelkezésre állnak az explicite

³ Azt a korábban többször rögzített elvet, hogy szervezeti változtatásokat csak az év elején lehet végrehajtani a jövőben következetesebben kellene betartani.

kiszámított árindexek, amelyek több más ok miatt is alkalmasabbak az árváltozások elemzésére, mint az implicit árindexek.

Egy másik gyakori érv, amely a mindenkori új ágazati tartalomban követeli a régebbi adatokat, főleg a tervezés oldaláról hangzik el, mert a következő időszakokra vonatkozó terveket érthető módon már az új viszonyoknak megfelelően indokolt kidolgozni. Ehhez pedig olyan bázisszámok szükségesek, amelyek összehasonlíthatók a tervekkel.

Mindezeket mérlegelve, mégis többnek tűnik az az előny, amit a statisztikai adatok stabilitásából nyerünk, mint az a hátrány, amely a bázisévi viszonyok rögzítése miatti „elavulásból” származik.

РЕЗЮМЕ

В первой части своей статьи автор рассматривает вопрос, в какой мере отраслевая классификация связана с организационными рамками хозяйственной деятельности. Он при помощи конкретных расчетов показывает, что в Венгрии можно получить верное представление о различных видах деятельности и в том случае, если классификация исходит не из заведений, а из отраслевого зачисления предприятий. В Венгрии в настоящее время очень редки случаи, когда отдельные части одного предприятия зачисляются в разные отрасли. При этом балансовые отчеты о комплексной деятельности предприятий охватывают предприятия в целом. В народнохозяйственных балансовых расчетах, основывающихся на годовых отчетах предприятий, деление деятельности предприятий не производится даже в порядке исключения, ввиду чего здесь содержание отраслей является несколько иным, чем в отраслевых статистиках.

Во второй части автор высказывает соображение, что наряду с отраслевой классификацией существует потребность также и в такой классификации, которая демонстрирует всю промышленную, строительную и т.д. деятельности внутри народного хозяйства независимо от организационных рамок, то есть по существу в сводной классификации по продуктам. Для макроэкономических целей он предлагает 11 главных групп, которые по существу совпадают с главными группами системы отраслевой классификации (народнохозяйственными отраслями), между тем в некоторых отраслях является обоснованным осуществить некоторые модификации. В этой связи автор затрагивает проблемы, вытекающие из непоследовательностей нынешней системы учета, и вносит предложение относительно способа создания учетных основ единой общегосударственной группировки хозяйственной деятельности внутри предприятий.

В дальнейшем автор излагает специфичные проблемы, связанные с отраслевой классификацией бюджетных учреждений.

В дальнейшем автор указывает на то обстоятельство, что классификация хозяйственной деятельности в значительной мере связана также и с тем, какие по содержанию категории применяются для измерения производственной деятельности. В Венгрии, — подобно подавляющему большинству стран, — производство измеряется на основании товарной продукции (выпуска) предприятий, так что это обстоятельство уже априори ограничивает сплошной учет различных видов хозяйственной деятельности. Материальные блага и услуги, производимые отдельными предприятиями для собственных нужд, как бы они отличались от товарной продукции данного предприятия, как таковые вообще остаются вне сферы учета. Автор ставит вопрос о том, что примерно каждые 5 лет было бы полезно производить сплошное обследование совокупной хозяйственной деятельности внутри народного хозяйства.

В заключительной части своей статьи автор рассматривает проблемы, существующие в области сопоставимости динамических рядов отраслевых групп. Он предлагает, чтобы данные в текущих ценах отражали размеры отдельных отраслей в соответствии с существующей в данный момент отраслевой классификацией, но указывает на необходимость обеспечения сопоставимости отдельных отраслей в расчетах в неизменных ценах. Он останавливается также и на вопросе, каким образом можно сократить дополнительную коррекцию ретроспективных данных.

SUMMARY

The first part of the study gives an analysis of the measure of interdependence of industrial classification and the organizational framework of economic activities. It demonstrates numerically that in Hungary it is possible to form a true notion of the different activities even when classification has been based on the classification of enterprises and not on establishments.

Actually it happens but seldom that an enterprise should be ranged partly in one and partly in another group. The balance-sheets of enterprises giving an account of the complex activity of the enterprises concern the entirety of enterprises. In the national account system, based on enterprise balance sheets, the enterprises never get divided, thus the coverage of branches slightly differs from that in special statistics.

The second part of the study treats the problem that besides industrial classification there is a need for a classification which independently of organizational framework is able to report on the total industrial, building-industrial etc. activities of the national economy. It means that an aggregated product classification is needed. There is given a suggestion for macro-economic purposes to create 11 main groups, essentially corresponding to the main group of industrial classification (main branches of the national economy), but in certain fields it is reasonable to make some differentiation. On that occasion it touches upon the problems following the inconsistencies of the actual accounting system. There is given a proposition for the establishment of the accounting bases of a nationally uniform classification of inter-enterprise activities.

In the following the study touches upon the specific problems related to the classification of government institutions.

After that the study points at that the classification of economic activities is highly correlated also with the content of categories used for the measurement of producing activity. As a result of the method of measuring production being based in Hungary – similarly to the majority of other countries – on the output of enterprises, the full account of different economic activities has automatically been limited. Products and services produced by the individual enterprises for own-use, even when strongly differing from the products of the output, never exhibit as such. The study suggests that it would be useful to give a total cross-sectional report about every 5 years on the economic activities of the national economy.

In the final part of the study there is given an analysis about the problems prevailing in the comparability of time-series of branches. According to its suggestions data at current prices should reflect the size of the individual branches according to the always prevailing classification, but in calculations at constant prices it is needed to assure the comparability of branches. It dwells also on the possibilities of diminishing the later corrections of retrospective data.

AZ ELEKTRONIKUS ADATFELDOLGOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

DR. ORMAI LÁSZLÓ

A Központi Statisztikai Hivatal adatfelvételeinek gépi feldolgozásához 1966-ig lyukkártyarendszerű adatfeldolgozó gépek álltak rendelkezésre. 1967-ben az üzembe állított ICT¹ 1904-es berendezés e téren alapvető változást hozott, s 1968-ban már a gépi feldolgozásra kerülő felvételek több mint 90 százalékát ezen a berendezésen dolgoztuk fel. Az elektronikus számítógép beállítása – a feldolgozási igények növekedése és a számítási munkák fokozódása miatt – elodázhatatlan volt. Az áttérés a hagyományos lyukkártyarendszerről az elektronikus rendszerre a várakozásnál gyorsabban, viszonylag zökkenőmentesen történt. Ezt a gyors átállást egyrészt az adatfelvételek gondosabb és szakszerűbb – az elektronikus adatfeldolgozás követelményeit is részben kielégíteni törekvő – előkészítése, a kezdeti nehézségek kölcsönös megértéssel való leküzdése, másrészt a szervezők és programozók megfelelő szintű anyag- és gépismerete tette lehetővé. Az elektronikus gép beállítása óta eltelt két évben a feldolgozási igények igen jelentős mértékben tovább növekedtek. Ennek ábrázolására sokféle mutatót lehetne alkalmazni: a teljesítmény növekedését ki lehetne mutatni gépóraban, kártyában, műveletekben, a nyomtatóegység által kinyomtatott sorokban, azonban ezek egyike, sőt ezek összessége sem adna kielégítő módon választ azok számára, akik nem eléggé járatosak a gépi feldolgozás számos technikai ismeretét is igénylő területén. A fejlődés, a volumenemelkedés, legjobban a Központi Statisztikai Hivatal munkájának növekedésében, a Hivatal által készített kiadványok és jelentések mennyiségének, színvonalának növekedésében mérhető le. A kedvező induló körülmények ellenére mind a statisztikusok, mind a gépes szakemberek körében bizonyos fokú elégedetlenség tapasztalható. A gépi adatfeldolgozással foglalkozók véleménye szerint ez abból adódik, hogy sok esetben nincsenek biztosítva azok a munkafeltételek, amelyek az elektronikus feldolgozás eredményességét, hasznát az eddigi – egyébként nem lebecsülhető – előnyöknél jobban kidomboríthatnák. Nincsenek megfelelő időben megtervezve a felvételekből készülő publikációk, az ezekhez szükséges elemzési, feldolgozási, illetve dokumentációs táblák, sok a feldolgozás közben történő módosítás, gyakran változik az azonos témakörre vonatkozó felvétel formája, tartalma, a belőlük kért összesítések és számítások módszere. Természetes, hogy ilyen körülmények között – amikor

¹ ICT = International Computers and Tabulators Ltd. angol számítógép gyártó vállalat, mely nevét 1968-ban International Computers Limited (ICL)-re változtatta.

a gépi feldolgozás irányítói részére az elektronikus feldolgozáshoz elengedhetetlenül szükséges pontosabb tervezés, a gondos előkészület lehetőségei hiányoznak — a feldolgozások megrendelői sem élvezhetik azokat az előnyöket, amelyek természetszerűen következnenek az elektronikus számítógép alkalmazásából.

A probléma gyökere azt hiszem abban keresendő, hogy az egyébként természetes munkamegosztás a szükségesnél élesebben választotta el az azonos célokért küzdő, az egységes statisztikai feladatokat egyre korszerűbben, jobban megoldani szándékozókat. Az elemzés és értékelés újabb eszközei, módszerei a statisztikust, a feldolgozási technika korszerű eszközei a gépeket, a szervezőt sajátos szakmai ismereteik fokozottabb fejlesztésére ösztönözték, ugyanakkor talán kissé háttérbe szorult a másik terület mélyebb szinten történő kölcsönös megismerése. Ebből pedig természetszerűen következhet a bizalmatlanság, az egymás igényeinek meg nem értése. Ezért tűztem ki célul, hogy a statisztikusokat közelebb vigyem a gépi feldolgozási problémákhoz.

Az elektronikus számítógépek felépítésüket tekintve olyan automaták, amelyek arra képesek, hogy számokat, adatokat a bennük tárolt utasítás alapján összekapcsoljanak, feldolgozzanak. Egy ilyen berendezés (a gép típusától függően) meghatározott számú összeadást, kivonást, szorzást, osztást, számoknak (vagy szövegeknek, jelsorozatoknak) a memóriaegység egyik helyéről a másikkra történő átvitelét és más hasonló műveletet hajt végre. Az egy másodperc alatt végzett műveletek számát a gép *műveleti sebességének* nevezzük. A feldolgozási, számítási feladatok megoldását tehát ezeknek a műveleteknek a végrehajtására kell visszavezetni. Minden művelet valamilyen vezérlő jel — utasítás — hatására jön létre. Ilyen utasítások, például: „adj össze”, „tárolj adatokat”, „állj meg”, „emelj sort”, „kezdj új lapot” stb. Az *utasítás* a gépbe való bevitelre alkalmas formában előállított olyan információ, amely a gép működését egy bizonyos időszakra meghatározza. Az utasítás tehát lényegében a gép által felismerhető jelsorozat, szimbólumcsoport, amely különböző alcsoportokra tagolódik. Az egyik alcsoport a *műveleti kódokat* tartalmazza, amelyek a gép tevékenységét — a műveletek jellegét és formáját — határozzák meg; egy másik alcsoport, az ún. *címek* pedig arra utalnak, hogy a gép a művelet elvégzésére az adatokat honnan vegye, a műveletek eredményét hol tárolja. Cím formájában a gép memóriaegységének ama rekeszeit, szavait — illetve azok sorszámát — adjuk meg, ahol a szükséges számok vannak, vagy ahol azokat tárolni kívánjuk. Az utasításokat a gépbe való bevitel céljából számok alakjában *numerikus* vagy *alfabetikus* formában kódolják s a gép a feldolgozandó adatokhoz hasonlóan memóriaegységében tárolja azokat. Így tehát éppúgy lehet kezelni, kicserélni ezeket, mint az adatokat, amelyekkel dolgozunk. Ezen alapszik a módosítás lehetősége is. Az utasítások sorozata alkotja a *programot*.

A program végrehajtása úgy történik, hogy a számítógép a megadott sorrendnek megfelelően érzékeli, majd tudomásul veszi a soron következő utasítást, végrehajtja azt, majd olvassa a következőt, s teszi ezt folyamatosan, logikai sorrendben az utolsó utasításig. A program révén a memória különböző rekeszeiben (címeiken) levő adatok a memóriaegységből az aritmetikai egységbe jutnak, amely elvégzi velük a műveleti kóddal meghatározott műveletet. Az eredmény ismét a memóriaegységbe, illetve az utasításban megadott címnek megfelelő rekeszbe kerül. Ezzel az utóbbi művelettel az utasítás teljesítése megtörtént, a vezérlőegység a következő utasítást hívja be a memória-

egységből s kezdődik előlről a folyamat. Az aritmetikai utasításokon kívül természetesen más utasítások is szükségesek, amelyek az adatoknak a memóriaegység egyik rekeszéből egy másikba történő átvitelére, kiírásra, megállásra, ugrásra stb.-re vonatkoznak.

Mint említettem, az elektronikus számítógép automata, amelynek működését meg kell tervezni, minden egyes műveletet – amelyet a géppel végre akarunk hajtani – a gép részére érthető programozási nyelven le kell rögzíteni. Itt lényegében ugyanazt a folyamatot kell végiggondolni, lejátszani, mint ami akkor történik, amikor az ember leül az íróasztal elé dolgozni. Az ember tudatosan végrehajtja azokat a mozdulatokat, amelyek a munka megkezdéséhez szükségesek. Előkészíti az íróasztalra az üres papírlapot, előveszi a tollat vagy ceruzát, keze ügyébe készíti, ha szüksége van rá, felveszi, ha teleírt egy papírlapot, akkor új lapot vesz, ha befejezett egy összefüggő gondolatsort, akkor új bekezdést kezd. A gép azonban az ennek megfelelő műveleteket magától nem tudja végrehajtani, ezeket le kell írni, pontosan meg kell jelölni, hogy az érdemi műveletek mellett mikor, milyen kiegészítő műveleteket kell végrehajtania.

A program utasításait a számítógép *utasításkészletéből* választhatjuk. Minden számítógépnek van egy sajátos, a számítógép jellegét meghatározó utasításkészlete, amit a gép *utasításrendszerének* vagy *gépi kódnak*, *gépi nyelvnek* nevezünk. A modern számítógépeknek a gépi nyelven kívül több, az emberi nyelvhez közelebb álló nyelvük is van, ezeket *szimbolikus programozási nyelveknek* nevezzük. A szimbolikus nyelven írt programok utasításait a gép vezérlőműve nem tudja közvetlenül értelmezni, ezért először egy gépi nyelven írt ún. fordítóprogram segítségével lefordítja azokat gépi kódra és ezt a gépi kódú programot hajtja végre. A számítógép fejlődésének kezdeti szakaszában gépi nyelven történt a programozás. A gépi nyelven írt programok azonban meglehetősen terjedelmesek voltak, rendkívül hosszadalmas írásbeli munkát róttak a programozóra, s emellett áttekinthetőségük is nehézkes volt. Az elektronikus számítógépek elterjedése egyre több embert hozott kapcsolatba a gépekkel, összefüggő nagyobb feladatokat kellett megoldani, fokozottabb igényeket kellett kielégíteni. Ez szükségessé tette, hogy a programozás áttekinthetőbb, gyorsabb, könnyebben elsajátítható legyen. Ennek érdekében szerkesztették a különböző elektronikus számítógépet gyártó cégek, illetve külön e célra létesített nemzetközi szervezetek a szimbolikus nyelveket. A szimbolikus programnyelvek – legelterjedtebbek közülük az ALGOL, COBOL és a FORTRAN² – mint ahogy gyűjtőnevükben is benne van, szimbólumokkal, betűkkel ábrázolnak különböző műveleteket, műveletsorozatokat. Ezért ezek a nyelvek közérthetőbbek, áttekinthetőbbek, kevesebb írásbeli munkát jelentenek a programozónak.

Szemléltetésül nézzük meg egy művelet utasításának a leírását a különböző nyelveken.

Legyen E egy bináris egyszavas érték és T egy N elemszámú, 5 jegyű, tízesrendszerű számokból álló vektor. Az elvégzendő feladat legyen a következő: adja hozzá az E értéket a T vektor M-edik eleméhez és az összeget T(M)-ben tárolja. M valamilyen bináris formában tárolt, N-nél nem nagyobb pozitív egész szám.

² ALGOL = ALGOrihmic Language
COBOL = COmmon Business Orientated Language
FORTRAN = FORMula TRANslator

A COBOL utasítás a következő:

ADD E TO T(M)

A fenti hatású utasítást leírhatjuk ALGOL-ban vagy FORTRAN-ban is, ha T elemei bináris formában vannak tárolva (ezek a nyelvek csak bináris formában tárolt számokkal tudnak aritmetikai műveleteket végezni):

ALGOL-ban $T M = T M + E;$
FORTRAN-ban $T M = T (M) + E.$

Ugyanez a feladat az ICT gépi nyelvén „PLAN”-ben³ leírva a következő:

0	LDX	7.0.E	
1	LDX	2.0.M	A vektor aktuális címének meghatározása.
2	ADX	2.0 T	kezdőcíme
3	STO	2.0.M	
4	LDN	5.0.0	
5	CDB	4.2.0	Konverzió tizesből kettes rendszerbe
6	BCHX	2.0.5	
7	ADX	7.0.5	A tényleges összeadás
8	LDX	3.0.M	
9	LDX	5.0.7	
10	LDX	6.0	10 ⁵
11	DVD	5.0.6	Az eredmény tárolása, ami kettes – tizes konverziót igényel.
12	MODE	0.0.0	
13	CBD	6.3.0	
14	BCHX	3.0.13	

Első pillanatra talán meglepő, hogy gépi nyelven 15 utasításra van szükség az elvégzendő feladat programozásához. Rögtön érthető lesz azonban, ha figyelembe vesszük a következőket:

a) a gép közvetlenül csak bináris számokkal dolgozik, ezért összeadás előtt T(M)-et és összeadás után az eredményt át kell számítani tizesből kettes, illetve kettesből tizes rendszerre. (Ehhez 9 utasításra van szükség.)

b) a gép egy utasítás hatására csak elemi tevékenységet végez, ezért minden egyszerű aritmetikai vagy egyéb művelet elvégzésére külön utasítást kell megadni.

A példa jól mutatja a gépi nyelv és a szimbolikus nyelv írásszükséglete közötti különbséget, nem is beszélve arról, hogy a COBOL – érthető angol szavak használata révén – a programozási nyelveket kevésbé ismerők részére is megkönnyíti az áttekintést, az ALGOL és FORTRAN pedig – a matematikai formuláknak megfelelően – szintén könnyen megtanulható. A történeti áttekintés kedvéért meg kell említeni, hogy az itt közölt gépi nyelv (PLAN) valójában már nem is „tisza” hanem kicsit szimbolizált gépi nyelv. Néhány évvel ezelőtt ugyanis – a régebbi évjáratú gépeknél – a most leírt betűk helyén 8-as számrendszerű számok szerepeltek, tehát a programozás még hosszadalmasabb, nehezebb volt, mert a számok mnemotechnikai tulajdonsága elenyésző.

Önként adódik a kérdés, ha a gépi nyelven történő programozás hosszadalmasabb, nehezebb, akkor egyáltalán van-e létjogosultsága, alkalmazzák-e? A válasz: igen, de gondolom, ez az „igen” a jelen esetben magyarázatra szorul.

A szimbolikus nyelveken készült programok gépiidő-szükséglete nagyobb, mint az azonos feladat megoldására a gép nyelvén készült programok gépiidő-szükséglete. Az időszükséglet különbsége a programok szerkezetétől, a

³ Programming Language Nineteen hundred.

feladat milyenségétől is függ. A nemzetközi irodalom és a hazai gyakorlat tapasztalatai alapján a gépi nyelvet azoknak a hosszú időre szóló, rendszeresen felmerülő feladatoknak programjainál használják, ahol az egyszer felmerülő programozási tevékenység többszörfordításait a gépi időben jelentkező megtakarítás kedvezően ellensúlyozza. Természetesen konkrét esetekben nem ilyen egyszerűen vetődik fel a kérdés, mert általában hiába lenne előnyös a gépi nyelven történő programozás, ha nem áll rendelkezésre annyi idő, amennyi alatt a programok elkészülhetnek. Elsősorban ez a magyarázata annak, hogy a statisztikai feldolgozások céljaira készülő programok szimbolikus nyelveken, elsősorban COBOL és ALGOL nyelveken készülnek.

A statisztikai adatok feldolgozásánál az utóbbi években fokozódó mértékben kaptak szerepet a gépi eszközök, az adatfeldolgozó- és segédgépek. Ezzel együtt sajnos kialakult egy helytelen gyakorlat is, nevezetesen a *felvételi, valamint a feldolgozási és közlési tervek egymástól időbelileg történő elszakadása*. A statisztikai irodalomban elfogadott ideális követelmények sokszor nem nyertek kielégítést a gyakorlatban, s nem egy esetben már az alapadatok rögzítését (lyukkártya, lyukszalag lyukasztását) végezték, amikor a pontos, végleges feldolgozási, közlési terv még nem volt készen. Ezt a helytelen gyakorlatot a hagyományos gépek alkalmazása során még át lehetett hidalni, mert azoknál a feldolgozás technológiai folyamatai szakaszosak, lényegében a kézi feldolgozás munkafolyamataival azonos jellegűek. Az egyes anyagok átfutási ideje hosszú, a különböző kimutatások lépcsőzetesen, különféle segédgépek (rendező, válogató, másoló) közbeiktatásával készültek. A külső vezérlésű (kapcsolótáblás) adatfeldolgozó berendezéseknél a feldolgozási munkához hasonlóan az előkészítő munka is szakaszos, az éppen soron következő munkafázisra vonatkozik. A belső programozású, nagyteljesítményű elektronikus számítógép statisztikai adatfeldolgozás céljaira történő alkalmazása azonban alapjában változtatta meg a helyzetet, módosította a szükséges előfeltételeket, s megnövelte a feldolgozás előkészítésének idejét. Nincs létjogosultsága többé a szakaszos előkészítésnek, mert a feldolgozás csak a teljes feldolgozási program elkészülte után indulhat meg. A „lyukkártyás szervezésnél” a megrendelés teljessége elsősorban a gazdaságos sorrendiség megállapítása miatt fontos, az egyes táblázatok elkészítéséhez szükséges szervezői munka teljesen különálló feladatnak tekinthető. Elektronikus gépen történő feldolgozás esetében viszont nem csupán sorrendiségi kérdéstről van szó, ha a teljességről beszélünk, hanem meg kell vizsgálni az egyes kimutatások feldolgozási típusait, el kell dönteni, hogy a különböző típusú feldolgozási táblákat mennyi program fogja elkészíteni, azok miként befolyásolják egymást. A különböző kimutatások, illetve tartalmuk meghatározzák a programok felépítését. Amennyiben a szervező nem tudja összefoglalni valamennyi követelményt, a feladatokat nem tudja csoportosítani, az elektronikus feldolgozás nem lesz más, mint a lyukkártyás feldolgozás átvitele elektronikára. Ez pedig a feldolgozás során felhasznált gépórák számát jelentősen növeli. Ahhoz, hogy ezt a hibát ki lehessen küszöbölni, a szervezőnek jó előre, több hónappal a feldolgozás megindulása előtt rendelkeznie kell az adatfelvételért felelős statisztikusok részéről gondosan összeállított végleges igénylistával, vagyis a teljes, átfogó jellegű megrendeléssel.

A legtöbb vita, meg nem értés ebből a problémából adódik. A statisztikusok jelentős része nehezen tudja összeegyeztetni a mikroszekundumos nagyszámrendű műveleti időket és a hosszú, több hónapos előkészületi időt. Pedig a

kettő között semmi ellentmondás nincs, csupán kevéssé ismert, hogy az elektronikus számítógépek használata esetén milyen nagy volumenű, sok szellemi és gépi időt igénylő előmunkálatra van szükség, hogy a feldolgozást megelőző rendszerelemzés, szervezés, programkészítés, a programok próbája milyen sokoldalú tevékenységet és körültekintő munkát kíván, s minthogy éppen ezen ismeretek hiányában nem értékelhető megfelelően e munka jelentősége, megkísérlem érzékeltetni azokat a munkafolyamatokat, amelyeket a szervezőnek, programozónak vagy a gépi adatfeldolgozási részlegben tevékenykedőknek a feldolgozás kezdetéig el kell végezni. Egyúttal megkísérlem meghatározni e feladatok elvégzésének időigényét is. A meghatározás során az átlagosnál jobb teljesítményt vettem alapul.

Az *előkészítő tevékenység* lényegében a következő munkafázisok elvégzését jelenti:

1. Szervezés.
2. Programozás.
3. Programok próbája.
4. Szervezés, programozás adminisztrációja.

Az előkészítési idő kezdetét a teljes megrendelés kézhezvételétől lehet számítani. Valójában azonban már előbb együttműködés alakul ki a szervező és a statisztikus között a bizonylat megtervezése, a megrendelőlap szövegezésének előkészítése során. Az eddigi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a rendszeres, évenként ismétlődő adatfeldolgozások ideje — amennyiben az adatgyűjtés rendszere alapjaiban nem változik meg — a felvétel és az igények volumenétől függően 2–3 munkahónap, míg az egyszeri, új felmérések előkészítésének időigénye 4–6 munkahónap.

Kérdés, hogy *mikor teljes a megrendelés, mit kell annak tartalmaznia?* Vázlatosan meg kell említeni a következőket: a feldolgozandó bizonylatot, a beszámolójelentést, a beszámolójelentés kitöltési utasítását, az alkalmazott kulcsszámok (jelzőszámok) jegyzékét (kódjegyzéket), a jelentés adatai, illetve adathelyei közötti számszaki, logikai, szakmai összefüggések részletes leírását, az ellenőrzési, javítási utasítások, illetve eljárások sorozatát, a matematikai-statisztikai jellegű számítási igényeknél az egyértelmű matematikai algoritmus leírását, a kívánt listák, táblák részletes alakú és tartalmi leírását, illetve rajzát, a csoportosítások, összegfokozatok egyértelmű megjelölését, a szükséges rész- és véghatáridőket, a példányszámot, a hibajavítás módját, a feldolgozandó anyag várható mennyiségét és az átadás ütemezését, az elvégzendő munka gyakoriságát, jellegét (új, ismételt, módosított, kiegészítő feldolgozás). Ennek a teljességnek a biztosítása a statisztikus részére sem egyszerű feladat, s nem is jelent rövid idő alatt elvégezhető munkát.

A megrendelés — még ha a fent vázolt összes adatokat tartalmazza is — magában hordja a viták lehetőségét. A megrendelő ugyanis a megrendelések átadása után záros határidőn belül — ami általában nagyon rövid — szeretné megkapni a megrendelés visszaigazolását, a munka befejezésének, illetve a közbeeső részhatáridőknek időpontját. A szervező azonban nem tud ennek a kívánságnak eleget tenni. Ő ugyanis az átadott mellékletek, szöveges leírások, táblarajzok alapján alakítja ki szervezői elképzelését, gondoskodik a részére nem egyértelmű kérdések tisztázásáról, az esetleges hiányok pótlásáról. Kialakítja a feldolgozás technológiai folyamatát, tisztázza az időszükségletet, megállapítja a kapacitásigényt, tisztázza a meghatározott időpontban rendelkez-

zésre álló kapacitást, s csak ezután tud nagyjából reális átfutási időt tervezni (azért csak nagyjából reálisat, mert előre nem láthatja a jelentőlapok kitöltése során elkövetett hibák mennyiségét, azt, hogy a hibák javítása a megrendelő és a gépesek részéről mennyi időt vesz igénybe, milyen pontossággal történik, kell-e újabb javítás stb.).

Ez a tevékenység heteket vesz igénybe. Sajnálatos módon a gyakorlatban a szükséges időnek csak egy része áll rendelkezésre, mert a megrendelések későn érkeznek, ugyanakkor pedig a társosztályok, a területi apparátus, a társhatóságok részére — munkaterveik elkészítéséhez — átadási időpontokat kell meghatározni. Ebből ered azután, hogy a gépi szervező csak „felületes ismeret” alapján becsüli meg az átfutási időt (esetleg erre nincs is szüksége, mert a Hivatal kötelezettségeiből fakadóan diktált határidőt kap), amit azután lehetetlen teljesíteni. Az átfutási idő nagyságát természetesen befolyásolja a gépi kapacitás leterhelési foka is. Ha ugyanis — egy bizonyos időszakot alapul véve — a leterhelés meghaladja a kapacitást, a programok gépi előkészítése, valamint a konkrét anyag feldolgozása már nem történhet meg a szervező által elképzelt vagy remélt ütemezésben.

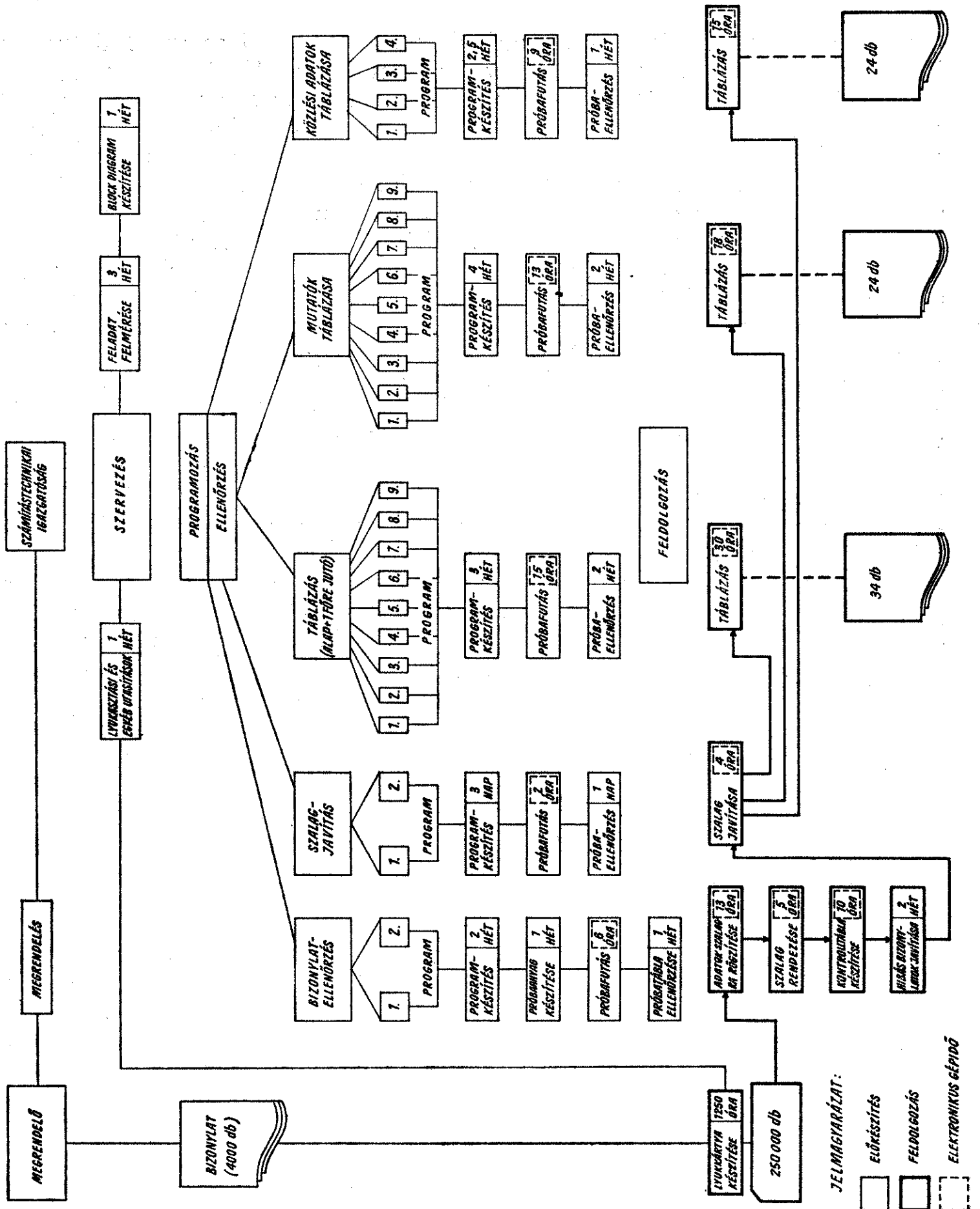
A kapacitás leterhelésének felmérésére vonatkozó erőfeszítések eddig nem vezettek sikerre, mert a megrendelők nem tudták az előbbieken felsorolt pontossággal időben közölni igényeiket. Ahhoz, ugyanis, hogy valamely év I. félévére pontos gépi feldolgozási tervet lehessen készíteni, s legalább január elején közölni lehessen az érdekeltekkel a feldolgozási határidőket, október elején rendelkezni kellene az összes igényekkel. Ebben az esetben mód nyílhatna arra is, hogy *egy-egy felvételeket más időpontra tegyenek át, egyeseket pedig teljesen elhagyjanak*. Ez a megoldás feltétlenül elősegítené a Hivatal legfontosabb adatfelvételeinek az eddiginél gyorsabb, rövidebb átfutási idővel történő elvégzését. Ehhez azonban arra volna szükség, hogy a *Hivatal felvételi, feldolgozási és tájékoztatási tervei között az eddiginél nagyobb összhang legyen*.

Az előkészítési időszakban felmerülő munkák volumenének, jellegének könnyebb megértése érdekében kövessük nyomon a háztartásstatisztikai adatok éves feldolgozásának különböző munkafázisait.

A háztartásstatisztikai megfigyelés reprezentatív adatgyűjtésen alapszik. A felvétel célja a kiválasztott 4000 család adatai alapján a lakosság bevételeinek, kiadásainak és fogyasztásának megfigyelése. A megfigyelés a munkásalkalmazotti családoknál 510, a paraszti és kettős jövedelmű családoknál 715 adatra terjed ki. Az egy családra vonatkozó adatok rögzítése 45, illetve 76 lyukkártyát igényelt. A két felvétel együttes kártyaszáma 250 000-re tehető. (A továbbiakban a két felvételt, a könnyebb érthetőség kedvéért összevonva, háztartásstatisztikai adatok néven említem.) A gépi feldolgozás során az alábbi fontosabb munkaszakaszok elvégzésére kerül sor.

- a) Szervezés, programozás.
- b) Lyukasztás.
- c) Bizonylatellenőrzés.
- d) Hibák javítása.
- e) Alaptáblák készítése.
- f) Mutatók számítása.
- g) Közlési táblák készítése.

A szervezési-programozási munka (eltekintve most az előzetes megbeszélésektől) a megrendelés kézhezvételével kezdődik. Jelen felvételnél a megrendelő mintegy 60 gépelt oldalon rögzítette az igényelt táblázatokra vonat-

Szervezési, előkészítési, programozási és gépi feldolgozási feladatokat és munkakategyességeket

kozó utasításait, megjelöléseit, amelyek alapján a gépi szervező dolgozott. Fenti számadat is érzékelteti, hogy a majdnem 90 táblázatot kitevő igény a táblázatos, valamint szöveges résszel együtt, még olvasmányoknak is terjedelmes. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy ennek a terjedelmes anyagnak minden részletét összefüggéseiben kell megismernie annak, aki a szervezési tervet készíti, s aki ráadásul nem lehet teljes értékű szakember a megjelölt statisztikai témában, akkor talán elfogadhatóbbak lesznek az előkészítésre vonatkozó időtartamok. Az ábra (lásd a 741. oldalon) a háztartásstatisztikai adatok feldolgozása során felmerülő szervezési, előkészítési, programozási és feldolgozási tevékenység főbb szakaszait, valamint azok időigényét tartalmazza.

Az ábrában szereplő feladatok időigénye mintegy 4 hónap szervezői-programozási munka, 9 hét ellenőrzési tevékenység, 1250 óra géptermi (lyukasztó, ellenőrző-lyukasztói) munkaóra és 140 gépóra az ICT 1904-es berendezésen. Ebből az előkészítés során merül fel a szervezői-programozói munka teljes időigénye, az ellenőrzési munka kb. 70 százaléka és 45 ICT gépóra. A feldolgozás irányításához szükséges szervezői tevékenység munkaidőigénye nem szerepel sem az ábrában, sem az összesített adatokban. Ez utóbbi ugyanis állandó munka, de nem folyamatos, arányaiban pedig lényegesen kevesebb, mint az előkészítés.

Mint az ábrából kitűnik, a szervezési feladat megoldása, a tényleges programozási munka megkezdése előtt, mintegy 4 hetet vesz igénybe. Ezalatt elektronikus feldolgozás esetén, a szervezőnek az alábbiakat kell elvégeznie:

1. megszerkeszteni a teljes feldolgozást átfogó folyamatábrát, amely lépésről lépésre vázolja a feldolgozás minden mozzanatát és azok egymás közötti összefüggését,

2. megállapítani a feldolgozáshoz szükséges programok számát, melynek eldöntésénél figyelembe kell venni:

- a) a szükséges memóriakapacitást,
- b) a különböző típusú műveletek, számítási módok kombinálásának lehetőségét,
- c) a program megírásának, kipróbálásának idejét és kezelésének lehetőségeit (minél nagyobb a program, annál nehezebben kezelhető).

Az utóbbi két évben a megrendelők, élve az elektronikus gép adta lehetőségekkel, nagyobb igényeket támasztanak — jogosan — a feldolgozással szemben, mint a hagyományos gépek alkalmazásakor. Ezért ma a programnak, illetve a feldolgozási technológia folyamatának megtervezése lényegesen nagyobb, nehezebb feladatot jelent. Nem lehet szabályt felállítani arra — mint ez a hagyományos gépeknél lehetséges volt —, hogy egy-egy feldolgozáshoz hány program készítése szükséges, ezért a szervező feladata — mérlegelve a több vagy kevesebb számú program készítésének előnyeit és hátrányait —, hogy eldöntse a feldolgozáshoz szükséges programok számát.

A feldolgozás részletesebb sémájának elkészítésével befejeződik a szervezési tevékenység, s megkezdődik a programozási munka. Mint ahogy arról a bevezetőben már említést tettem, az elektronikus gép „gondolkodni” nem tud, tevékenységét a megadott matematikai és logikai formulák alapján végzi, ezért a program írása során a programozónak erre figyelemmel kell lennie. Ennek következtében egy átlagos terjedelmű és bonyolultságú program megírása mintegy 3–4 napot vesz igénybe. Ezt az időtartamot növelik a programok próbái. Az elmúlt év tapasztalatai alapján az egy programra jutó próbák átlagos száma 7. (Tehát ahhoz, hogy a program tökéletesen jó legyen, a prog-

ramírás után 7 alkalommal kell a gépen „átfutnia”. Az „átfutások” között történik a program hibáinak javítása.) Ha figyelembe vesszük, hogy programonként naponta egy próbát lehet számítani, akkor reálisnak tűnik, ha két hétben határozzuk meg 1 program átlagos előkészítési idejét. Általában az ellenőrző programok a legbonyolultabbak, mert éppen az elektronika adta lehetőségeket kihasználva, ebbe a programba kell beépíteni a kérdőíven belüli, a kérdőívek közötti számszaki, logikai ellenőrzéseket, a feldolgozáshoz szükséges kódszámok átalakítását, kategorizálását, a hibalista kívánt jelzéseinek kiíratását, esetleges előzetes összesítések nyomtatását stb.

A háztartásstatisztikai adatok feldolgozásához szükséges programok volumenének és megoszlásának jellemzésére szolgálnak az alábbi adatok.

1. tábla

A háztartásstatisztikai adatok feldolgozásához szükséges programok

A programtípus megnevezése	A programok	Az átlagos	Az összes
		programsorok	
száma			
Bizonylatellenőrző	2	700	1 400
Szalagjavító	2	300	600
Alapadatokat kiíró	9	500	4 500
Mutatókat kiíró	9	450	4 050
Közlési adatokat kiíró	4	500	2 000
<i>Összesen</i>	26	483	12 550

A programsorok, valamint az egy sorba írandó jelek számának ábrázolására bemutatok néhány utasítást tartalmazó programlapot a háztartásstatisztikai adatokat feldolgozó egyik programból. (Lásd az I. mellékletet.)

A szervezőnek, illetve a programozónak nemcsak a programok írása jelent manuális munkát, hanem a termelési folyamat nyomon követése, a belső adminisztráció következményeként űrlapok kitöltése is. A kezelési utasításból (MUNKALAP-ból, lásd a II. mellékletet), amelyet minden feldolgozási munkafázis, vagyis lyukasztás, rendezés, gépi fordítás, próba- vagy anyagfutás munkautasításaként előzetesen kell megszerkeszteni, mintegy 300 darabot, a mágnesszalag törlő lapokból (lásd a III. mellékletet) – melyek a felesleges adatokat tartalmazó mágnesszalagok törlésére szolgálnak – közel 50 darabot kellett a feldolgozás során kitölteni.

Növelik a programozási munka nehézségeit és időtartamát a gyakori *igényváltoztatások*. Az igényváltoztatások káros hatása két síkon is jelentkezik: *a)* a programok készítése közben, *b)* az azonos tárgyú, visszatérő adatfelvételek feldolgozásánál.

A megrendelők nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget a módosításoknak, pedig azok rendkívüli módon hátráltatják a feldolgozási tevékenységet. A változtatások miatt az elmúlt időszak feldolgozásaihoz kialakított kártyaterv nem alkalmas az új adatok rögzítésére, beiktatására. Vagy nincs rajta hely új adatok számára, vagy a lyukasztás a régi kártyaterv és az új feldolgozási szempontok alapján nem gazdaságos.

Mint ahogy már arról említést tettem, a bizonylatellenőrző programok a legbonyolultabbak. Ezek alapján bizonyos adatszolgáltató egység (például vállalat) összes adatának vizsgálata megtörténik, az összefüggésekben talált

hibák jegyzéke pedig olyan formában kerül kinyomtatásra, hogy az alapadatok javítása a lehető leggyorsabb és legegyszerűbb legyen. A sok logikai művelet miatt az ellenőrző programok terjedelmesek s nehezen áttekinthetők. Az ilyen típusú programok javítása nagyon nehéz. Készítőjük ugyanis helytakarékosságra és kifejezésbeli tömörségre törekszik; sokféle vizsgálatot összevon, eljárás-sablonokat dolgoz ki. Az új műveletek beiktatása s a programba történő beépítése tehát nemcsak egyetlen egy programhelyet érint, hanem nagyon sokat, mindazokat, amelyekkel logikai kapcsolatban állt a megváltozott rész. Jelentheti annak a vezérlő- vagy kódszámrendszernek a megváltoztatását, amelyet a programozó készített a szövegek és számadatok megfelelő párosítása végett (ti. hogy a nyomtatáskor egy-egy sorra egyesüljenek). A javítások keresztülvezetése esetén sem lehet a programozó biztos munkájának a hibátlanságában, mert ahhoz, hogy arról is meggyőződjön, hogy a kijavítással nem változtatta-e meg valamely más programrész működését, át kell néznie jóformán az egész programot. Ez pedig nem néhány órás munka, különösen nem az, ha figyelembe vesszük, hogy a programozó nem emlékezhet a már néhány hónapja megírt program minden kis részletére. Egy bonyolult program újraolvasása, megértése csaknem annyi időt vesz igénybe, mint egy új program megírása. Ezért a változtatások esetén a programozók rendszerint az új program megírását tartják célszerűnek.

A feldolgozások eredményét általában szöveges fej- és oldalléceket tartalmazó táblázatokban kell rögzíteni. Ha a megrendelő a megrendelés teljességét biztosította, akkor a táblázatok tervét, szövegrészeit is mellékelte a megrendeléshez. Ilyen esetben valamivel egyszerűbb a programozó feladata is. A programozónak azonban mindenkor a gépi korlátokat, adottságokat – például a sornyomtatón kiírható jelek számát, papírméretét, írásjelek, zéróelnyomás lehetőségét stb. – is figyelembe kell vennie a nyomtatás műveletsorozatainak programozásánál.

1. minta

Háztartásfő foglalkozása	Aktív kereső munkabére	Munkával kapcsolatos egyéb jövedelem		Táppénz	Családi pótlék
		államtól	lakosságtól		
	1	2	3	4	5
Vezető állású dolgozó	Költségvetési szervnél Gazdálkodó szervnél Összesen				
Egyéb szellemi dolgozó	Költségvetési szervnél Gazdálkodó szervnél Összesen				
Alkalmazottak együtt					
Szak- betanított munkás	Költségvetési szervnél Gazdálkodó szervnél Összesen				
Segédmunkás	Költségvetési szervnél Gazdálkodó szervnél Összesen				
Munkások együtt Mindösszesen					

(510 fejrovat részletezése)

A háztartásstatisztikai adatok feldolgozásának eredményeit tartalmazó alaptáblák két típusba sorolhatók:

- I. Munkás-alkalmazotti családok adatait tartalmazó táblák (lásd az 1. mintát).
- II. Paraszti és kettős jövedelmű családok adatait tartalmazó táblák (lásd a 2. mintát).

A közlési táblák száma — mint az az ábrán is látható — 24 darab. A táblák oldalrovatai: a fontosabb kiadási tételek, szolgáltatások, valamint a nettó és a bruttó kiadás százalékos megoszlása. Az oldalrovatok száma 190, a fejrovat a változatok szerint különböző.

A közlési táblák szerkezetének jellemzői is két főbb változatban foglalhatók össze. (Lásd a 3. és 4. mintát.)

2. minta

Háztartás társadalmi-gazdasági jellege szerint	Összes pénz-jövedelem	Természetben kapott jövedelem	Saját termelésű fogyasztás esetén	Összes jövedelem
	1	2	3	4
Tiszta paraszti család	Ahol csak nyugdíjas van			
	Ahol TSZ-tag, esetleg TSZ-nyugdíjas is van			
	Összesen			
Kettős jövedelmű család	Ahol munkabéres keresőn kívül csak TSZ-nyugdíjas van			
	Ahol munkabéres keresőn kívül aktív TSZ-tag esetleg TSZ-nyugdíjas is van			
	Összesen			
	Mindösszesen			

(A fejrovatban 715 rovat adata szerepel)

3. minta

Az 1 főre jutó jövedelem százalékos változása szerint (1967–1968-ra)	Száz háztartásra jutó			Lakások százalékos megoszlása		
	Hálózati	Táskarádió	Összes	Saját	Főbérlet	Társbérlet
	1	2	3	4	5	6
0–5% emelkedett						
6–10% emelkedett						
11–20% emelkedett						
21–30% emelkedett						
30%-nál nagyobb mértékű emelkedés						
0–5% csökkent						
6–10% csökkent						
11–20% csökkent						
21–30% csökkent						
30%-nál nagyobb mértékű csökkenés						

(A fejrovat 270 mutatót tartalmaz)

4. minta

Az egy főre jutó évi kiadás árúk és szolgáltatások szerint	Az egy főre jutó évi nettó jövedelem nagysága szerint				
	7200 forint- nál keve- sebb	7201 – 9600	9601 – 12000	12001 – 14400	14401 – 16800
Élelmiszer, ital, dohányáru					
Bútor					
Nagyértékű háztartási gép és felszerelés .					
Kulturális jellegű tartós javak					
Közlekedési eszközök					
Nagyértékű tartós javak összesen					
Kész felsőruha					
Ruha- és kabátanyag					
Felső kötött áru					
Fehérműanyag					
Cipő					
Ruházati cikkek összesen					
Szolgáltatások összesen					
Nettó kiadás összesen					
Adó – adójellegű kiadások					
Bruttó kiadás összesen					

Az ilyen táblák szövegrészeinek elhelyezése, megtervezése a nyomdai tördelés műveleteihez hasonlít. (Lásd a IV. és V. mellékletet.)

A táblák módosítása – esetleges igényváltozásnál például új sor vagy csupán egyetlen szó, vagy egyetlen írásjel beiktatása is – azt jelentheti, hogy újra kell tervezni a táblát, illetve át kell írni a megfelelő programrészt. A IV. és V. mellékleten bemutatott programszakaszon is látható, hogy ez különösen aprólékos, sok időt igénylő munkát jelent. A táblatervek módosításának megfelelően, a programban a nyomtatást szervező, vezérlő utasítást, illetve műveltsorozatokot, sőt a tárolóterületek méreteit és az ábrázolási vagy tárolási módot is változtatni kell.

Az előzők során már említettem, hogy a tényleges feldolgozási tevékenység mintegy 100 ICT gépórát igényelt. Az egyes feldolgozási munkaszakaszok gépidőigénye a következők szerint oszlott meg. (Lásd a 2. táblát.)

Az előkészítéshez szükséges gépidő nagy volumenét mutatja, hogy a feldolgozáshoz szükséges gépidő közel 50 százalékára volt szükség az előkészítés gépigényének kielégítésére. Ez az arány – bár az átlag ennél kedvezőbb – nem tekinthető egyedi esetnek.

Az 1969. I. negyedévben készített 625 program mintegy 5000 alkalommal került a gépre fordítás és programpróba céljából. Ebben az időszakban egy program előkészítésére átlagosan 1 óra 21 perc gépidőt kellett fordítani. Az anyagfutások, a feldolgozások időtartama pedig programonként átlagosan 3 óra 48 perc volt, az összes gépidőnek tehát 26,2 százaléka előkészítő munka volt, míg a feldolgozásokra 73,8 százalék jutott. (A háztartásstatisztikai felvétel feldolgozása során az előkészítési munka nagyobb hányadát az átlagosnál bonyolultabb feladatok indokolják.) Az elmúlt két év gépóra-felhasználási adatai a következők szerint alakultak. (Lásd a 3. táblát.)

2. tábla

A feldolgozási munkaszakaszok gépidőigénye

Munkaszakaszok	A táblák	A programok	Az anyagfutas ICT gépidőigénye (óra)
	száma (darab)		
A lelyukasztott anyag mágnesszalagra vitele	—	(Könyvtári program)*	13
A mágnesszalagra kerülő adatok rendezése	—	(Könyvtári program)*	5
A bizonylaton szereplő, kártyaterven belüli és kártyatervek közötti számszaki és logikai, valamint értékhatár szerinti összefüggések vizsgálata	—	2	10
A jelentkező hibás tételek javítása	—	2	4
A véglegesen kialakított adatszalgból családonkénti lista készítése a számított új adatok közlésével	2	1	2
Országos és területi bontású, kombinatív táblák készítése alap-, valamint 1 főre jutó adatok számításával, 34 változatban	34	8	30
270 mutató számításához szükséges adatok kiszedése a nagy adatszalgból	2	1	2
Országos táblák készítése 24 változatban, képlet szerinti mutatók kinyomtatásával	24	8	18
Közlési táblák készítése, százalékos megoszlások számítása 24 változatban	24	4	15

* Szabvány.

Megjegyzés: A háztartásstatisztikai programok több más programmal együtt párhuzamosan futnak. Ez a gépidőszükségletet természetesen befolyásolja.

3. tábla

A gépóra-felhasználás adatai

	1967.	1968.
	évben	
Az elkészített programok száma (darab)	1025	1488
A programok előkészítésére fordított összes gépidő (óra, perc)	1991,45	2852,06
1 program készítésére jutó gépidő (óra, perc)	1,57	1,55
A feldolgozások, anyagfutasok gépideje (óra, perc)	3065,22	7438,12
1 programra jutó anyagfutas gépideje (óra, perc)	2,59	4,59
1 program átlagos előkészítési gépidőigénye az 1 programra jutó átlagos anyagfutas gépidejének százalékában (%)	65,28	38,50

Az előkészítés során felhasznált gépidők mennyiségét növeli a feldolgozási igények változása miatt gyakran előforduló program-módosítás, az új programok nagy száma. A programok gyakori átírása, a sok új program végső soron a Hivatal munkáját gátolja, mert a programok előkészítésére fordított idő a gépi kapacitás jelentős részét feleslegesen köti le. Növeli a nehézségeket a szervezői,

programozói munkaterületen mutatkozó létszámhiány, az a tény, hogy az állami oktatási intézményekben e területre vonatkozó intézményes képzés nincs. A létszám növelését csak kezdő munkaerővel lehet megoldani. Ez azt eredményezi egyrészt, hogy a meglévő szakembereknek kell őket kiképezni, másrészt, hogy munkaidejük első 2 évében igen sok gépi időt használnak fel. A tanulási időszakban azért, mert tanuló-programjaikat „futtatni” kell a gépen, a gyakorló időszakban pedig azért, mert a programok előkészítésére fordított idő a kezdő programozóknál lényegesen több, mint a gyakorlott szakembereknél.

A követelmények, megkötések többszöri és különböző érvekkel történő hangsúlyozása felvetheti az olvasóban a kérdést, miért volt szükség az elektronikus számítógépre, miért nem maradtunk a hagyományos gépeknél? A kérdés látszólag jogos, a válasz azonban egyszerű. Az elektronikus számítógép üzembe állítása szükséges volt, mert *a*) a hagyományos gépeknél összehasonlíthatatlanul gyorsabb, pontosabb és *b*) olyan számítások elvégzésére is lehetőséget nyújt, amelyeket a hagyományos gépekkel nem lehetett elvégezni. Az 1966-ban rendelkezésre álló hagyományos géppark – amelyet hely- és létszámhiány miatt már nem lehetett és nem is lett volna célszerű bővíteni – a jelenlegi igényeknek mintegy 50 százalékát tudta volna csak kielégíteni.

Állításom alátámasztására példaként, az „Ipari termelői árjelentés” feldolgozásából, az iparági láncindextáblázat elkészítésének munkafázisait ismertetem. Hasonlítsuk össze ennek a részfeladatnak a gépi feldolgozásnál jelentkező munka-, illetve gépidőigényét, a hagyományos lyukkártyarendszerű és az elektronikus adatfeldolgozási technika alapján.

Az egyszerűség kedvéért tételezzük fel, hogy a termékcsoportok átlagos árviszonyoszámai és megfelelő súlyszámai, a súlyszámváltozások, valamint az iparági súlyszámok lyukkártyán már rendelkezésre állnak, illetve elektronikus feldolgozásnál már mágnesszalagon tároltak.

A *hagyományos lyukkártyagépeken* végzett feldolgozásnál ennek a részfeladatnak a megoldásához a következő lépéseket kell elvégezni.

1. A termékcsoport átlagos árviszonyoszámaait meg kell szorozni a termékcsoportsúlyokkal és a szorzatokat eredménykártyákon rögzíteni. A szorzást 7 rovatra kell elvégezni, ezért az eredménykártyákat, a rendelkezésre álló lyukkártyarendszerű szorzógép típusától függően, egy vagy több menetben kaphatjuk meg.

2. Ki kell emelni a termékcsoportsúlyokat tartalmazó kártyákat az alapkártyák közül.

3. Az 1. lépésnél kapott szorzatokat tartalmazó eredménykártyákat össze kell válogatni, rendezni, a 2. lépésben kiválogatott kártyákkal.

4. Az összeválogatott kártyákat ismét keresztül kell futtatni a szorzógépen, hogy iparági szintre gyűjtve a tényezőket, megkapjuk az alapszektorok iparági indexeit eredménykártyákon.

5. Az iparági indexek kártyáiból ki kell válogatni azokat az eredménykártyákat, amelyek más iparág vagy több iparág indexeinek számításához is szükségesek.

6. Át kell kódolni a kártyák egy részét, hogy az iparági kódszámok megegyezzenek.

7. Gondoskodni kell a több iparághoz is szükséges indexeket tartalmazó kártyák másolásáról (sokszorozásáról).

8. Az 5. menetben kiemelt eredménykártyákat össze kell válogatni azoknak az iparágaknak az eredménykártyáival, amelyekhez átvételre kerülnek.

9. Az állami, illetve a szocialista szektor indexeinek kiszámításához össze kell válogatni az iparági súlyok és az alapszektorok indexeinek kártyáit.

10. Az állami és a szocialista szektor indexeinek kiszámítása szorzómenettel és annak eredménykártyákon való rögzítése.

11. Az alapszektorok, valamint az állami és a szocialista szektor indexeit tartalmazó eredménykártyák összeválogatása.

12. Az utolsó lépés a táblázó menet, amelyben az iparági láncindextáblázat kerül kiírásra táblázó gépen.

A felsorolt munkameneteket, műveleteket más-más időpontban, különböző emberek és különféle gépeken végzik, ami rengeteg hibalehetőséget rejt magában. A szakaszos lyukkártya-feldolgozási technika időigénye is nagy. Az előkészítés viszont viszonylag kisebb arányban veszi igénybe a programozó, szervező, illetve itt a táblakapcsoló munkaidejét. Minden átfutást, gépi menetet egy-egy táblakapcsolás és táblapróba előz meg, melynek időszükséglete kb. 1–1 óra. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a példában említett részfeladat havonta rendszeresen ismétlődik, a táblakapcsolásokat és táblapróbákat pedig a kapcsolótáblák korlátozott száma miatt havonta minden egyes menetnél meg kell ismételni, akkor érzékelhetjük az időigény nagyságát. Egy-egy ilyen munkaszakasz után a munka elvégzésének minőségét is ellenőrizni kell. Az ellenőrzés idejét többféle tényező befolyásolja, míg a munkamenetek ideje a géptípus és a kártyamennyiség függvényében változik. Átlagosan a felsorolt munkafázisok 1–1 órát vesznek igénybe a megfelelő gépeken. Az említetteken kívül figyelembe kell még venni a munkamenetenként részletezett utasítások, a munkalapok adminisztratív jellegű munkaigényét is, melyekkel együtt közel 40 óra ez az indexszámítás a hagyományos lyukkártyás gépeken.

Elektronikus feldolgozás esetében az iparági láncindexszámítást a következő munkafázisok előzik meg:

1. A termékcsoporthoz tartozó súlyszámok változásainak keresztülvezetése.
2. A termékcsoporthoz tartozó átlagos árviszonyszámok és a termékcsoporthoz tartozó súlyainak összeválogatása.
3. Az iparági súlyszámok hozzáválogatása a 2. munkafázisban készült adathalmazhoz.

A továbbiakban az elektronikus számítógép is elvégzi mindazokat a lépéseket, amelyeket a hagyományos rendszerű feldolgozás ismertetésénél felsoroltam, legfeljebb más sorrendben. Az átfogó, az ellenőrzést is magában foglaló gépi program – teljességének megfelelő mértékben – önmaga végezteti el mindazt, amit a hagyományos feldolgozásnál különböző emberek és gépek végeztek. Ez a lényegében *egymenetes* feldolgozás kiküszöböli az emberi beavatkozást és kizárja az abból eredhető hibalehetőségeket.

A program teljessége a megrendelő igényeinek teljességétől, a szabatos és egyértelmű megrendelés hiánytalan megértésétől, valamint a program méreteit befolyásoló korlátok mértékétől függ.

Az előkészítő jellegű és az előzőekben részletezett 3 munkafázis egyenként 10–10 percet vesz igénybe az elektronikus gépen. A példa első részében felsorolt 12 munkafázisnak megfelelő műveletekből a többit – beleértve tehát a táblázat nyomtatását is –, mintegy 15 perc alatt végzi el az ICT 1904-es berendezés.

A programkészítés idejétől függetlenül, egy-egy havi feldolgozásnál ez a kis részfeladat, az iparági láncindexszámítás elektronikus feldolgozással közel 1 órát, hagyományos lyukkártyás technikával pedig 40 órát igényel.

A „hiba” tehát nem az „elektronikus készülékben” van, hanem a nem kellően célirányos felhasználásban. Igaz ugyan, hogy az előkészítő időszak hosszú és munkaigényes folyamat, amelynek bizonyítására törekedtem is, de *körütekintő és átgondolt feldolgozási igények esetén ez csak egyszer merül fel*. A gyorsaság és a nagy műveletvégzési lehetőség mellett ez az egyik legnagyobb előnye az elektronikus számítógépeknek.

A számítógépek tömeges alkalmazása rövid múltra tekinthet vissza, ezért az alkalmazásával kapcsolatos ismeretek gyakran hiányosak. A számítógépes

vonalon működő szakemberek, közgazdászok nem tettek meg mindent, hogy a számítógépek „rejtelseibe” beavassák azokat, akik ugyan közvetlen kapcsolatba nem kerültek a számítógéppel, de akiknek mint a számítógépek munkáját igénybe vevőknek, feltétlenül szükségük van bizonyos alapismeretekre. Ezt a hiányt igyekeznek pótolni jelen írás is, melyet feltehetően több más – hasonló témájú – követ majd.

РЕЗЮМЕ

При использовании электронных вычислительных машин время, необходимое для подготовки, является существенно более длительным, чем при применении способа перфокарт, так как оно включает в себя организационную работу, составление и проверку программ, а также прочую административную деятельность. В интересах упрощения программирования последнее производится при помощи автоматических языков программирования.

Продолжительность программирования и потребность в машинном времени различных символических языков программирования и машинного языка оборудования ICT 1904 отличаются друг от друга и их применение определяется конкретными обстоятельствами. Электронная техника предполагает точную формулировку требований к машинной обработке данных, тщательную подготовку статистических обследований, наличие подробного плана публикации результатов и т.д. Изменения и корректировки программ замедляют и усложняют организационную работу и программирование, удлиняют сроки выполнения задания. Автор подвергает анализу период приготовления программы, излагает потребность во времени отдельных этапов этого процесса. Для подтверждения своих выводов он использует конкретный пример: через годовую обработку данных статистики семейных бюджетов он демонстрирует задачи работников, занятых в области машинной обработки данных. В ходе своего изложения он дает описание листов для составления программ и других печатных формуляров, которые используются в ходе машинной обработки данных. В заключительной части своей статьи автор анализирует вопрос правомочности применения электронных вычислительных машин и сравнивает потребность во времени обработки данных на перфорационных машинах с потребностью во времени их электронной обработки.

SUMMARY

With the use of computers the time necessary for the preparative works, including time for organization, programming, the testing of the programs and other administrative activities has much increased in comparison to that of punch-card techniques. For the simplification of programming automatic programming languages are being used.

There is a difference in programming and computer-time requirements of the different symbolical programming languages and that of the ICT 1904 computer; their usages depend on the circumstances. The electronical techniques suppose an exact formulation of requirements of data-processing, the careful preparations of data collecting, a detailed plan of publication, etc. The changes of programs and their modification slow down and make difficult the work of organization-preparation and increase the executing time.

The author deals with the analysis of the work of program-preparing period and shows the time-requirements of the different phases of works. For a proof of what had been told he illustrates through an example, the annual processing of data of household statistics, the tasks of people working in the field of mechanical data-processing.

He presents the program-cards, prints, used by processing. In the final part of his article he deals with the grounds of using computers and compares the time-requirements of data-processing by punch-card techniques and computers.

1900 SERIES COBOL CODING SHEET		TITLE MA01													SEGMENT TABLA IRAS 12.								
		PROGRAMMER KISS ISTVAN													DATE 1969. 02. 10.								
SEQUENCE No	6	7	8	11	12	16	20	24	28	32	36	40	44	48	52	56	60	64	68	72	IDENTIFICATION		NOTE
																					73	80	
1,231,00																						M-A. 1968	
1,232,00																							
1,233,00																							
1,234,00																							
1,235,00																							
1,236,00																							
1,237,00																							
1,238,00																							
1,239,00																							
1,241,00																							
1,242,00																							
1,243,00																							
1,244,00																							
1,245,00																							
1,246,00																							
1,247,00																							
1,248,00																							

II. melléklet

MUNKALAP

Anyag neve: 1968. éves M-A

1-3	4-8	9-10	11-13	14-16	17-20	21-24	25-26
x x 2	8 8 0 1 3	1 0	P	0 5 P	MA 0 1	C L	4 3
	27-31	32-35	36-38				
	9 0 3 1 5	1 1 5 0	1 6 0 0				

Példányszám: 2
IRÓPÖZ: 1-160

Input szalagok:

File sz.: 00 01 Kártya input: 1968. M-A
 Neve: M-A001 M-AFEI összefüggés kód vk.
 Gen. sz.: 1 8
 Száma: 1578 2752

I/O kódok: kártya - 1; papírszalag - 2; mágnesszalag - 4; íromt - 8.
 1. ACCEPT 15360 = 1
 2. " 15380 = 12

1-3	4-8	9-10	11-13	14-16	17-20	21-24	25-26
x x 2	9 0 3 1 6	1 1 2 0	1 5 0 0	*	1 5 2	5	1 2 3
	27-31	32-35	36-38	40	41-43	44-45	46-47
	9 0 3 1 6	1 1 2 0	1 5 0 0	*	1 5 2	5	1 2 3
	48-49	50-51	52-53	54-55	56-57	58-59	60-61
	1	1 3 0 0	1 4 2 0	3 0 4	1 3	4	

1-3	4-8	9-10	11-12	13-17	18-24	25-26
x x 2	9 0 3 1 6	1	1 7 1	6 0 5	1 5	0

FD-02

27-31	32	33	34	35-45	46-49
A D A T 0 1	P	M - A	H A Z E T	9 6 8	1 1 0 0

Scalag tartalma
 ELLENŐRZŐTT ADATSZALAG 1.

1-3	4-8	9	10-12	13-17	18-24	25-26
x x 2	9 0 3 1 6	1	1 7 2	1 7 8 0	2	0

FD-03

27-31	32	33	34	35-45	46-49
A D A T 0 2	P	M - A	P E L V I T E L	4 0 0	

Scalag tartalma
 FAVITASRA VÁRÓ SZALAG

1-3	4-8	9	10-12	13-17	18-24	25-26
x x 2						

27-31	32	33	34	35-45	46-49

Scalag tartalma

Harga fzf
 Gépvezető

U. Ormai László
 Szervező

Ny. 1967.

III. melléklet

MÁGNESZALAG LAP

Kérem a SZALO1 nevű,
 1795 számú

mágnesszalag nyitását

törlését.

1969. év III. hó 15. nap.

U. Ormai László
 aláírás

Teljesítve: 1969. év III. hó 15. nap.

A szalag elbármkéje:
 "M-ARENDEZETT"

Harga fzf
 aláírás

A VÍZGAZDÁLKODÁS HELYE A NÉPGAZDASÁG ÁGAZATI RENDSZERÉBEN

SZIROTA ISTVÁN

A népgazdasági ágazatok a társadalmi munkamegosztás fejlődésének eredményeként közgazdaságilag elkülönült tevékenységeket tartalmaznak, amelyek az újratermelési folyamatnak – az illető ágazatra jellemző sajátos – vonásait, fázisait képviselik. Az újratermelési folyamat ezekben az elkülönült ágazatokban megy végbe.

A termelőerők egyre növekvő méretű fejlődése, a műszaki haladás, a technikai színvonal fejlesztése következtében új ágazatok jöhetnek létre, vagy ágazatok szűnhetnek meg. Új ágazatok keletkezhetnek olyan tevékenységek-ből, amelyek ez ideig egyáltalán nem léteztek, vagy önálló ágazati tevékenységgé válhatnak olyan tevékenységek, amelyek korábban a népgazdaság más ágazataiban helyezkedtek el.

A társadalom gazdasági, műszaki fejlődése a jelen körülmények között azt eredményezte, hogy a termelő tevékenységek vízigénye, a vízkészletek mind nagyobb mértékű felhasználására irányuló igénye növekszik, s ezzel együtt fokozódik az elhasznált szennyezett vizek volumene is. Az ipar, a mezőgazdaság és a lakosság vízigénye és vízfelhasználása hatalmas mértékben emelkedik. A növekvő értékű nemzeti vagyon megvédése a vizek pusztító kártételei ellen parancsoló szükségletként jelentkezik minden gazdaságilag fejlett társadalom számára. Továbbá megkívánja a társadalom szociális, egészségügyi, kulturális színvonalának állandó emelkedése is.

A fokozódó vízigények kielégítése, továbbá a víz romboló ereje és káros hatása elleni védekezés érdekében végzendő műszaki-gazdasági tevékenységek egységes, komplex, szabályozott rendszerben valósulhatnak csak meg, amely rendszert *vízgazdálkodásnak* nevezünk.

A vízgazdálkodás tehát a természet vízháztartásának a társadalom szükségleteivel való optimális összehangolására irányuló műszaki-gazdasági tevékenységek komplex egysége.

A vízgazdálkodást sajátos társadalmi és természeti tulajdonságok jellemzik:

- a) a vízgazdálkodás termelő, szolgáltató tevékenysége egyetlen anyaghoz, a vízhez kapcsolódik, mely egyfelől a természet, másfelől az anyagi javakat termelő tevékenység terméke;
- b) a gazdasági folyamatok tárgyát képező víz lehet a munka tárgya (ipari víz, gőz), a munka eszköze (öntözővíz) és fogyasztásra alkalmas termék (ivóvíz, gyógyvíz);
- c) munkafolyamatai vagy közvetlenül (víztermelés), vagy közvetve (vízkárelhárítás) részt vesznek a társadalom által előállított javak és a nemzeti jövedelem termelésében;

d) nyersanyagának, a víznek a természettel való kapcsolata nem szűnik meg a kitermeléssel, felhasználással, a víz újból visszatér a természet körfolyamatába;

e) a természetes vízkészletek területi és időbeli elosztására hatást gyakorol, sőt megváltoztatja azzal, hogy céltudatosan hatást gyakorol a víz természetes körfolyamatára;

f) hatása nagy térségekre terjed ki, ugyanakkor szabályozott kapcsolatot teremt térségek és azokon belül a felhasználó üzemek vízgazdálkodása között;

g) tevékenységét — más ágazatokhoz képest — a természeti törvények nagyobb mértékben befolyásolják; a természetben rendelkezésre álló víz mennyisége ugyanis a föld egészét tekintve változatlan, használata és hatásának kifejtése után visszatér sajátos körforgásába, eközben azonban szennyeződik és káros, romboló hatást fejt ki;

h) ráfordításainak, eredményeinek csak egy része értékelhető közvetlenül, mivel a folyamatszabályozás, a vízrendezés, az árvízmentesítés előnyei más népgazdasági ágaknál jelentkeznek.

A VÍZGAZDÁLKODÁS KIALAKULÁSA

A fejlődés kezdeti szakaszában az árvízmentesítés, a nagy folyamok romboló hatásai elleni védekezés, a belvizek lecsapolása, a folyamok hajózhatóvá tétele volt a cél. A fejlődés további fázisa volt a lakosság közműves vízellátása, amely tulajdonképpen csak mintegy 100 éves múltra tekinthet vissza, s még későbbi időponttól kezdve beszélhetünk az ipar szervezett formájú vízellátásáról, valamint a mezőgazdaság öntözővízzel való ellátásáról. A károsan szennyezett vizek elvezetésére és kezelésére pedig csak alig néhány évtizede épültek csatornaművek és szennyvíztisztító telepek.

A társadalmi munkamegosztás fejlődése során egyes tevékenységeknek önállóvá válása objektív szükségszerűség, a gazdasági törvények által meghatározott és a társadalom által felismert folyamatok eredményének tekinthető. A vízgazdálkodás önálló ágazatának létrejötte tehát, melynek egy-egy eleme már hosszabb ideje megtalálható a népgazdaság ágazati rendszerében, ezen objektív folyamat szükségszerű következménye.

A gyakorlatban a vízgazdálkodás mint sajátos ágazat már régebben kialakult az irányítás, a műszaki tervezés, a tudományos kutatás és a költségvetési gazdálkodás rendszere szempontjából. Távlati feladatait a kormány által jóváhagyott Vízgazdálkodási Keretterv közgazdasági és műszaki elképzelései foglalják magukban.

Az 1885. évi vízjogról szóló törvény már felismerte az egységes vízgazdálkodás szükségességét. A vízgazdálkodás szükségleteinek egységes és komplex módon való kielégítését hazánkban az 1964. évi IV. törvény biztosította. A 2038/1967. (VII. 11.) Korm. sz. határozat alapján pedig 1968. január 1-től a vízgazdálkodás a népgazdaság ágazati rendszerében elfoglalta megkívánt helyét, a „Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás” népgazdasági ágon belül önálló ágazattá vált, szervesen beleilleszkedve a népgazdaság többi ágazata közé.

A vízgazdálkodási ágazat tevékenységei az alábbiak szerint tagozódnak (itt csak a vízgazdálkodási ágazat alaptevékenységét képező tevékenységek ismertetésére kerül sor):

1. Lakossági és ipari víztermelés és szolgáltatás (elosztás), amely magában foglalja a vízkészletek kutatását, feltárását, a víz kitermelését, a termelt víz minőségének szükségszerű megjavítását, a víz technológiai szállítását és elosztását, a szennyezett víz elvezetését és kezelését, a hévizek hasznosítását.

2. Mezőgazdasági vízhasznosítás, amely az öntözéshez és a halastavakhoz szükséges víz kitermelését, szállítását és elosztását foglalja magában.

3. Vízkárelhárítás, amely az árvízmentesítési, belvízrendezési, folyam- és tószabályozási, vízfolyásrendezési, valamint a helyi vízkárelhárítás célját szolgáló létesítmények megfelelő szinten tartására irányuló tevékenységeket, az ár- és belvízvédekezést foglalja magában.

Jelentősek a vízgazdálkodás hatósági, igazgatási, gazdasági funkciói közül:

- a vízkészletekkel való tervszerű gazdálkodás,
- a felszíni és felszín alatti vizek minőségének védelme,
- a vízkészletek elosztása és újraelosztása,
- a vízgazdálkodás általános hatósági, igazgatási és gazdasági tevékenységének ellátása,
- a népgazdaság más ágazataiban folyó vízgazdálkodási tevékenységek irányának, fejlesztésük arányainak meghatározása és azok komplex szemléletű koordinálása.

Mindezeket a funkciókat az Országos Vízügyi Hivatal az irányítása alá tartozó vízügyi szervekkel látja el és hajtja végre. Az Országos Vízügyi Hivatal gondoskodik továbbá – a 2038/1967. (VII. 11.) Korm. sz. határozat előírásai értelmében – a kormány gazdaságpolitikájának a vízgazdálkodási ágazatban való érvényesítéséről, ellenőrzi és értékeli annak hatását. Az Országos Vízügyi Hivatal ágazati irányító tevékenysége és felelőssége kiterjed az egész vízgazdálkodásra, függetlenül attól, hogy az ágazat tevékenységeit végző szervek milyen szervezeti alárendeltségben működnek.

TÉVES NÉZETEK A VÍZGAZDÁLKODÁSSAL KAPCSOLATOSAN

A vízgazdálkodással kapcsolatosan jelenleg meglevő és közgazdaságilag el nem fogadható nézetekkel részletesebben kívánok foglalkozni. E nézetek gyökerei arra az időszakra vezethetők vissza, amikor a vízgazdálkodás egyes tevékenységei más népgazdasági ágakhoz tartoztak (például a vízellátást és csatornázást kommunális tevékenységnek tekintették).

Még ma is gyakran beszélnek lakás- és kommunális ágazatról, noha ilyen ágazat a népgazdaság egységes ágazati rendszerében nincsen, s ebbe a nem létező ágazatba kívánnak besorolni egyes vízgazdálkodási tevékenységeket, amelyeknek meghatározása azonban a vízgazdálkodási ágazat tevékenységeinek hiányos ismeretét tükrözik, és szakszerűtlenek is. Ilyen például a helyi vízellátás (ivóvízellátás, szenny- és csapadékvíz-elvezetés, hálózatfejlesztés és -fenntartás, belvízvédelem, hévízhasznosítás), a vízfejlesztés és -fenntartás.

Mások viszont kommunális főágazatról beszélnek, mint a szolgáltató tevékenységek összességéről, s ide tartozónak tekintik a vízellátást-csatornázást. Márpedig ilyen ágazat szintén nem létezik.

A vízgazdálkodás egyes tevékenységeit a múltban és még gyakran jelenleg is kommunális tevékenységnek minősítik. Így van ez különösen a közműves lakossági ivóvízellátás és csatornázás esetében. Ezzel az értelmezéssel ma már nem lehet egyetérteni, hiszen a víz- és csatornaművek teljesítményének csak kisebb hányadát (kb. 30–35 százalékát) teszi ki a lakosság vízellátása és háztartási szennyvizeinek elvezetése. A közművek kapacitásának nagy hányadát ma már az ipar köti le.

Rá kell mutatni arra is, hogy a víztermelés és -szolgáltatás – akár ivó-, ipari vagy öntözővízről van szó – marxi értelemben is a termelő ágazatok közé tartozik, hasonlóan a villamosenergia-, a földgáz- vagy a kőolajtermeléshez. A vízgazdálkodási célokat szolgáló beruházások szintén nem kommunális,

hanem termelő jellegűek. Ez a felismerés a gazdaságirányítás új rendszerét előkészítő közgazdasági elemző munka során vált tudatossá.

Az a tény, hogy a vízgazdálkodási ágazat termelő és szolgáltató tevékenységével a városokban, községekben tömörült lakosság (kommunák) igényeit is kielégíti, ez a tevékenység jellegén mit sem változtat, mint ahogy az energiahordozók termelése és szolgáltatása — noha azok egy része is a lakosság fogyasztását szolgálja — esetében sem kétséges, hogy nem kommunális jellegű, hanem termelő tevékenység.

Köztudott, hogy a népgazdaság egyes ágazatainak tagolása az ágazatba sorolt szervek alaptevékenysége szerint történt. Ilyen alapon sem lehet tehát kommunális ágazatról beszélni. A kommunális fogalom használata ezek szerint ágazati értelemben és közgazdaságilag is hibás és helytelen.

Hasonló helytelen nézet, amely a vízgazdálkodást az építőiparba tartozónak kívánja feltüntetni. Kétségtelen, hogy a vízgazdálkodással összefüggő tevékenységekben az építésnek lényeges szerepe van. Az a körülmény azonban, hogy a víz kitermelésére, szállítására és elosztására építési anyagokat és szervezeteket is felhasználnak, éppen úgy nem determinálja elsődlegesen a vízgazdálkodási tevékenységek jellegét, mint ahogy a szénbányászatnak, az olajbányászatnak, az ércbányászatnak sem elsődleges meghatározója, hogy a természeti kincsek kinyerésénél és feldolgozásánál építési szerkezetek is felhasználásra kerülnek.

A VÍZGAZDÁLKODÁS KAPCSOLATA A NÉPGAZDASÁG ÁGAZATAIVAL

A vízgazdálkodás szoros kapcsolatban van a városok és települések rendezésével, rekonstrukciójával és fejlesztésével, így a távlati lakásfejlesztési programmal, hiszen megteremti a lakásállomány fejlesztésének fő lehetőségeit azzal, hogy feltárja, kitermeli és eljuttatja az emberhez az élet elengedhetetlen feltételét, a vizet, elvezeti és tisztítja a károsan szennyezett vizeket. Ez a tevékenység azonban nem különíthető el a többitől, az ipar, a közlekedés, a kereskedelem és a mezőgazdaság vízigényeinek kielégítésétől, a lakótelepek árvíz és belvíz elleni védelmétől stb., amelyek igen szoros kapcsolatban vannak a népgazdaság valamennyi ágával, ágazatával.

A vízgazdálkodásnak biztosítania kell valamennyi népgazdasági ág tevékenysége ellátásához szükséges vízmennyiséget, gondoskodnia kell a szennyezett vizek elvezetéséről és tisztításától, meg kell védenie a népgazdaság állóalapjait a vizek kárt okozó pusztításaitól, biztosítania kell az újratermelés lehetőségének vagy feltételének folyamatosságát. E feladatok csak szervezett, koordinált irányító és végrehajtó munkával oldhatók meg. Az egész társadalom és ezen belül az ipar, a mezőgazdaság és a lakosság vízigényének arányos, rendszeres és szervezett kielégítése napjainkban már nem oldható meg egy-egy közigazgatásilag elszigetelt egység keretén belül. Egyes területeken a vízhiány ma már égető kérdésként jelentkezik, és megoldása országos jelentőségű probléma. Ezt bizonyítja a regionális vízművek kialakulóban levő rendszere is, mivel a vízgazdálkodás problémáit biztonságosan csak a nagy földrajzi területekre (régiókra) kiterjedő egységes, komplex vízgazdálkodás oldhatja meg. A vízkárelhárítás fejlesztésének kérdései szintén nem elszigetelt feladatként jelentkeznek, hanem a legnagyobb fokú komplexitást kívánják meg, valamennyi érintett népgazdasági ágazat vonatkozásában.

A VÍZGAZDÁLKODÁS TERVEZÉSI ÉS INFORMÁCIÓS RENDSZERE

A vízgazdálkodás népgazdaságban betöltött fontos szerepének megfelelően szükség van közép- és hosszú távú ágazati fejlesztési koncepciókra és ezen alapuló tervekre. Megalapozott és jó tervek csak széles körű információn és megfelelő koordinációs munkán alapulhatnak. Így előre kellett lépni az ágazati tervezés és információ területén is. A vízgazdálkodási ágazat sajátosságait figyelembe vevő ágazati információs rendszer (számvitel és statisztika) egységes alapelvei, valamint gyakorlati megvalósítása a gazdasági reform előkészítése során már nagy részben kialakult. Az egységes és az ágazatba tartozó valamennyi szervre kiterjedő számviteli és statisztikai rendszer 1969. január 1-ével került bevezetésre, melynek alapján mind értékben, mind természetes mutatók felhasználásával figyelemmel lehet majd kísérni az ágazat tevékenységeinek alakulását.

Valamennyi vízgazdálkodási szerv tevékenysége a tervezésben, a statisztikai és számviteli rendszerben a jövőben oszthatatlan egységet fog képezni, szorosan kapcsolódva a népgazdaság többi ágazatához, ezek tevékenységeihez, függetlenül attól, hogy ezen tevékenységeket milyen felügyelet alatt valósítják meg.

A vízgazdálkodás egységesen épül be az 1968. évi ágazati kapcsolati mérlegbe is, amely lehetőséget nyújt a népgazdaság más ágazataival való kapcsolatainak elemzésére, feleletet ad arra a kérdésre, hogy a vízgazdálkodás mennyivel járul hozzá a nemzeti jövedelem termeléséhez és lehetőséget nyújt egyéb fontos makroökonómiai elemzések elvégzésére.

Igen fontos feladat a hosszú évekre visszatekintő vízgazdálkodási mutatók rendszerének kidolgozása, melynek alapján a vízgazdálkodás jellemző adatait és mutatóit a Központi Statisztikai Hivatal különböző kiadványaiban a megfelelő helyen (a Mezőgazdaság című fejezetben) külön ki kell mutatni és értékelni kell. Jelenleg ezek a mutatók vagy nem is kerülnek nyilvánosságra vagy nem a megfelelő helyen szerepelnek.

*

A vízzel való gazdálkodás napjainkban már igen fontos közgazdasági és műszaki tudománnyá vált, sokirányú összetett tevékenység, mivel napjainkban a víz mind korlátozottabban rendelkezésre álló természeti kincs, melynek a társadalom számára történő kitermelése és elosztása, valamint a népgazdaság állóeszközvagyonának megvédése egyre fokozódó társadalmi ráfordítást igényel. A vízgazdálkodás 1968. évi termelő és szolgáltató tevékenységének értéke 5,2 milliárd forint volt, a vízgazdálkodási ágazatba tartozó szervek rendelkezésére álló állóeszközök bruttó értéke pedig 1968 végén 57 milliárd forintot tett ki.

Mindezek alapján az a végkövetkeztetés vonható le, hogy közgazdaságilag indokolt és szükséges volt a vízgazdálkodási ágazat önállóságának megteremtése, mivel a lakosság növekvő életszínvonala, a városiasodás, az ipari és mezőgazdasági termelés növekedése által megkövetelt növekvő mennyiségű és megfelelő minőségű víz biztosítása, a nemzeti vagyon fokozott mértékű megvédése csak e tevékenységek egységes, átfogó közgazdasági rendszerében valósítható meg.

РЕЗЮМЕ

Водное хозяйство является новой отраслью в отраслевой системе народного хозяйства — его самостоятельность совпадает с введением новой системы управления народным хозяйством.

В своей статье автор раскрывает сущность водного хозяйства как народнохозяйственной отрасли, излагает условия ее образования и рассматривает связанные с этим важнейшие экономические вопросы. Автор приводит важнейшие виды деятельности, осуществляемые в рамках отрасли водного хозяйства. Он излагает связи водного хозяйства с другими отраслями народного хозяйства, а также систему планирования и информации в области водного хозяйства.

SUMMARY

Water-economy has been included as a new branch in the framework of the industrial classification system of the national economy, simultaneously with the introduction of the new management system.

In his article the author throws light upon the essence of the branch, the conditions of its coming into existence and the more important economic problems related to it. He presents the main activities belonging to the branch of water-economy, and the wrong ideas developed in connection with it. He gives a picture on the relations of water-economy with the other branches of economy and about the system of informations and planning of the water-economy.

A GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET TEVÉKENYSÉGÉRŐL

MEIXNER LÁSZLÓ

A Gazdaságkutató Intézet a Minisztertanács 1967. év közepén hozott határozata alapján 1967 augusztusával kezdte meg működését. A kormányhatározat értelmében a Gazdaságkutató Intézet önálló gazdaságpolitikai és tudományos intézmény, amelynek felügyeletét a Központi Statisztikai Hivatal elnöke gyakorolja. Jóllehet az irányvonalak adottak voltak, mégis bizonyos időszak elteltére volt szükség ahhoz, hogy – a szervezeti, személyi stb. problémák rendezésén túlmenően – az Intézet jellege, „profilja”, feladatköre stb. határozottabb formában kialakuljon. A megalakulás óta eltelt több mint másfél év távlata, tapasztalatai, az ezen időszakban végzett munkák, ha nem is elegendő, de – úgy gondoljuk – azért már megbízható alapul szolgálnak ahhoz, hogy az Intézet tevékenységéről, „karakteréről” tájékoztatást adjunk.

Az Intézet feladatköre

A Gazdaságkutató Intézet fő feladata, hogy az egész népgazdaságra vonatkozóan tanulmányozza, elemezze a gazdasági fejlődés általános és speciális tapasztalatait, törvényszerűségeit, a fejlődésre ható tényezőket és azok kölcsönhatásait, illetve, hogy ezek tanulmányozása alapján gazdasági előrejelzéseket készítsen a fejlődés várható alakulására.

Az Intézet tevékenységének e sommás definiálása utal ugyan már valamennyire a munka néhány jellegzetes vonására, sajátosságára, mégis célszerűnek látszik a legjellemzőbbekre kissé részletesebben is rávilágítani az alábbiakban.

– A gazdaságkutatásnak, beleértve a prognózisok készítését is, számos részterülete van: vizsgálhatja egy-egy ágazat, egy-egy funkció stb. helyzetét, változásait önmagában, egymástól függetlenül is. E részterületek azonban szervesen kapcsolódnak egymáshoz és összefüggő, zárt eredményt csak a gazdaság egészére vonatkozó elemzések nyújthatnak. A Gazdaságkutató Intézetben készülő kutatások, előrejelzések az összefüggő népgazdasági, mak-

roökonomiai folyamatokra vonatkoznak. (Nem tartozik tehát például az Intézet feladatkörébe egy-egy iparág vagy vállalat vizsgálata, vagy például egyes termékek iránt várható kereslet felmérése.) Minthogy a makroökonomiai gondolkodás értékben való gondolkodást jelent, ezért az Intézetben folyó munkák értékben kifejezhető folyamatokra korlátozódnak és általában nem vonatkoznak naturál folyamatokra. (Az elemzések során elvégzett számítások a megalapozottsághoz elengedhetetlenül szükséges részletzettségben készülnek – természetesen itt sem a vállalati, termékenkénti stb. mélységben, illetve naturáliákban –, de a számítások eredményeinek közzlése már csak összevontan, a makroökonomiai folyamatokra vonatkozóan történik.)

– Az Intézet nem foglalkozik elméleti alaputatásokkal, hanem tevékenysége során a közgazdaságtudomány elméleti eredményeit a gyakorlatban igyekszik hasznosítani. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy az Intézet olyan gazdaságpolitikai és tudományos intézmény, amelynek fő törekvése az *alkalmazott közgazdaságtudomány* művelése.

– A gazdasági előrejelzések alapján – a népgazdaság egészéről lévén szó – döntési joga csakis a felső gazdasági vezetésnek van. Ezért a gazdasági előrejelzések és általában az Intézet más munkái is (kiszámú kivételtől eltekintve) elsősorban a *felső* gazdasági és politikai vezetésnek szólnak, azok munkájához nyújtanak segítséget.

Az Intézet feladataival kapcsolatban felmerülhet az a kérdés, hogy mi a létjogosultsága, szerepe a tervgazdálkodás körülményei között a gazdasági előrejelzéseknek. Ennek megválaszolásához néhány, a népgazdasági tervezést és a statisztikai munkát érintő megállapítás előrebocsátása szükséges.

A fejlesztési lehetőségek, a rendelkezésre álló erőforrások, a lehetséges és kívánatos szerkezeti átalakítások stb. mérlegelése után kialakított népgazdasági tervek megszabják a gazdasági fejlődés lehetséges ütemét, a fő arányo-

kat, a belső és külső egyensúly alakulását. A népgazdasági tervek középtávra – lényegében ötéves időszakokra – vonatkoznak, míg a rövid távú – éves – tervek a kormány operatív intézkedéseinek tervét jelentik. A tervekészítési munka érdeklődésének középpontjában jellegénél fogva a távolabbi jövő gazdasági fejlődésének perspektívája áll.

Gazdasági rendszerünk adottságai folytán a múlt gazdasági fejlődésére vonatkozóan széles körű adatbázissal rendelkezünk. Rendelkezésre állnak mindazon statisztikai és egyéb információk, amelyek lehetővé teszik a lezajlott gazdasági események, a gazdasági fejlődés folyamatos megismerését, elemzését; gyakorlatilag nincs a gazdasági és társadalmi életnek egyetlen olyan jelentős területe sem, amelyről rendszeres adatokkal ne rendelkezünk. A részletes információs bázis – amelynek túlnyomó részét a statisztikai adatok alkotják – ad elsősorban támpontot a népgazdasági tervek kidolgozásához. A statisztikai munka centrumában azonban természeténél fogva elsősorban a múlt folyamatainak megismerése áll.

Valamely tervidőszakon belül a lezajlott eseményeket regisztráló statisztika és a hosszabb időszak perspektíváit kitűző tervek között nyilvánvalóan időbelileg mindenképpen „vákuum”, „rés” van. Egyéves tervperióduson belül például a statisztika számot ad havonként arról, hogy miként alakult a gazdasági helyzet, de egy bizonyos időpontban ismerni kell azt is, hogy az egész tervperiódusban milyen gazdasági fejlődés várható, a tervben foglalt előirányzatok milyen megvalósulásával lehet számolni. Jogos és indokolt elvárása ez a központi gazdasági vezetésnek és annál is inkább nélkülözhetetlen, mivel a gazdasági életben bekövetkező változások nincsenek naptári időszakhoz kötve. (Hasonló lehet a helyzet egy ötéves tervidőszakon belül is: néhány – két-három – év elteltével az addigi fejlődésből kiindulva vizsgálni kell az egész időszak előre látható fejlődését.) A tervperiódus „végpontja” és az adott időpontig végbement gazdasági fejlődés között fennálló időbeni rés áthidalása, lényegében tehát a *rövid időszaki gazdasági előrejelzések készítése alkotja a Gazdaságkutató Intézet egyik főfeladatát.*

Nem véletlen, hogy a Gazdaságkutató Intézet alapításáról a kormány lényegében akkor intézkedett, amikor sor került a gazdaságirányítási rendszer reformjára. A reform egyik lényeges – itt most csak kiragadottan említett – vonása az, hogy a tervekben kitűzött feladatok megvalósítását nem a vállalatoknak adott közvetlen tervutasítások révén biztosítjuk, hanem közvetett hatást kifejtő, különféle közgazdasági szabályozó, terelő eszközökkel. Ez a körülmény tette elsősorban szükségessé a rövid időszaki gazdasági prognózisok készítésének meghonosítását. A közgazdasági esz-

közökkel történő irányítás ugyanis megköveteli annak figyelemmel kísérését, hogy e szabályozók hatására várhatóan hogyan alakul a gazdasági élet, a szabályozók előreláthatóan a kívánt mederbe terelik-e a gazdasági fejlődést, vagy pedig a gazdaságirányításnak esetleg szabályozólag be kell avatkoznia a gazdasági élet menetébe.

Az Intézet gazdasági előrejelző feladata tehát abban áll, hogy minél gyorsabban informáljon arról, hogy a múlt tapasztalatai, a gazdasági összefüggések, az előrejelzés időpontjában érvényesülő szabályozók, körülmények alapján milyen hatások és fejlődés várható – elsősorban rövidebb időszakot tekintve – a gazdaság egészét vagy egy-egy főterületét illetően. E feladat keretében az Intézet, az elmúlt mintegy másfél év során öt ízben készített előrejelzést a gazdaságpolitikai irányító szervek számára a népgazdaság várható fejlődéséről, egyensúlyi helyzetéről. (Ami az előrejelzések ütemezését illeti, egy éven belül általában két alkalommal – az év első néhány hónapjának elteltével és az év végét megelőzően néhány hónappal – készül gazdasági előrejelzés. Készültek prognózisok az ötéves tervperiódus egészének várható alakulásáról is.)

A gazdasági előrejelzés készítése természetesen nem meríti ki a Gazdaságkutató Intézet tevékenységi körét. A megbízható gazdasági előrejelzések készítésének feltétele a múlt alapos ismerete, megfelelő módszerek megválasztása. A prognóziskészítés tehát már további feladatokat foglal magában.

A megbízható prognózis készítésének – mint említettük – egyik alapfeltétele a *hosszabb periódusú múlt és a közelmúlt* gazdasági fejlődésének, az ennek alapján levonható és általánosítható közgazdasági törvényszerűségeknek, a fejlődésre ható tényezők összefüggéseinek, egymásra hatásának alapos ismerete. Ezért az Intézet kutatásokat végez a népgazdaság múltbeli fejlődésére vonatkozóan. Ennek keretében készítette el például a népgazdaság felszabadulás utáni fejlődésének összefoglaló elemzését, feltárva a gazdasági növekedésre, annak ütemére ható termelési és keresleti tényezőket, vizsgálva a népgazdaság szerkezetének alakulását, összehasonlítva fejlődésünket nemzetközi adatokkal stb.

Nyilvánvalóan nem elegendő a prognózisok készítéséhez a hosszabb periódusban érvényesülő gazdasági összefüggések, törvényszerűségek ismerete, hanem figyelemmel kell kísérni azt is, hogy „éppen mi történt” a gazdasági életben, más szóval elemezni kell folyamatosan a közelmúlt eseményeit is. A gazdasági fejlődés ugyanis nemcsak általánosan és huzamosan ható törvényszerűségeknek van alávetve, hanem egyrészt érvényesülnek átmenetileg ható külső (például nemzetközi) és belső (például időjá-

rási) tényezők is, másrészt pedig — és ez a lényegesebb — tudatos elhatározások éppen a korábbi fejlődés trendjének, egyensúlyhelyzetének megváltoztatását tűzhetik célul. Kiemelkedő szerepe van így napjaink gazdasági fejlődésének elemzésével kapcsolatban a *közgazdasági szabályozók* tanulmányozásának. A gazdasági reform során életbe léptetett közgazdasági szabályozók, intézkedések nagyjából csak a lehetséges összefüggések mérlegelése alapján és nem tapasztalati alapon voltak kidolgozhatók. Hatásuk nem is egyidőben jelentkezik, még azoké sem, amelyek bevezetésére azonos időpontban került sor. Az egyes szabályozók eredményei hatnak egymásra, az azokra való reagálás időpontja — jellegüktől függően — más és más. Mindez — mint arra a korábbiakban is utaltunk — szükségessé teszi annak a rendszeres kutatását, hogy a gazdasági élet a valóságban hogyan reagált e közgazdasági szabályozókra, és várhatóan hogyan fog a jövőben reagálni azokra. Végső fokon tehát az Intézet rendszeresen foglalkozik a közelmúlt gazdasági fejlődésének folyamatos kutatásával, ezen belül a közgazdasági szabályozók „természetének”, tényleges és várható hatásának elemzésével. Lényegében a közelebbi múltra vonatkozó kutatási témák között említhető meg az olyan jellegű intézeti tanulmány is, amelynek az volt a célja, hogy adott gazdasági struktúránkat — egységes kritériumok alapján — a népgazdasági hatékonyság, jövedelmezőség szempontjából vizsgálva elemezze.

A Gazdaságkutató Intézet a gazdasági prognózisok készítése során számításait természetesen az előrejelzés időpontjában érvényben levő helyzetből kiindulva, az akkor érvényes gazdasági szabályozókból, rendelkezésekből stb. adódó feltételezésekre építi. Ezen túlmenően azonban olyan kutatásokkal is foglalkozik, amelyeknek az a céljuk, hogy felmérjék az esetleges *jövőbeni gazdaságpolitikai döntések várható hatását* a gazdasági fejlődés menetére. E számítások célja tehát nem prognóziskészítés, hanem annak a vizsgálata, hogy milyen gazdaságpolitikai elhatározások és ehhez kapcsolódóan milyen feltételek fennforgása esetén (milyen fejlődési ütem, strukturális változások stb. mellett) érhető el a közelebbi távolabbi jövőben optimálisabb gazdasági növekedés, kedvezőbb egyensúlyi állapot. E több variánsban készülő számítások során az Intézet alternatívákat dolgoz ki összefüggően például arra, hogy a végső felhasználás egyes komponenseinek — a prognózis alapján egyébként várható alakulásától eltérő — fejlődését a termelési erőforrások lehetővé teszik-e vagy sem és ha igen, milyen mértékben, vagy például a termelési struktúra milyen változtatása teszi lehetővé a végső felhasználás fokozását, mindezek milyen hatást gyakorolnak az ország fizetési mérlegére stb.

Az eddigiekben vázlatosan és nem teljes körűen felsorolt feladatokat szervesen kiegészítik a *módszertani munkák*. Itt arról van szó, hogy az előrejelzéseknél általában alkalmazható és egyébként ismert matematikai és egyéb módszereket a hazai gazdasági sajátosságoknak megfelelően alkalmassá kellett tenni a gyakorlatban történő felhasználáshoz. Ebben a körben említhető meg például az is, hogy az előrejelzések készítésénél a vállalati vélemények begyűjtéséből (tesztmódszer) adódó összesített eredményekre is támaszkodunk, de előbb ki kellett dolgozni ennek a mi viszonyaink között alkalmazható gyakorlati módszereit.¹ A prognózis-számítások teljességének, az adatok belső összefüggéseinek, lényegében tehát az előrejelzés konzisztenciájának ellenőrzésére az Intézet kidolgozta az ágazati kapcsolatok mérlegének e célra alkalmas, összevont formáját. A különféle gazdaságpolitikai döntési variánsok hatásainak elemzésére felhasználható makroökonómiai matematikai modell kialakítása jelenleg van folyamatban. Esetenként készülnek az Intézetben önálló módszertani tanulmányok is. Példaként említhető meg a nagyberuházások gazdasági értékelésének hazai gyakorlatunkban eddig nem alkalmazott módszerét ismertető tanulmány.

A Gazdaságkutató Intézet munkája során szoros kontaktust tart különféle irányító és funkcionális szervekkel, támaszkodik az azoktól származó információkra is. Munkájának elsősorban a statisztikai adatok alkotják a bázisát és így a legszorosabb összeköttetésben a Központi Statisztikai Hivatallal áll. Emellett felhasználja az Intézet a bankok, adóügyi, külkereskedelmi intézmények, piackutató intézetek, ellenőrző szervek stb. anyagait, elemzéseit. Hasznos szerepük van az információgyűjtésben a gazdasági szakemberek bevonásával tartott ankétoknak is.

A gazdasági előrejelzés módszere

A rövid időközű gazdasági prognózisok készítése az Intézetnek nemcsak egyik központi, hanem egyúttal az egyik leginkább újszerű feladata. Minden előrejelzés elkerülhetetlenül együtt jár bizonyos fokú bizonytalansággal. A bizonytalanság hibahatárait, illetve a bizonytalanságból adódó tévedések lehetőségeit oly módon igyekszünk csökkenteni, hogy az előrejelzéssel kapcsolatos számításainkat sokoldalúan, többféle módon kísérjük meg elvégezni. Nem állíthatjuk, hogy a rövid időközű gazdasági előrejelzések készítésénél alkalmazott módszertani menetünk már véglegesen

¹ Az első ízben végrehajtott vállalati véleményfelmérés összesített adatait lásd a „Vállalati vélemények a gazdasági helyzet 1969. évi várható alakulásáról” (Központi Statisztikai Hivatal Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1968. 83 old.) című kiadványában.

kialakult, kiforrott, mégis talán érdeklődésre tarthat számot az eddigiekben alkalmazott eljárásunk.

A prognóziskészítés kiindulási pontja a gazdasági fejlődést leginkább jellemző mutatók hosszabb (15–17 éves), a gazdasági növekedés szempontjából összefüggőnek tekinthető idősorainak vizsgálata. A mutatók megválasztásánál arra törekszünk, hogy azok felöleljék a nemzeti jövedelem, illetve az anyagmentes teljesítményérték (GDP) legfőbb komponenseit, illetve az azokkal szorosabb összefüggésben álló tényezőket. Így például rendszeresen vizsgáljuk: a lakosság fogyasztásának, a kiskereskedelmi forgalomnak, a lakosság jövedelmeinek, az áralakulásoknak, a beruházásoknak, az ipari, építőipari termelésnek, a mezőgazdasági áruforgalomnak, a foglalkoztatottságnak, a külkereskedelmi forgalomnak stb. idősorait. (Természetesen e vizsgálatok az itt felsoroltnál mélyebb részletezettségre vonatkoznak: például a kiskereskedelmi forgalom idősorát árufőcsoportok – élelmiszerek, ruházati cikkek, vegyes iparcikkek – szerinti részletezésben vizsgáljuk stb.)

Az idősorok alapján kiszámítjuk azok *trendjét* – az idősorhoz leginkább illeszkedő (lineáris, exponenciális stb.) függvénytípus alkalmazásával –, majd a trendet extrapoláljuk az előrejelzés időszakára. Mind az alapadatokat, mind a trendvonalat (és annak extrapolált értékét) grafikusán ábrázoljuk.

Viszonylag nagy részletezettséggel, de elsősorban ugyancsak a nemzeti jövedelem, illetve anyagmentes teljesítményérték legfőbb komponenseivel kapcsolatban *regressziós vizsgálatokat* végzünk. A közgazdasági összefüggéseket feltáró regressziós számítások úgyszintén nem korlátozódnak csupán a múlt gazdasági folyamatai közötti kapcsolatok vizsgálatára, hanem az eredmények extrapolálására is sor kerül. (A független változók trend szerinti extrapolált értékeinek figyelembevételével kiszámítjuk a függő változó várható – származtatott – értékét.) A regressziós analízis során például számításokat végzünk arra vonatkozóan, hogy milyen összefüggés tapasztalható a felhasználás egyes tényezői (a lakosság fogyasztása, a beruházások, a termelő fogyasztás) és a főleg e célra termelő ágazatok termelése között, vagy más vetületben, az egyes ágazatok (ipar, építőipar stb.) termelése és a rendelkezésükre álló erőforrások (foglalkoztatottak száma, álló alapok) között, vagy például vizsgáljuk az összefüggéseket a kiskereskedelmi forgalom és a lakosság pénzjövedelmeinek alakulása, a beruházások, valamint az építőipari termelés és a gépipart alakulása stb. között. A regressziós számítások körének kialakításakor a lehetőséghez mérten a konzisztencia megvalósítására törekszünk olyan értelemben, hogy a függvénykapcsolatokban független változó-

ként szereplő legfőbb tényezők, jelenségek más függvénykapcsolatban függő változóként is előforduljanak. A könnyebb, áttekinthetőbb elemzés érdekében a regressziós analízis eredményeit is grafikusán ábrázoljuk.

A rövid időközi gazdasági előrejelzések készítése során támaszkodunk a *vállalati vélemények* begyűjtéséből adódó összesített eredményekre is (teszt-módszer). A vállalati vélemények különféle szempontok szerint súlyozott összesítése alapján képet kaphatunk arról, hogy az előrejelzés időszakában a vállalatok megítélése szerint hogyan alakul az összgazdasági helyzet. Az eddigi – inkább még kísérlet jellegű – felmérésünknel a vállalatoknak feltett kérdéseket két fő kérdéscsoport köré összpontosítottuk: *a)* milyen az előrejelzés időszakában a vállalat termelési-kereskedelmi helyzete, *b)* hogyan alakulnak a vállalat fejlesztési lehetőségei és szándékai. A vállalati vélemények megkérdezése során a vállalatoktól nem pontos, számszerű válaszokat kérünk be, hanem kérdéseink elsősorban „minőségi” vélekedést, helyzetmegítélést tesznek lehetővé.

A mondottak értelmében tehát az előrejelzésekhez rendelkezésünkre áll:

- a múltban tapasztalt tendenciák előre vetítése (trendszerű számítás);
- az egyes folyamatok közötti múltbeli összefüggések vizsgálata és azok előre vetítése (regressziós számítások);
- és a vállalatok megítélése szerint várható gazdasági helyzet összesített eredménye.

Nyilvánvaló, hogy sem az extrapolált értékek, sem a vállalati vélemények önmagukban, mérlegelés nélkül nem fogadhatók el gazdasági prognózis adataiként. Az előrejelzés legkövetkezőbb, leggondosabb munkáját megkívánó fázisát éppen a fentiek szerint kapott adatok sokféle szempontból történő mérlegelése és a mérlegelések eredményeként szükségessé váló módosítása jelenti. Ennek során természetesen helyt kapnak intuitív megfontolások is.

Melyek azok a tényezők, hatások, szempontok, amelyeknek figyelembevételével a mérlegelés történik? Nem teljes körűen felsorolva az alábbiak.

– A rövid időközi előrejelzések készítésére általában olyan időpontban kerül sor, amikor az előrejelzés teljes periódusából egy bizonyos szakasz már eltelt. Példával megvilágítva: az 1968. év várható gazdasági fejlődésére két ízben, 1968 júniusában és októberében készült prognózis. A prognóziskészítés időpontjában már rendelkezésre álltak az 1968. év első négy, illetve első kilenc hónapjának legfőbb adatai. Természetesen az éves gazdasági prognózisok készítése során mindenekelőtt az év már eltelt időszakának fejlődését, annak eltéréseit az előző évek azonos időszakához képest mérlegeljük, elemezzük ezen időszak fejlődését meg-

határozó tényezőket, vizsgáljuk e tényezők időleges vagy egész évre kiterjedő hatását, végső fokon tehát azt nézzük, hogy a már eltelt időszak fejlődése befolyásolja-e és várhatóan milyen mértékben az év egészére extrapolált értékeket.

– Felmérjük az időszakban már meghozott, vagy esetleg várható gazdaságpolitikai döntések, a közgazdasági szabályozók esetleges változtatásának hatásait, a gazdasági életben kiáltott reakcióit.

– Figyelembe vesszük a vállalatok rendelkezésszállományának alakulását.

– Elemezzük a szocialista országok vonatkozásában gazdasági fejlődésüket, a velük kötött államközi egyezmények alakulását, a nem szocialista országok vonatkozásában ezen országok konjunkturális kilátásait vonatkozó publikációk alapján.

– Számításaink során igénybe vesszük más központi szervek (például minisztériumok) olyan információit, elemzéseit, amelyekből valamely részterületet illetően következtetni lehet a várható gazdasági fejlődésre. Különösen fontosak e szempontból a bankok információi a hitelnyújtási helyzettel, a beruházások céljaira képződő pénzeszközökkel kapcsolatban.

Mindezen (és itt fel nem sorolt) befolyásoló tényezők lehetőleg számszerűsített hatásai alapján az extrapolált értékeket módosítjuk.

A gazdasági növekedés legfőbb tényezőinek fentiek szerint történő prognosztizálása még nem biztosítja a számítások teljességét, illetve pontosabban az adatok belső összefüggéseit. Az *előrejelzés konzisztenciájának* ellenőrzésére szolgál gyakorlatunkban az ágazati kapcsolatok mérlegnek e célra összevont formája.

A mérleg összevont belső négyzetének szerkezete a következő: három szektorba vonjuk össze az ipar és építőipar termelését (alapanyaggyártás, beruházási eszközök gyártása,

fogyasztási cikkek gyártása), egy szektorba a mezőgazdaságét és élelmiszeriparét, egy szektorba a kereskedelmi, közlekedési és hírközlési ágazatokat és további egy szektor tartalmazza az egyéb szolgáltatásokat. (Az importot külön sorban tüntetjük fel.) Az oldal-, illetve alsó szárny bontása a következő: a lakosság fogyasztása, a közületek és szolgáltatók fogyasztása, beruházás, készletváltozás és export, illetve amortizáció, bérek és tiszta jövedelem.

Ebben az összevont formában rendelkezésünkre áll a bázisidőszakra vonatkozó ágazati kapcsolatok mérlege. A főbb komponensek előbbieken ismertetett módon mérlegelt, várható változásainak figyelembevételével elkészítjük az előrejelzés időszakára vonatkozó ágazati kapcsolatok mérlegét. A termelő ágazatok ráfordításainak számításánál az előző évek technológiai koefficienseit használjuk fel, ami rövid időszaki előrejelzésről lévén szó, megengedhető. A mérlegben a készletváltozás a termelés, valamint a termelő és a végső felhasználás különbségeként adódik.

Az előrejelzés időszakára vonatkozó mérleg azután tüzetesen felülvizsgáljuk, adatait nagyságrendileg valószínűsítjük, összehasonlítjuk más népgazdasági számítások eredményeivel. Majd lépésenként vizsgáljuk a mérleg összefüggéseit (összhangban áll-e az egyes szektorok termelése a felhasználási tételekkel stb.). Amennyiben a maradványösszegek nagyságrendileg nem valószínűsíthetők, vagy a mérleg belső összefüggéseiben ellentmondások adódnak, ismételten felülvizsgáljuk az egyes tényezők – mérlegen kívül – megállapított, mérlegelés alapján módosított extrapolált értékeit mindaddig, amíg a számítások konzisztenciáját a mérleg – amely összehasonlítható és folyó árakon is elkészül – megnyugtató módon nem igazolja.

A VESZTNIK SZTATISZTIKI JUBILEUMA

A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának folyóirata, a *Vesztnik Sztatisztiki* nevezetes jubileumhoz érkezett el. Ez idén van 50 éve annak, hogy a folyóirat első száma megjelent.

Lenin 1918. július 25-én írta alá az Állami statisztikáról szóló rendeletet („Polozsenie o goszudarsztvennoj sztatisztike”) és a *P. I. Popov* által vezetett Központi Statisztikai Hivatalnak alig néhány hónap múlva már tudományos folyóirat megindítására is volt gondja és ereje. A szovjet statisztikai szolgálat létrehozására, a szakstatisztikai ágazatok kialakítására vonatkozó számos tanulmány¹ ellenére a statisztika története ez idő szerint még adós annak részletesebb feltárásával, hogy az adott történelmi viszonyok között a

statisztikai munka, a statisztikai szolgálat szervezése idején, 1919-ben milyen feladatok, problémák foglalkoztatták a szovjet statisztikai hivatal vezetőit és ezek miként tükröződtek a tudományos irodalomban. Sajnos nem állnak rendelkezésünkre a folyóirat első évfolyamai sem – a könyvtári cserekapcsolatok csak néhány évvel később indultak meg a

¹ Lásd például: *Isztorija szovetszkoj goszudarsztvennoj sztatisztiki. Szbornik sztatej. Goszsztatizdat. Moszkva. 1960. 438 old.; Jezsov, A. I.: Organizacija goszudarsztvennoj sztatisztiki v SZSZSZR. Goszsztatizdat. Moszkva. 1957. 132 old., Jezsov A. I.: Oragnizacija sztatisztiki v SZSZSZR. Sztatisztika. Moszkva. 1968. 215 old.; továbbá Jezsov, A. I.: Ötven éves a szovjet állami statisztika. *Statisztikai Szemle*. 1968. évi 11. sz. 1067–1088. old. (A tanulmány után közölt bibliográfia a szovjet statisztika történetéről a *Statisztikai Szemlében* megjelent cikkek jegyzékét is megadja.)*

szovjet és a magyar statisztikai intézmények között —, de egy visszatekintő cikkjegyzék („Repertórium”) segítségével megállapítható, hogy mi volt például az induló szám, illetve az első évfolyam tartalma, ami bizonyos tájékoztatást adhat számunkra ebben a kérdésben.

A szóban forgó szám anyaga két fő téma körül csoportosítható. Az egyik az 1918. évi összoroszági ipari és szakmai összeírás, a másik a Hivatal aktuális megoldandó feladatai.

Az ipari összeírás lefolytatásával foglalkozó cikkeken (szerzőik: Brillling, A., Efremov, I.) kívül a folyóirat tartalmazza az összoroszági ipari összeírás programját, az ipari és szakmai összeírás végrehajtására vonatkozó rendeletet és beszámol az iparok és szakmák osztályozásával foglalkozó bizottság munkájáról. A második témakörből kiemelkednek az állami statisztika feladataival (Popov, P.) foglalkozó, a folyamatos iparstatisztikáról (Dubovikov, F.) szóló, a szállítási statisztika megszervezését (Poplavszkij, I.), a városi statisztikát tárgyaló dolgozatok. Ide sorolhatók a Bel- és Külkereskedelmi és Termékesere Osztály munkaprogramját (Avilov, B.), a Mezőgazdasági Összeírások Osztályának munkáit (Hrjasceva, A.), a Kiadvány Osztály feladatait (Szemenov, T.), a Tudományos Módszertani Osztályt (Orzsenckij, R.) ismertető cikkek, sőt a statisztikai főiskola létesítését sürgetők (Kaufman, A., Orzsenckij, R.) is.

A futólagos áttekintést az első évfolyam többi számára is kiterjesztve többek között ilyen érdekes módszertani dolgozatokat találunk mint például „A reprezentatív megfigyelésről” (Csetverikov, N.), „A statisztikai sorok állandósága, illetve változékonysága meghatározásának közvetett módszere” (Jasztremszkij, B.), „Az összetett ismérvek korrelációja” (Jasztremszkij, B.), és elemző tanulmányokat mint például „A városi lakosság táplálkozásának vizsgálata 1919-ben” (Loszickij, A.), „A termelés eloszlása Oroszország területén” (Mihajlovszkij, A.), „A kenyérellátás 1918 augusztus-decemberben” (Loszickij, A.), továbbá „A történeti statisztika módszertanának kérdéséhez” (Szvjatlovszkij, E.), „A statisztika egyetemi oktatásáról” (Orzsenckij, R.), „A Nemzetközi Statisztikai Intézettről” stb.

A példákat az igényes dolgozatokról, a fontos problémákat tárgyaló cikkekről folytatni lehet bármelyik további évfolyamot vesszük is vizsgálat alá.²

Mint a szovjet statisztika történetéből ismeretes, 1930-ban a Központi Statisztikai Hivatalt beolvasztották az Országos Tervhivatalba, illetve még ugyanazon év végén a

Szovjetunió Tervhivatala mellett működő Központi Népgazdasági Számveteli Igazgatósággá (CUNHU) szervezték át. Az átszervezés folyamánaképpen, majd a háborús viszonyok miatt a *Vesztnik Sztatisztiki*, az önálló statisztikai folyóirat megjelenése hosszabb ideig szünetelt. A Statisztikai Hivatal 1948 augusztusában történt újjászervezése, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Központi Statisztikai Hivatal létrehozása ismét megteremtette a lehetőséget speciális statisztikai folyóirat megindítására. A szovjet kormány a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Közgazdaságtudományi Intézetében tartott magas színvonalú statisztikai elméleti vita eredményeit figyelembe véve 1948. augusztus 10-i — a Központi Statisztikai Hivatal előbbiekben említett átszervezését kimondó — rendeletében egyúttal a gazdag hagyományokkal rendelkező *Vesztnik Sztatisztiki* kiadásáról is intézkedett. A rendelet a folyóirat irányvonalát is megjelölte, amennyiben az elméleti, módszertani kérdések megvilágítását, a gyakorlati tapasztalatok általánosítását tűzte ki fő feladatául. Az 1949. évi 1–2. szám³ ebben a szellemben foglalkozik Lenin tanításainak hatásával a szovjet statisztika fejlődésére (Piszarev, I.), a szovjet népgazdaság fellendülésével (Gurevics, I.), az ipari tartalékok feltárásának kérdéseivel (Volodarszkij, M., Jezsov, A.), a statisztika feladataival a terven felüli akkumulációért, a vállalat jövedelmezőségéért folytatott harcban, a statisztikai csoportosítás módszertani problémáival. A *Vesztnik Sztatisztiki* számos olyan statisztikai, módszertani, elméleti és történeti cikket publikált elmúlt évfolyamaiban, amely a magyar statisztikusok számára is érdekes és hasznos volt, éppen ezért a *Statisztikai Szemle* számos tanulmányt közölt ezek közül és egyéb irodalmi formákat (ismertetés, tartalomjegyzék közlése stb.) is felhasznált arra, hogy a szovjet folyóirat cikkeit, anyagait a magyar statisztikusok széles köre számára hozzáférhetővé tegye. Ezeknek a cikkeknek, anyagoknak ismeretében a *Statisztikai Szemle* olvasói számára nem szorul külön bizonyításra, hogy a jubiláns *Vesztnik Sztatisztiki* története szorosan összekapcsolódik a szovjet állami statisztika megszervezésével és fejlődésével, a szovjet statisztikai tudomány kialakulásával. A Szovjetunió Központi Sta-

³ Az újjászervezett folyóirat szerkesztő bizottsága a következőkből állott: Piszarev, I. Ju. (főszerkesztő), Volodarszkij, L. M., Gurevics, I. M., Jezsov, A. I., Novikov, V. Sz., Petrov, A., Szkvorcov, L. I. A következő években a főszerkesztő Szobol', V. A., helyettese pedig Gurevics, I. M. lett és a szerkesztő bizottság összetétele többször is megváltozott; 1968 vége óta — mint arról a *Statisztikai Szemle* 1969. évi 1. számában (92. old.) hírt adtunk, a folyóirat főszerkesztője Jezsov, A. I., helyettese Svjavszkij, A. T. A szerkesztő bizottság tagjai rajtuk kívül Butov, A. Sz., Vosztrikova, A. M., D'jacskov M. F., Kozlov, T. I., Kolpakov, B. T., Korolev, M. A., Monahov, V. F., Pankova, K. I., Rjabuskin, T. V., Rjazov, N. N.

² Az 1920-as évek egyes évfolyamai a KSH Könyvtárában megvannak. Ezek áttekintését és értékelését lásd Kenessey Zoltán: A szovjet statisztika fejlődésének negyven éve (1917–1957). *Statisztikai Szemle*. 1957. évi 10. sz. 801. old.

tisztikai Hivatalának Kollégiuma a jubileum alkalmából a *Vesztnik Sztatisztiki* szerkesztőségéhez intézett üdvözlő levelében kiemeli: „A folyóirat maga köré gyűjtve a statisztikai tudomány és gyakorlat legjobb képviselőit, hozzájárult a statisztikai megfigyelési módszerek tökéletesítéséhez a szocialista gazdaság tervszerű fejlesztésének körülményei között, hozzájárult az állami tervezéshez és a népgazdaság irányításához szükséges statisztikai adatok feldolgozási és elemzési problémáinak megoldásához.” A Kollégium levele (lásd: *Vesztnik Sztatisztiki* 1969. évi 1. sz. 3. old.) elismerőleg mutatott rá arra, hogy a *Vesztnik Sztatisztiki* mindenkor aktívan reagált a szovjet társadalmi-gazdasági életben bekövetkezett fontos eseményekre: megtalálhattuk hasábjain a falusi osztálytagozódás folyamatainak statisztikai kutatását az átmeneti időszakban, a mezőgazdaság kollektivizálása során felvetődött problémák tanulmányozását, a szocialista iparosítás folyamatainak vizsgálatát, a munkaerőforrások és a foglalkoztatottság statisztikai számbavételének problémáit, a népgazdasági mérlegszámítások módszertani kérdéseit, és számos más elméleti módszertani kérdés (a statisztikai tudomány tárgya, a reprezentatív megfigyelés elmélete és gyakorlata stb.) színvonalas tárgyalását.

A statisztikai tudomány és gyakorlat széles területét behálózó tematika, az aktuális problémákra való gyors reagálás, a folyóirattal

szemben támasztott követelmények messze menő kielégítése érthetőleg megsokszorozta az olvasók számát, amely ma már valóban jelentős „tábor”, hiszen a folyóirat a kezdeti 3200 példánnyal szemben, ez idő szerint már 32 000 példányban jelenik meg. A *Vesztnik Sztatisztiki* a nemzetközi szakirodalom tanúsága szerint a külföldi országokban is keresett forrásmű. A folyóirat 1919-től 1929-ig 36 kötetben jelent meg. (Egy-egy kötet egy vagy több számot is tartalmazott.) 1949-től 1957-ig kéthavonként, 1957 óta havonta jelenik meg.

A jubileumát ünneplő *Vesztnik Sztatisztiki* most új feladatok előtt áll. A közelgő összszövetségi népszámlálás, az állóeszközök újraértékelése és a sorra kerülő számos más nagyszabású statisztikai művelet új meg új módszertani problémák megvilágítását, a munkálatok során nyert hasznos tapasztalatok általánosítását, számos nehéz kérdés irodalmi felvetését és tárgyalását kívánja a folyóirattól. Biztosak vagyunk benne, hogy a *Vesztnik Sztatisztiki* az újabb feladatokat is a tőle megszokott magas színvonalon, sikerrel fogja megoldani.

A *Statisztikai Szemle* a folyóirat olvasói, a magyar statisztikusok nevében köszönti a *Vesztnik Sztatisztiki* megjelenésének 50. évfordulója alkalmából és további jó, eredményes munkát kíván.

Dr. Gy. F.

KIEGÉSZÍTÉS. Dr. Kiss Istvánnak, az Építésgazdasági és Szervezési Intézet tudományos tanácsadójának „A településfejlettség mérésének és összehasonlításának egyes kérdései” című, a *Statisztikai Szemle* 1969. évi 6. számában közölt cikke – a szerző kérésére – az F/III. pontban (611. old.) az idézőjel közé tett szövegrésszel egészítendő ki:

III. Középtájcetrumi (megyeszékhelyi) szintű funkciók:

i) igazgatási, rend- és jogbiztonsági szerep értéke, amely
 „0 – ha a település ilyen szerepet nem játszik,
 1–9 – attól függően, hogy az alábbi intézménytípusokból hány van képviselve: MSZMP megyei pártbizottság (1), SZOT megyei bizottsága (2), megyei népi ellenőrzési bizottság (3), megyei (fővárosi, mj. városi) tanács VB. (4), megyei bíróság (5), megyei ügyészség (6), KSH igazgatóság (7), ÁFTH felügyelőség (8), autóközlekedési vállalat központja (9).

j) megyei szintű kulturális és egészségügyi szerep értéke, amely”

0 – ha a település ilyen szerepet nem játszik,
 1–9 – attól függően, hogy ...

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A KGST Végrehajtó Bizottságának 39. ülés-
szaka. 1969. április 9–10-én Moszkvában tar-
tották meg a KGST Végrehajtó Bizottságának
39. ülészetét. A Bizottság meghallgatta a kül-
kereskedelemmel kapcsolatos kérdésekről szóló
tájékoztatót, továbbá a Statisztikai Állandó
Bizottság tevékenységéről és további fejlesz-
téséről szóló jelentést. Az üléseken megtárgyal-
ták a KGST-tagországok közötti gazdasági,
tudományos és műszaki együttműködés egyéb
kérdéseit is. A magyar delegációban, melyet
Apró Antal, a Minisztertanács elnökhelyettese
vezetett, részt vett *Huszár István* államtitkár,
a Központi Statisztikai Hivatal elnöke.

A KGST Statisztikai Állandó Bizottsága 1969.
április 22–25 között Pozsonyban tartotta
XII. plenáris ülését. A Bizottság ülése foglal-
kozott a KGST korábbi ülészetén, valamint
a Végrehajtó Bizottság utóbbi ülésein hozott
határozatokból a statisztikusokra háruló fel-
adatok realizálásával. Ennek keretében töb-
bek között sor kerül a jövő évben nyilvános
statisztikai adatgyűjtemény kiadására, amely-
nek programját ez évben alakítják ki és fogad-
ják el. Külön figyelmet kívánnak szentelni a
továbbiakban az elemző munkákra, valamint
az értékmutatók nemzetközi összehasonlítha-
tóságának módszertani és gyakorlati kérdé-
seire.

A statisztikai módszertan kérdései közül az
ülésein jóváhagyták az építőipari termelés két
strukturális mutatójára vonatkozó ajánlást,
valamint előzetes jelleggel a kiskereskedelmi
statisztika kiegészítő mutatóit. Tovább foly-
tatják a népgazdaság statisztikai mérlege
módszertani leírását. A következő évek során
a munkaerómérleg és a nemzeti vagyon tema-
tikája kerül előtérbe. Elismeréssel fogadták a
delegációk a bolgár és a magyar népgazdaság
ágazati kapcsolati mérlege alapján történt
kísérleti jellegű összehasonlításról készült elem-
zést. Több beszámoló alapján megvitatták és
tudomásul vették az ügyviteli és statisztikai
munkák gépesítése terén az állandó munka-
csoport részéről kifejtett tevékenység tapasza-
latait és a további teendőket. Beszámolóik
hangzottak el az előző ülés óta tartott néhány

tapasztalatcsere, illetve tudományos értekez-
let eredményeiről. Nagy érdeklődést váltott ki
a csehszlovák delegációnak mint vendéglátó-
nak, a hazai statisztika szervezetéről és tevé-
kenységéről szóló átfogó beszámolója.

Az üléssel egyidőben került sor az ENSZ
segítséggel felállított pozsonyi Számítóközpont
megnyitására.

Az ülésen részt vevő magyar delegációt
Huszár István, a Központi Statisztikai Hivatal
elnöke vezette. Tagjai *Pesti Lajos*, a KSH
főosztályvezetője, *Fóti Istvánné*, a KSH osz-
tályvezetője és *Holländer György*, a KSH fő-
előadója voltak.

Emlékplakett adományozása. A Magyar Szo-
cialista Munkáspárt Budapesti Bizottsága
V. I. Lenin születésnapja alkalmából 1969.
április 22-én eredményes propagandamunká-
jáért emlékplakettel tüntette ki *Bárány Jánost*,
a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezető-
jét, *Bokor Bélát*, a Központi Statisztikai
Hivatal osztályvezetőjét és *Harmat Gyulát*,
a Központi Statisztikai Hivatal osztály-
vezetőjét.

Előadás. A Magyar Közgazdasági Társaság
Népgazdaságtervezési és Politikai Gazdaság-
tan Szakosztálya 1969. április 28-án ülést
tartott. Az ülésen *dr. Zala Júlia*, a Gazdaság-
kutató Intézet igazgatója elnökölt. Az ülés
előadója *O. J. Firestone*, az Ottawai Egyetem
professzora volt, aki „A gazdasági növekedés
tényezőiről” címmel tartott előadást és konzul-
tációt.

Az MKT Statisztikai Szakosztályának ülései.
A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai
Szakosztálya 1969. április 17-én előadótalálkozást
tartott, melyen *Tar József*, a Központi Statisz-
tikai Hivatal főosztályvezetője tartott elő-
adást „Statisztikai tapasztalatok Indiában”
címmel.

*

A Statisztikai Szakosztály 1969. május 8-án
megtartott vitaülésének előadója *dr. Zafir
Mihály*, a Központi Statisztikai Hivatal fő-

osztályvezető-helyettese volt, aki „Az árak és a fogyasztó” címmel tartott előadást.

*

A Statisztikai Szakosztály Nemzetközi statisztikai szakcsoportja 1969. április 14-én a Politikai Gazdaságtani Szakosztállyal együtt előadást rendezett. Az ülésen *dr. Mód Aladárné*, a Központi Statisztikai Hivatal csoportfőnöke, a Nemzetközi statisztikai szakcsoport elnöke elnökölt. Az ülés előadója *dr. Szilágyi György*, a KSH osztályvezetője volt, aki „Különböző fejlettségű és társadalmi rendszerű országok fő értékmutatóinak összehasonlítása az ENSZ keretében” címmel tartott előadást.

*

Az MKT Statisztikai Szakosztályának Statisztikatörténeti Szakcsoportja 1969. május 20–22-én Sárospatakon tartotta a VII. Statisztikatörténeti Vándorülést. A Vándorülés négy munkaülésének elnökei: *Huszár István* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, *dr. Horváth Róbert* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, *dr. Gyulay Ferenc*, a Statisztikai Szemle felelős szerkesztője, a Statisztikai Szakosztály titkára és *dr. Ollé Lajos* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár, a Statisztikai Szakosztály elnöke voltak. A Vándorülés első napján *Csépes Jánosnak*, a KSH Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatósága vezetőjének és *dr. Janó Ákosnak*, a Rákóczi Múzeum igazgatójának üdvözlő szavai után *dr. Dányi Dezső*, a KSH Könyvtárának igazgatója, a Szakcsoport elnöke nyitotta meg a Vándorülést, majd a résztvevők az első munkaülés keretében az alábbi előadásokat hallgatták és vitatták meg:

Dr. Horváth Róbert: A magyar statisztikai tudomány kialakulásának tudománytörténeti és tudományelméleti problémái.

Oros Iván: A magyar mezőgazdaság támogatása az állami költségvetésből.

Halkovics László: Az iparstatisztikai feldolgozás és tájékoztatás fejlődése.

A második napon tartott két munkaülés keretében az alábbi előadások hangzottak el:

Dr. Klínger András: Megemlékezés az 1870. évi népszámlálás 100. évfordulóján.

Dr. Acsádi György: A kohorsz-módszer alkalmazásának története a magyar születési statisztikában.*

Dr. Andorka Rudolf: Az ormánsági és sárközi egyke-kutatások története.

Dr. Nemeskéri János: Történeti-demográfiai kutatások a Bodroghözben (család-rekonstrukciós vizsgálatok).

Cseh-Szombathy László: A budapesti szegénység és statisztikája Kőrös szemléletében a XX. század elején.

Dr. Mikes Gábor: A fővárosi értelmiségi rétegek szociális statisztikai megfigyelése.

Mészáros István: A statisztika oktatása Sárospatakon 1720 körül (ifj. Tsétsi János).

A harmadik napon megtartott negyedik munkaülés programja az alábbi volt:

Dr. Baraczká István: A statisztikai anyagok levéltári értékelése.

Dr. Kiss Albert: A mezőgazdasági termelés volumenének hosszú időszakos változása és ennek statisztikai forrásai.

Dr. Márai Lajos: A kórházi morbiditás Magyarországon a XIX. század elején.

A VII. Statisztikatörténeti Vándorülés *dr. Ollé Lajosnak*, a Statisztikai Szakosztály elnökének és *dr. Dányi Dezsőnek*, a Szakcsoport elnökének zárszavaival ért véget.

A Vándorülés bezárása után a tagok titkos szavazással kiegészítették a háromtagú elnökséget. A Szakcsoport elnöke a következő vándorülésig *dr. Tamásy József*, az elnökség tagjai *dr. Dányi Dezső* és *Oros Iván*.

Előadások. A Magyar Jogász Szövetség Statisztikai Szakosztálya és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Statisztikai Tanszékének Tudományos Munkaközössége 1969. április 10-én és 24-én ülést tartott. Az előbbin *dr. Borsi Zoltán* tartott előadást „A kriminalitás megfigyelésének problémái” címmel. Az április 24-én tartott ülésen pedig *dr. Túró Lászlóné* „A nagy ipari vállalatok statisztikai ismérvei és koncentrációs problémái” című előadása hangzott el.

Megjelent a *Demográfia* 1969. évi 1–2. száma. A *Demográfia* közelmúltban megjelent kettős száma *Louis Henry* „A termékenység megfigyelésének és elemzésének fejlődése” c. tanulmánya után a Népeştudományi Kutató Intézet munkatársainak az 1968. szeptember 25–30 között Várnában tartott Nemzetközi Demográfiai Symposiumon megvitatott dolgozatait közli. (*Dr. Szabady Egon* „A kelet-európai szocialista országok halandósági trendjei a második világháború után” című a várnai Symposiumon megvitatott tanulmányát a *Statisztikai Szemle* 1968. évi 10. száma tartalmazza.) E dolgozatok a következők:

Tekse Kálmán: A termékenység néhány jellemzője Közép- és Dél-Európában az első világháború előtt;

Dr. Acsádi György: A falusi és városi családtervezés közötti különbségek;

Dr. Vukovich György: A termékenységi görbe és a születésszám. (Néhány gyakorlati probléma);

B. Lukács Ágnes: A halandósági viszonyok néhány vonása Magyarországon a 19. sz. első felében;

Dr. Tamásy József: A lokális endogámia alakulása Magyarországon;

Valkovics Emil: A népesség reprodukciójának hatása a gazdasági jelenségek reprodukciójára. (Elméleti megközelítés);

Pallós Emil: A népesség családi állapot szerinti előreszámlítása. (Népmozgalmi módszer);

Dr. Andorka Rudolf: A regionális termékenységi különbségeket befolyásoló gazdasági és társadalmi tényezők.

A „Figyelő” rovat a Népeştudományi Kutató Intézet beszámolóját és munkájáról szóló vitát tartalmazza. Beszámol a Várnában tartott demográfiai symposionról és megemlékezik a Nemzetközi Demográfiai Kongresszusok 90. évfordulójáról.

Végül a demográfiai folyóiratok és könyvek gazdag szemléje zárja a számot.

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA MATEMATIKAI STATISZTIKA

FUNKE, J.:

AZ ALAPDOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT FELADATAI A SZÁMVITEL ÉS A STATISZTIKA TÁVLATI KONCEPCIÓJÁBAN

(Aufgaben der Zentralstelle für Primärdokumentation im Rahmen der Perspektivkonzeption Rechnungsführung und Statistik.) — *Statistische Praxis*. 1968. 12. sz. 662–667. p.

Az egységes számviteli és statisztikai rendszer megvalósításához az 1975-ig terjedő időszak távlati terveit is ki kell dolgozni. Az egységes rendszer kidolgozása során felismerték az elsődleges okmányok egységesítésének szükségességét. Ez egyet jelent az adatfeldolgozásra alkalmas okmányok egyszerűsítésével, egységesítésével és szabványosításával. A számvitel és a statisztika távlati fejlesztésére különösen három tényező hat:

1. az üzemek, kombinátok saját felelősségének elvén alapuló, a központi tervezéssel és a vezetéssel szemben támasztott követelmények,
2. a számvitel és a statisztika adatainak tárolása, feldolgozási folyamatainak gépesítése és automatizálása,
3. a matematika és a kibernetika növekvő hatása és széles körű alkalmazása a számvitelben és a statisztikában.

A számvitel és a statisztika a tudományos vezetési tevékenységnek a kibernetikával és az operációkutatással szoros összefüggésben álló eszköze. Az általuk feldolgozandó eredmények hozzájárulnak a döntések és tervek tudományos előkészítéséhez és végrehajtásuk ellenőrzéséhez. Az adatok tárolását, feldolgozását és csoportosítását a lehető legésszerűbben kell megszervezni. A számviteli és statisztikai adatok szolgáltatásával kapcsolatos költségek csökkentésének útja lehet a népgazdaságban használt különböző bizonylatok és okmányok egységesítése, szabványosítása.

A Központi Statisztikai Hivatal fokozott figyelmet szentel az adatfeldolgozásra alkalmas elsődleges okmányok egységesítésére. A szerző rámutat a KGST országok közvetlen együttműködési lehetőségeire is.

Az 1966 őszi Lipcsében tartott racionalizációs konferencia követelményként mondta ki az üzemek által használt elsődleges okmányok

egységesítését. A szabványosítási munka 1966 végén az Alapdokumentációs Központ létesítésével kezdődött el. Legutóbb a Központi Statisztikai Hivatal vezetősége értékelte az eddigi eredményeket. Megállapították, hogy az egységesített okmányok kísérleti alkalmazása az üzemek nagy részében és az ágazatok egészében sok millió márka haszonnal járt. Megteremtették a feltételét annak, hogy az egységesített okmányokat gyakorlatilag minden területen bevezessék. A Központi Statisztikai Hivatal vezetője a szocialista munkaközösségek tapasztalatainak és útmutatásainak figyelembevételével elrendelte az elsődleges okmányok kötelező alkalmazását.

Az alapdokumentációs Központ az állami és gazdasági szervekkel közösen ellenőrzi az 1969. évi rendelkezés végrehajtását. Az egységesített okmányok négy részterületen való bevezetése a Központ munkájának második szakasza. Megállapítást nyert, hogy eddig az elsődleges okmányok egységesítésével elért eredmények a lehetőségek és a növekvő követelmények mögött maradnak.

A Központi Statisztikai Hivatal az elsődleges okmányok további egységesítésére a következő két főfeladatot állapítja meg:

1. a központi állami és gazdasági szervekkel együttműködve 1975-ig terjedő pontos, időbelileg tagolt távlati egységesítő tervet kell készíteni;
2. e célkitűzések alapján kell a központi állami és gazdasági szervek 1969. évi konkrét feladatait kitűzni. Az állami és a gazdasági szervek vezetői gondoskodnak a végrehajtásról.

Az egységesítési feladatok megoldásába a szervezési és számítástechnikai központok munkatársait is be kell vonni. A távlati célkitűzések kidolgozásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy gépi feldolgozásra alkalmas programok készüljenek. Az adatfeldolgozásra alkalmas, elsődleges okmányok fejlesztésénél fokozott mértékben számításba kell venni az új adatfeldolgozó gépek, legfőképpen az optikai bizonylat-leolvasó alkalmazását.

Jelenleg az üzemekben, intézményekben, gazdasági és állami szerveknél sok kollektíva dolgozik az elektronikus adatfeldolgozó gépek üzembeállításán. Az üzemek és szervek nagy része azonban gyakran egymástól elszakadva dolgozik, ami az erők pazarlásához és szétforgácsolásához vezet.

A szabványosítási munka alábbi területein kell eredményt elérni:

1. a számvitel és a statisztika egységes rendszerén belül: kalkuláció, anyag-, áru-, teljesítmény-, bérelszámolás. Ide kell sorolni a különféle szerződéseket (beruházási, kooperációs, bérleti szerződések stb.);

2. technológiai-gyártáselőkészítési okmányok, például a technológiai dokumentáció;

3. az exportokmányok egységesítése a KGST Állandó Szabványügyi Bizottságával együttműködve.

A tervezésnek, a számvitelnek és a statisztikának ki kell dolgoznia az üzemtől egészen a népgazdasági szintig terjedő automatizált adatfeldolgozást. Az Alapdokumentációs Központ eddigi munkamódszere, az egyes okmányok egységesítésére alakított munkaközösségek rendszere többé nem megfelelő. Csak a dolgozók széles körű közreműködésével lehet a feladatokat oly módon megoldani, hogy a döntések valóban maradandók legyenek. A szabványosítás révén minden területen biztosítani kell az eddig elért eredmények állandósítását. Fontos követelmény, hogy a fejlesztési munkák ne húzódjának éveken át és a szabványokat a legrövidebb időn belül gyakorlatilag is bevezessék.

(Ism.: *Lencsés Ferenc*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ADAMS, F. G. — MIOVIC, P.:

AZ ENERGIAHORDOZÓK RELATÍV HATÉKONYSÁGA ÉS AZ ENERGIAFOGYASZTÁS OUTPUT ELASZTICITÁSA NYUGAT-EURÓPÁBAN

(On relative fuel efficiency and the output elasticity of energy consumption in Western Europe.) — *The Journal of Industrial Economics*. 1968. nov. 1. sz. 41–56. p.

A tanulmány beszámol az University of Pennsylvania közgazdasági kutató részlegén folyó munka egy részéről, melynek fő célja az energiaigények előrebecslésének az eddigieknél egzaktabb megalapozása.

A gazdasági növekedést jellemző mutatószámokhoz — általában a bruttó nemzeti termék alakulásához — kapcsolódó rugalmassági együtthatók nem veszik kellően figyelembe a különböző energiahordozók eltérő hatékonyságát, és így az azok közti arányeltolódásnak az össz-energiaigényre gyakorolt hatását. Bár az energiaprognózisok célja általában az elsődleges energiahordozók iránti szükséglet előrejelzése, a becsléseket első lépésben a végső felhasználás szintjén kell elvégezni (külön figyelembe véve az energia átalakításával járó veszteségeket), — mivel itt történik a fogyasztók választása. Így természetesen másodlagos energiahordozók számbavételére is sor kerül.

Az egyes energiahordozók közti választás összefügg azoknak „termális hatékonyságával”, ami nem más, mint a kalóriaráfördítéshez viszonyított mozgatóerő- vagy hőkihozatal. A „termális hatékonyság” csak egyes speciális esetekben egyezik meg a gazdasági hatékonysággal, amely az előállított termékeknek és szolgáltatásoknak az energiaráfördítéshez való viszonyát fejezi ki.

Megközelíthető az egyes energiahordozók hatékonysága olyan módon, hogy a fajlagos kalóriaértéket véve alapul, becslésekkel igyeksenek kifejezni az egyes energiahordozók

„hasznos energia” tartalmát. Az eljárás meglehetősen önkényes, ennek ellenére széles körben használják.

Alternatív megoldást kínál a *Turvey* és *Nobay* által javasolt módszer, melynek alapfeltételezése szerint az egyes energiahordozók hatékonyságának különbségét „a termelés viszonylatában átalakítási határrátájuk, a fogyasztás viszonylatában pedig helyettesítési határrátájuk fejezi ki”. Figyelembe véve azt a tényt, hogy a határkölségekre vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre, valamint azt, hogy az energiahordozók piacára nem feltétlenül jellemző az erős verseny, az áraknak és az átlagos árbevételeknek a súlyként való használatát javasolják, — bár felismerik, hogy energiahordozók esetén az átlagár általában nem felel meg a marginális áraknak. A módszer használatát egyéb tényezőkön kívül az is viszonylag szűk területre korlátozza, hogy számos piacon egyetlen energiahordozó tölt be teljesen domináns szerepet.

Fenti észrevételek megtétele és példákkal való illusztrálása után a szerzők bemutatják az általuk javasolt módszert, amely a hatékonysági tényezők kiszámítását a termelési függvény segítségével közelíti meg. A termelési függvény felírható a következő módon.

$$O = \min(\alpha F, f(N, K)) \quad |1|$$

ahol: O — a termelés volumene,
 F — az egyes energiahordozók eltérő hatékonyságát figyelembe vevő energiaráfördítés,
 N — a munkaráfördítés,
 K — a tőkeráfördítés,
 α — konstans, amely az összes energiahordozónál jelentkező hatékonyságnövekedés figyelembevételét szolgálja.

A függvény feltételezi, hogy az energia-ráfordítás és a termelés arányosak, valamint, hogy az energia, a tőke és a munka nem helyettesíthetők egymással. F a következőképpen határozható meg:

$$F = e_c h_c C + e_e h_e E + e_p h_p P + e_g h_g G \quad |2/$$

ahol: C – a szén tonnában,
 E – az elektromosság kilowattórában,
 P – az olaj tonnában,
 G – a gáz köbméterben.
 h – az egységenkénti kalóriatartalom,
 e – pedig a vonatkozó hatékonysági faktor.

Az ismert h értékek felhasználásával és a függvény becslésével e relatív értékei kiszámíthatók.

$$O = a_1 (h_c C) + a_2 (h_e E) + a_3 (h_p P) + a_4 (K_g G) \quad |3/$$

ahol: $a_1 = a e_i$

A fenti összefüggések jól megközelíthetők regressziószámítással – időben és térben egyaránt kiterjesztve a vizsgálatot. A beszámoló tárgyát képező vizsgálat a Közös Piac, az Egyesült Királyság és a többi O. E. E. C. országnak a végső energiafelhasználás fázisában, szénegyenértékben mért, 1950 és 1962 közötti adatain alapul, és négyféle megközelítésben került feldolgozásra, úgy mint:

- I. Országokénti és évenkénti bontás nélkül, egyszerűen az összegezett adatok felhasználásával.
- II. Országokénti eltérő konstansokkal.
- III. Időváltozókkal, országokénti konstansok nélkül.
- IV. Időváltozókkal, országoként differenciált konstansokkal.

A szerzők a becsült relatív energiahatékonysági tényezőket mind a négyféle megközelítés alapján számítva közlik.

Az így nyert tényezők segítségével a szerzők alátámasztják azt az elméletet, miszerint az utóbbi években Nyugat-Európában aggregát alapon végzett, az energiaigényt a gazdasági növekedés valamely jellemzőjének viszonylatában meghatározó számítások elsősorban a hatékonyabb energiahordozók irányában történő erős eltolódás miatt eredményeztek 1,0-nél kisebb rugalmassági együtthatót. Ezt a hatást figyelmen kívül hagyva, a rugalmassági tényező értéke mind a négy típusú regressziószámítás eredményeivel korrigálva nagyobb egynél, vagyis az energiafogyasztás a gazdasági növekedéssel egyenlő vagy annál nagyobb mértékben növekszik.

Végezetül a szerzők hangsúlyozzák a megközelítés további finomításának szükségességét és ennek a tervezésben játszott fontos szerepét.

(Ism.: Kuzmann Béla)

SCHMIDT, W.:

A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG STATISZTIKAI NÉPGAZDASÁGI MÉRLEGÉNEK MODELLJÉRŐL

(Zum Modell einer statistischen Volkswirtschaftsbilanz der DDR.) – *Statistische Praxis*. 1968. 12. sz. 676 – 682. p.

A népgazdaság fő arányainak (a megtermelt és felhasznált nemzeti jövedelem, a felhalmozás és fogyasztás növekedésének, a beruházott termelőeszközök, a külkereskedelem hatékonyságának, a lakosság bevételeinek és kiadásainak stb.) tervezése a népgazdasági makroökonómiai vizsgálatokon alapul. A tervezési modellek számításaihoz, a főbb döntési variánsok kidolgozásához a statisztikai népgazdasági mérlegek biztosítják a kiindulási bázist. A távlati tervezés megalapozásának céljaira a Német Demokratikus Köztársaság Központi Statisztikai Hivatala a népgazdasági újratermelési folyamat legfontosabb mozzanatait és tényezőit átfogó mérlegrendszer-tervezetet alakított ki. Egyes mérlegeket már ennek megfelelően, a népgazdasági követelmények figyelembevételével dolgoznak ki, s két-három év alatt fokozatosan biztosítják, hogy a tárgyévről már a teljes népgazdasági mérleget rendelkezésre tudják bocsátani.

A népgazdasági mérlegek két főbb csoportra oszlanak.

Az első csoportba tartozó mérlegek a népgazdaság társadalmi és gazdasági alapjainak – az újratermelés feltételeinek – jellemzésére szolgálnak. Ide tartoznak: a munkaerőmérleg, a nemzetivagyon-mérleg, a népgazdaság állóeszközeinek mérlege (bruttó és nettó értékben egyaránt), az – anyagi – forgóeszközök mérlege, a munkaerőképzés mérlege, valamint a tudomány és technika fejlesztését szolgáló alapok mérlege.

A második csoportba az újratermelési folyamatot és eredményeit bemutató mérlegek sorolhatók, amelyek a társadalmi termék, illetve a nemzeti jövedelem alakulásáról és végső felhasználásáról, a lakosság fogyasztásáról nyújtanak áttekintést.

Ide tartoznak a következő mérlegek: a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem termelésének és felhasználásának mérlege, a társadalmi össztermék ágazati kapcsolatainak mérlege, a társadalmi munkaráfordítások ágazati kapcsolatainak mérlege, a külkereskedelmi mérleg, a külföldi fizetési mérleg, a külföldi követelések és tartozások mérlege, a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem termelésének, elosztásának és felhasználásának mérlege (a népgazdaság pénzügyi mérlege), a belföldön rendelkezésre álló és igénybe vett fogyasztási javak és személyi szolgáltatások mérlege, a személyi fogyasztás és szolgáltatások társadalmi-gazdasági csoportok szerinti

mérlegei (a háztartás-csoportonkénti reáljövedelem és felhasználása).

A továbbiakban a szerző részletesen ismereti az egyes mérlegek szerkezetét, felsorolja a mérlegek jobb és baloldalán szereplő tételeket.

A népgazdasági mérleg teljes programja (az ún. „nagy modell”) csak évente egyszer dolgozható ki, mivel a szükséges információk a megkívánt részletességgel és terjedelemben csak éves szinten állnak rendelkezésre. Az összes mérleg — de főleg a pénzügyi folyamatokat tükröző mérlegek — elkészülésének viszonylag késői időpontja miatt kívánatos előzetesen egy kisebb népgazdasági mérlegmodellt is összeállítani, amely a következő mérlegeket tartalmazza: munkaerőmérleg, a népgazdaság állóeszközeinek mérlege (bruttó értékben), az anyagi- forgóeszközök mérlege, a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem termelésének és felhasználásának mérlege, külkereskedelmi mérleg, külföldi fizetési mérleg, a nemzeti jövedelem elosztásának és felhasználásának mérlege (a népgazdaság pénzügyi mérlegének kivonata), a termelőalapbővítések finanszírozásának mérlege, a lakosság pénzbevételeinek és kiadásainak mérlege, a belföldön rendelkezésre álló és igénybe vett fogyasztási javak és személyi szolgáltatások mérlege.

A népgazdasági mérlegrendszer módszertani alapelveit a tervezési metodikával összhangban alakítják ki, s változatlanóságukat hosszabb időszakokra biztosítani kívánják. Módszertani előkészítésként ezért néhány szakstatisztikai mutatószám esetében a népgazdasági mérlegrendszer felfogásának megfelelő átalakításra, egységesítésre is sor került, helyenként pedig (főleg a munkaerőképzés, a tudományos és technikai fejlesztés területén) kiegészítő információk gyűjtése vált szükségessé.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

STÄGLIN, R.:

AZ INPUT-OUTPUT ELEMZÉS HELYZETE A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁGBAN

(Zum Stand der Input-Output-Rechnung in der Bundesrepublik Deutschland.) — *Konjunkturpolitik*. 1968. 5 — 6. sz. 375 — 385. p.

A Német Szövetségi Köztársaságban az utóbbi évekig kevés input-output elemzést végeztek. Ennek az az oka, hogy mind ez ideig hiányoztak az analízis alapját képező ágazati kapcsolati mérlegek. A különböző gazdasági kutatóintézetekben jelenleg folyó munkák arra engednek következtetni, hogy a lemaradást ezen a területen igyekeznek behozni.

A vizsgálatok ágazati, területi és országos átfogó (nemzetgazdasági) elemzésekre terjednek ki. Ennek megfelelően ágazati, területi és országos (nemzetgazdasági) input-output táblákat állítanak össze.

Az ágazati input-output táblák az ágazati kapcsolatoknak csak egy részét tartalmazzák, kifejezik a szóban forgó ágazat kapcsolatát a többi gazdasági szektorhoz, de figyelmen kívül hagyják a több szektor közötti kölcsönös kapcsolatokat. Szektorszámítások (táblák) készültek eddig a vegyiparra, textiliparra és az autógyártásra, s jelenleg kísérletek folynak az ásványolajipar és az energiaipar területén.

A vegyipari vizsgálatok időbeli és nemzetközi összehasonlításokat is tartalmaznak. Input oldalról az 1936., 1953., 1954. és 1955., output oldalról pedig az 1936. és 1954. éveket hasonlították össze. A nemzetközi összehasonlítást az Egyesült Államok és Olaszország adataival végezték el.

A textiliparra végzett vizsgálat, amely 1954-re vonatkozik, az iparág belső — az egyes textilipari ágak, valamint technológiai fázisok közötti — és külső kapcsolatait mutatja ki.

A nyugatnémet autóiparra összeállított ágazati kapcsolati mérlegek az input és output mennyiségek 1952 — 1966 közötti adatait foglalják össze. Segítségükkel az autógyártással összefüggő 39 termékszektor struktúrális változásainak áttekintése vált lehetővé.

Az ásványolajiparra kidolgozott mérlegek a legfontosabb anyag inputok kimutatására, azok 1951 — 1954 közötti változásainak elemzésére szorítkoznak. Hasonlóképpen csak az anyagráfordításioefficiensek kialakítására irányul a munka a villamosenergia-ipar területén.

Az ágazatokra összeállított saktáblamérlegek különleges formája az, amelyet a nyugatnémet élelmiszer-gazdaságról állítottak össze, 1954. évi adatokkal. A tábla 28 — termékek szerinti — szektorból, 5 végső felhasználási tételből és 1 primér inputból áll. A belső négyzet az importot is magában foglalja. Ez a munka részét képezi egy — ugyanerre az időpontra készült — átfogó nemzetgazdasági mérlegnek, amely külön szektorként a többi ágazat integrált adatait is tartalmazza.

Ami a területi elemzést illeti: eléggé elterjedt a Német Szövetségi Köztársaságban a területi mérlegek kidolgozása. A schleswig-holsteini, északrajna-westfáliai és a saarvidéki területre, valamint Nyugat-Berlinre és Osnabrückre készítettek ilyen ágazati kapcsolati mérleget.

A Schleswig — Holsteinre kidolgozott mérleg — amely 1962-re vonatkozik, 20 termelési szektort, 7 végső felhasználási tételt és 7 primér inputot tartalmaz — adatainak összeállí-

tásánál részben reprezentatív kikérdezésre támaszkodtak, melynek során információt nyertek az áruvásárlás, beruházás, termelés területéről, részben pedig a nemzetgazdasági mérleg lebontásából merítettek adatokat. A munka során – többek között – meghatározták, hogy egyes szektorok termelése területileg milyen eredetű és ebből kiindulva vizsgálják az ország ipari struktúrája javításának lehetőségeit. Olyan előrejelzési számításokat is végeznek, amely megmutatja az illető terület gazdasági szerkezetének reagálását bizonyos tervezett változtatásokra.

Az Északrajna Westfáliára vonatkozó input-output vizsgálatoknál jelentős szerepet kapott az energiaszerkezet elemzése. Megállapítják a terület gazdasági szektorainak kumulált energiaköltségeit és modellszámításokat végeznek: vizsgálják az egyes energiefajták (kőszén, barnaszén, gáz stb.) árváltozásának és a kőszénbányászat korlátozásának nemzetgazdasági hatásait. A következő kérdésekre keresnek választ: mely szektorok károsodnak, ha a kőszénbányászat beruházásait és melyek, ha termelését korlátozzák; milyen mértékben egyenlítené ki a kőszénbányászat keresletének csökkenését, ha az ásványolajipar területén megnövelnék a termelést, illetőleg a beruházást stb.

A saarvidéki mérleggel a terület termelési szektorainak abszolút (területen belüli) és relatív (nemzetgazdasági) jelentőségét elemezték.

Osnabrück 1961-es input-output táblájával a terület fejlődéséről nyertek képet: a kiinduló ráfordítási koeficiensmatrix és az 1980-ra várható végső kibocsátási vektor alapján kiszámították az egyes szektorok prognózisévi bruttó kibocsátásait.

A Nyugat-Berlinre elkészített területi táblát a népgazdasági matrixszal összehangolva készítették el. Ezzel megoldották a területi input-output táblák összeállításának egyik fő problémáját, azáltal, hogy „árúkiérőjegyek” statisztikai feldolgozásával állapították meg a beszerzések területi eredetét.

Az első nemzetgazdasági ágazati kapcsolati mérleget 1953-ra állították össze. A tábla 46 szektor gazdasági kapcsolatait tartalmazza, 8 végső felhasználási tétele és 4 primér inputja van. A tábla elemzése kétféleképpen történik. A hagyományos input-output analízis segítségével elemzik az inverzmatrixot, majd variáncszámításokat végeznek. Az input-output elemzés ilyen módon – a szerző véleménye szerint – a Német Szövetségi Köztársaságban is a tervezés, a piacelemzés eszközévé válik. Az elemzés másik módszere az ún. „háromszögmatrix” módszer, amely annak megállapítására szolgál, hogy milyen függőségi viszonyban állnak a termelési szektorok a

végső kibocsátástól, s milyen a szektorok hierarchiája. (Ezt a módszert alkalmazták a Saar-vidéki területi számításoknál is.)

1960–1961 fordulópontot jelentett az input-output technika alkalmazásában, mivel – több évi szünet után – egyszerre több intézet kezdett foglalkozni sakktáblamérlegek összeállításával.

A Statisztikai Hivatalban – például – az Európai Gazdasági Közösség megbízásából 1960-ra olyan nemzetgazdasági táblát készítettek, amelyben – 36 termelési szektorra – a külkereskedelmi forgalmat közös piaci szállítások és a többi reláció szerint is felosztották. Az elemzés során inverzmatrix segítségével meghatározták az ágazatok közvetlen és közvetett importigényét is.

A müncheni IFO Intézetben 1961-re állítottak össze 62 szektorra kiterjedő ágazati kapcsolati mérleget. A termelési táblán kívül elkészítették a beruházási és az importmatrixokat is. Az eddig elvégzett elemzések során az építőipari termelés csökkenésének hatásait, valamint az acélipar fejlesztésének kérdéseit vizsgálták meg. Tervezik, hogy az IFO-táblázat segítségével megkísérlik a nyersacéltermelés ex-post módon történő becslésének elvégzését.

A Német Gazdaságkutató Intézet (DIW) 1954 óta négyévenként készít ágazati kapcsolati mérleget. A szektorokat a táblázat vállalatok szerinti bontásban tartalmazza és ezáltal a piaci kapcsolatokat reprezentálja.

(Ism.: *Viszt Erzsébet*)

THORN, R. S.:

AZ EGY FŐRE JUTÓ JÖVEDELEM
MINT A GAZDASÁGI FEJLŐDÉST
KIFEJEZŐ MUTATÓSZÁM

(Per capita income as a measure of economic development.) – *Zeitschrift für Nationalökonomie*. 1968. 28. köt. 12. sz. 206–216. p.

Az egy főre jutó nemzeti termék széles körben alkalmazott mutatószám a nemzetgazdaság fejlettségének jellemzésére. Mint ilyen befolyást gyakorol számos gazdasági döntés meghozatalára. A tanulmány azt vizsgálja: 1. alkalmas-e ez a mutatószám a nemzetgazdaság fejlettségének jellemzésére; 2. nem képezhetők-e vele egyenértékű, sőt esetleg jobb mutatószámok; 3. szabad-e egyáltalán egyetlen mutatószámot a fejlődés adekvát mércéjeként kijelölni.

Az egy főre jutó nemzeti termék nem tökéletes mutatószám a gazdasági fejlettség jellemzésére. Mind az idő, mind a térbeli összehasonlításoknál az életszínvonalban és a társadalmi körülményekben olyan figyelemre méltó eltérések adódnak, melyek ebben a mutatószámokban nem tükröződnek. Országok közötti összehasonlítás esetén például ennek a mutató-

számának alapján Kuwait a világ legfejlettebb állama lenne és Venezuela Olaszországgal, illetve Írországgal állna csaknem azonos színvonalon.

Másfelől viszont igen eltérők a vélemények a jellemzők azon köre tekintetében, melyek együttesen már képesek egy ország gazdasági fejlettségi színvonalának adekvát meghatározására. A gazdasági fejlődés komplex folyamat, mely a gazdasági és a társadalmi szerkezet alakulását egyaránt felöleli. Így magában foglalja a specializálódást, az iparosodást, az urbanizálódást, az életszínvonal emelkedését, az államosítást, sőt a társadalmi élet demokratizálódását is.

A szerző által kiválasztott változók, valamint mutatószámok tartalmazzák a nemzetgazdasági fejlődés valamennyi előzőkben felsorolt dimenzióját.

Változók	Mutatószámok
1. Egy főre jutó kibocsátás	az egy főre jutó nemzeti termék
2. Iparosítás	gazdaságilag aktív népesség aránya az alapvető ágazatban
3. Urbanizálódás	a 100 000-nél nagyobb lélekszámú városokban élő népesség aránya
4. Egészségügyi ellátás	az 50 éven felüli elhalálozottak aránya
5. Élelmiszer-ellátás	átlagos napi kalóriaforgasztás
6. Lakásviszonyok	az egy szobára jutó személyek átlagos száma
7. Kulturális ellátás	a 15 éven felüli írni-olvasni tudó népesség aránya
8. Szabadidő	a ledolgozott heti átlagos óraszám a nem mezőgazdasági foglalkozásokban
9. Jóléti ellátás	egy főre jutó társadalombiztosítási kiadások
10. Jóléti ellátás eloszlása	a betegségi és szülési segélyben részesülő népesség aránya
11. Munka	szakszervezeti tagok aránya a gazdaságilag aktív népességben belül
12. Kormányzat népszerűsége	a kormányzat érzékenysége a közvélemény nyomására (speciális felvétel)

Az adatok 60 országra vonatkozóan állnak rendelkezésre és az 1960. évi állapotokat rögzítik. A mutatószámok „jóságának” kritériuma az, hogy azok a változóknak tapasztalható szóródásból annyit adjanak vissza, amennyit csak lehetséges. Azaz az ún. determinációs együtthatóknak (r^2) — a mutatószám és az egyes változók között mért korrelációs együtthatók négyzeteinek — összege maximális legyen.

E kritérium alapján négy változó emelkedik ki mint a gazdasági fejlődés legjobb mutatószáma: 1. az egy főre jutó jövedelem; 2. a gazdaságilag aktív népesség aránya az alapvető ágazatban (jobbára a mezőgazdaságban); 3. az 50 éven felüli elhalálozottak aránya és

4. az egy főre jutó társadalombiztosítási kiadások.

Annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy egynél több mutatószám együttes alkalmazása lényegesen jobb indikátort ad-e, mint egy, a szerző egy elméleti indexet ad.

$$I = \frac{a_1 X_1}{X'_1} + \frac{a_2 X_2}{X'_2} + \dots + \frac{a_N X_N}{X'_N}$$

ahol: X'_i — az X_i változó értéke a bázisidőszakban,

a_i — a gazdasági fejlődés különböző dimenzióit mérő X_i -khoz hozzárendelt súlyok.

A vizsgálati időszakot megválasztva X'_i konstanssá válik,

így

$$I = a'_1 X_1 + a'_2 X_2 + \dots + a'_N X_N$$

Az előzőkben már tárgyalt „jóság” kritériumot alkalmazva I^x optimális indexhez jutunk, mely maximálja az index és alkotóelemei között a korrelációs együtthatók négyzeteinek összegét. *M. A. Gerskich* kimutatta, hogy az ún. „fő összetevők” módszere, mely *H. Hotelling*től származik, értelmezhető az adott esetre.

A számítási eredmények azt mutatják, hogy az első fő összetevő magyarázza a szórásnégyzet 53,4 százalékát szemben az egy főre jutó nemzeti termékkel, melynek 44 százalék tulajdonítható. Újabb változók bekapcsolása nem módosítja lényegesen az egymás közötti arányokat. Az egy főre jutó nemzeti terméknek és a többi változónak a szerepeltetése ezért jó hatásfokúnak tekinthető, összehasonlítva azzal az elméleti maximális szórásnégyzettel, melyet egy hipotetikus index, mint indikátor magyarázhatna. Egynél több mutatószám együttes alkalmazása a gazdasági fejlődés indikátoraként nem kínál lényeges előnyöket az egyetlen mutató megoldással szemben.

A tanulmány következtetései természetesen feltételezettek a szerző által kiválasztott és rögzített gazdasági fejlődést jellemző 12 dimenzióval. Mindenesetre a módszer a dimenziók alternatív meghatározásánál is használható.

A „jóság” kritériumnak egyik gyengesége, hogy valamennyi X_i változónál fellépő szóródásnak egyenlő súlyt tulajdonít a korrelációs táblázat készítésénél. Minthogy azonban a fejlődés különböző dimenzióinak fontosságát illetően távolról sincs egyetértés, az egyenlő súly hozzárendelés a lehető legjobb induló módszernek ítéltető.

(Csepínszky Andor)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

BOGUE, D. J.:

A «SKID ROW»
AZ AMERIKAI VÁROSOKBAN

(Skid Row in American cities.) Community and Family Study Center, University of Chicago, 1963. 521 p.

„Skid row”-nak nevezik az amerikai városoknak azokat a negyedeit, ahol a közfelfogás szerint elsősorban súlyos alkoholisták élnek. Ezek a negyedek már idegenforgalmi nevezetességekké váltak. A közfelfogás valami érdekeset, romantikusot lát a skid row életében. Ugyanakkor a nagyvárosok hatásági számára problémákat okoznak ezek a városrészek, a közbiztonság nagy hiányosságai miatt a rendőrségnek fokozott figyelmet kell rájuk fordítania. Bizonyos törekvés van az ilyen jellegű városrészek felszámolására, de gyakran hivatkoznak arra, hogy ezek a törekvések eleve kudarcra vannak ítélve, mert az ott lakó megrögzött alkoholisták a skid row felszámolása és átépítése után szükségképpen máshol fognak összetömörülni, mert életmódjukról nem hajlandók lemondani. A nagy múltú és híré chicagói városszociológiai kutatóközpont a könyvben leírt vizsgálattal arra a kérdésre keresett választ, hogy a skid row-ra vonatkozó közkeletű elképzelések mennyire felelnek meg a valóságnak.

A vizsgálat módszere minden hasonló kérdésekkel foglalkozó kutató számára igen érdekes. A könyv elején adatokat közölnek 41 amerikai nagyváros skid row-jának népességéről. Az adatokat úgy kapták, hogy államigazgatási vezetőkhez kérdéseket intéztek a skid row jellegű városrészek elhelyezkedéséről, kikeresték ezeknek népszámlálási felvételi lapjait és ezekből meghatározták azoknak számát és jellemzőit, akik nem család-háztartásokban és nem intézményekben élnek, vagyis (az amerikai definíciók szerint) szállodákban és penziókban laknak. Meg kell itt jegyezni, hogy nem a mi fogalmaink szerinti szállodákról van szó, hanem igen szegényes lakóhelyekről, ahol a szobákban gyakran alig fér el több bútor, mint egy ágy, sőt a szobákat sok esetben nem is falak, hanem csupán rögzített spanyolfal jellegű fa- vagy fémlemezek választják egymástól olyan módon, hogy bizonyos magasság fölött egyetlen nagy termet alkotnak. A megfelelő népszámlálási adatokból megállapították az összes amerikai skid row városrészek népességének iskolai végzettségét, foglalkoztatottságát, faj és születési hely szerinti összetételét. A könyv térképeket is közöl az említett amerikai városok, skid row városrészeinek elhelyezkedéséről.

A vizsgálat következő lépésében e városrészek népességét jól ismerő szakértőket kér-

deztek meg. Ilyenek voltak az ott dolgozó orvosok, bírák, a népjóléti szervezetek dolgozói stb. A válaszokból arra a következtetésre jutottak, hogy e városrészekben nem csupán krónikus alkoholisták, hanem sok másfajta ember is él: öregek és rokkantak, koldusok, csavargók, bűnözők, vándor- és nem vándorló munkások. Az ott-tartózkodás okát illetően szintén változatos körülményeket említettek: a megélhetés olcsóságát, a társaság találatát, az iszákosság megtűrtségét, a rendőrség elől való eltűnés könnyebb lehetőségét, a homoszexualitás megtűrtségét stb.

Végül mintát vettek a chicagói skid row népességéből (613 személyt választottak ki), és igen részletes, közel száz főkérdésből és igen sok mellékkérdésből álló személyes interjúkat készítettek velük. Ezeket az interjúkat kiegészítették a kikérdezők véleményével a megkérdezettek viselkedéséről, külső megjelenéséről, az interjúban való kooperációjukról stb. A könyv öthatoda ezeknek az interjúknak eredményeit elemzi.

Az eredmények igen sok tekintetben megcáfolták az általánosan elterjedt nézeteket. Mindenek előtt a skid row népessége egyáltalában nemcsak „rossz és büntetésre érdemes” emberekből áll, hanem legnagyobb részben olyanokból, akik idős koruk, rossz egészségi állapotuk, szakképzetlenségük, néger, mexikói vagy Puerto Rico-i származásuk miatt igen rosszul vagy alig valamit keresnek és így kénytelenek a skid row igen szegényes, de olcsó körülményei között élni. Csupán kevesebb mint minden harmadik ember alkoholista vagy nagy alkoholfogyasztó. Ebből az következik, hogy a skid row népességének nagy részét ki lehetne onnan vezetni, ha anyagi helyzetét megjavítanák megfelelő nyugdíjak, egészségi program, társadalombiztosítási juttatások stb. útján.

A közfelfogás szerint a skid row lakói igen vidáman élnek, mert mentesülnek a rendezett élet összes korlátaitól. Valójában azonban a tipikus skid row lakó rendkívül unalmasan és egyhangúan tölti napját. Egy részük dolgozik, sokszor alkalmi munkát, a többiek fő időtöltései: a sétálás és nézelődés, beszélgetés, üldögélés a szállodák nappali szobáiban, előcsarnokaiban, a televízió nézése és a kocsmái ivás.

Ennek megfelelően az ott lakók nagy része egyáltalán nincs életkörülményeivel megelégedve és az ottlakás indokaként több mint felük említi az olcsóságot. A skid row lakói nem kedvelik lakóhelyüket, a szállodákat, mert piszkosak, zajosak, kényelmetlenek és többnyire nem kedvelik egymást, mert (első helyen említve) sokat isznak, azon kívül mert koldulnak, fosztogatnak, rabolnak, lusták, zajosak

stb. Annyira nem alakult ki bennük a „mi” érzés, hogy szinte ellentmondásnak tűnik a skid row „társadalmáról” vagy „szubkultúrájáról” beszélni.

Ellentétben a közfelfogással a skid row lakosainak nagy része nem önkéntesen munkanélküli, nem lustasága miatt nem dolgozik, hanem azért, mert öreg, beteg, szakképzetlen. Az alkoholizmus csak kisebb jelentőségű oka a munkanélküliségnek, és jellemző, hogy a nagy ivók közül többen dolgoznak, mint a mérsékelt ivók és a bornemisszák közül, feltehetően elsősorban azért, mert a munkanélküliek anyagi helyzete annyira rossz, hogy nem engedhetnek meg maguknak nagyobb alkoholfogyasztást.

A skid row népességében sokkal több a beteg és rokkant (például minden 11. ember elmebeteg!), mint az amerikai népességben általában. Halálozási arányszáma rosszabb, mint a legelmaradottabb afrikai országoké: a szinte hihetetlenül magas 70 ezrelékes értéket éri el.

Chicago népessége általában panaszkodik, hogy skid row-ja összegyűjti egész Amerika söpredékét, amelyet részben a városnak kell eltartania. Valójában azonban a skid row népességének nagy része Chicagóból költözött oda, tehát maga a város termeli ki ezt a népességszámot. Az a feltételezés sem helyes, hogy elsősorban a vidékről városba költözők kötnek ki a skid row-ban, ellenkezőleg, a skid row a nagyvárosi életforma melléktermékének látszik és így a mezőgazdasági népesség városba áramlásának lelassulásából nem lehet annak automatikus felszámolására számítani.

Az ivási szokásokra vonatkozó kérdésekből kapott információk közül érdekes többek között, hogy az olcsó borok ivására való rászokást (a viszki és a sör helyett) a vég kezdetének tekintik az iszákosság útján. Az ivás okai között első helyen szerepel „a bajok elfelejtése, a bánatok elől való menekülés”, tehát többségben vannak a „probléma ivók”. A szerző azonban feltételezi, hogy a probléma ivás szakaszát megelőzte egy időszak, amikor egyszerűen a szórakozás vagy a társaság kedvéért ittak. Érdeemes arra is figyelni, hogy az alkoholizmus ellen küzdő vallásos színezetű mozgalmak, mint az Alcoholics Anonymous társaság, úgy látszik elég nagy sikereket érnek el az alkoholisták gyógyításában.

A vizsgálatban feljegyezték a megkérdezettek teljes foglalkozástörténetét. A skid row népességéből 83 százalék magasabb társadalmi pozícióból süllyedt le, ez az arány az alkoholisták között még nagyobb (90%).

A gyermekkorai családi háttér kikérdezése alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a következő tények kapcsolatban látsza-

nak lenni az alkoholizmus kialakulásával: a szülők rossz házassága, rossz apa, elkényeztető anya, gyermekeiket nem szerető, elhanyagoló szülők (másképp az „anya kedvence” helyzet is!), az apa vagy anya halála, korai kiválás a szülői családból, elmebeteg vagy neurotikus szülők, a legfiatalabb vagy legidősebb gyermek helyzete a családban.

A skid row férfi lakosságának kb. 45 százaléka nőtlen, a többiek elváltak vagy különélők. Igen kevés a házasságban élő férfi. A vizsgálat szerint igen sokan vannak közöttük, akiknek nincsenek rendszeres heteroszexuális kapcsolataik. Felmerült a kérdés, hogy ezeknek egy része nem aktív homoszexuális-e. A szerző becslései szerint azonban az utóbbiak aránya nem több 10 százaléknál és a skid row lakossága alig toleránsabb a homoszexuálisokkal szemben, mint az amerikai népesség általában. Gyakori ellenben az a nagyon férfiasnak látszó típus, aki nehéz fizikai munkát végez, a férfiasságot igen sokra értékeli, ennek egyik velejárójaként rendszeresen iszik, és csak alkalmi, de változatos nőkapcsolatokat tart, sok esetben prostituáltakkal.

Az interjú során feltettek különböző olyan kérdéseket, amelyeknek alapján a kódolást végző pszichológusok és szociológusok következtetéseket vonhattak le a megkérdezettek személyiség struktúrájára vonatkozóan. Megállapításaik közül különösen érdekes, hogy a skid row népességében igen gyakori a mentális betegség, sokan mutatnak deviáns személyiség jegyeket. Az alkoholisták azonban intelligensebbek, mint annak a társadalmi rétegnek átlaga, amelyből jöttek. Ezenkívül kevésbé konform magatartásúak, kevésbé ambíciózusak, viszont szociálisabbak és jobban asszimilálódtak a skid row életéhez, mint a nem vagy csak alkalmilag ivók. A vágyaikra és elképzeléseikre vonatkozó kérdésekre adott válaszokból az látszik, hogy a skid row népessége alig különbözik ebben a tekintetben az amerikai átlagnépességtől, nincs külön értékrendszere. Legnagyobb részük reméli, hogy hamarosan megoldja problémáit és elhagyhatja a skid row-t.

A szerző a vizsgálat eredményei alapján megpróbálja megfogalmazni: miért léteznek az amerikai városok skid row negyedei? A szociálpszichológiai magyarázat szerint azért kerülnek emberek ezekbe a városrészekbe, mert munkanélküliekké válnak vagy olyan kevés a jövedelmük, hogy csak itt tudnak megélni, vagy mert nem megfelelő a mentális egészségi állapotuk, vagy mert rossz a szociális alkalmazkodásuk, vagy (kisebb jelentőségű okok) mert betegek, rokkantak, gyenge intelligenciájúak. Többségükben azonban nem reménytelen esetek. A szociológiai magyarázat szerint a skid row azért létezik, mert

életlehetőségeket biztosít azok számára, akiknek problémáival a társadalom már nem hajlandó törődni. Otthont, élelmezést, ruhát biztosít az ott lakóknak, de semmit sem tesz rehabilitálásuk érdekében. Tehát nem a skid row lakói szakadtak el a társadalom egészétől, hanem a társadalom taszította ki őket. A könyv utolsó része éppen azzal a kérdéssel foglalkozik, mit tehetne a társadalom a skid row városrészek megszüntetése érdekében.

A szerző szerint erre lehetőség van, csupán komolyan el kell határozni a társadalomnak a megfelelő akciókat.

Meg kell jegyezni, hogy a könyv az adatok elemzésén kívül igen érdekes fényképet tartalmaz, valamint számos hosszú idézetet közöl az interjúkból. Ezek igen színessé és szemléletessé teszik azt a képet, amely az olvasóban a skid row-ról kialakul.

(Ism.: *Andorka Rudolf*)

MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKA

BAGHINSCHI, V.:

A TERMELÉS ÉS AZ ÖNKÖLTSÉG VÁLTOZÁSAI KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK A MEZŐGAZDASÁGBAN

(Relatiile dintre variatiile productiei si pretului de cost în agricultura.) — *Revista de Statistica*. 1968. 4. sz. 13–22. p.

A szerző matematikai elmesztetés segítségével kísérli meg nyomon követni a termelés és az önköltség összefüggéseiből adódható viszonylatok következményeit a mezőgazdaságban.

Kiindulópontja az a sajátosság, hogy a költségek állandók, vagy változók lehetnek. Erre építi fel téziséit. Az analízis eredményét pedig attól teszi függővé, hogy a kiadások arculatának meghatározása (állandó vagy változó kiadásról van-e szó) mennyire pontos. Mert előfordulhat, hogy ugyanaz a kiadás lehet állandó vagy lehet változó attól függően, hogy milyen célt szolgál és hogyan szolgálja a célt. Az állandó kiadások függetlenek a termelés eredményétől (például a növénytermelésben a vetést előkészítő földmunkák, vagy az állattenyésztésben az állatállomány fenntartására eszközölt takarmányvásárlás stb.). A változó kiadások függenek a termelés volumenétől vagy fordítva. (Például a műtrágya vásárlása és szállítási költségei, a termékek raktározási és szállítási költségei stb.)

A szerző fejtegetései alapján végül is a következő konklúziókat vonja le:

1. Az önköltség csökkentése nincs egyenes arányban a termelés növekedésével, csökkenése mindig lassabb mint a termelés növekedése. Ez az eltolódás annál nagyobb, minél kisebb súlyt képviselnek az állandó költségek az összes termelési költségben.

2. Bizonyos technikai és technológiai körülmények között a termelés növekedése egyre nagyobb változó jellegű kiadásokat igényel. Ugyanakkor azonban az állandó és az összköltség közötti arányt kifejező együttható csökken és következményként az önköltség csökkenése már csak a termelés egyre nagyobb fokozásával érhető el; ez olyan pontig növel-

hető csak, amíg az önköltség már nem csökkenthető tovább, mivel a megvalósításához szükséges termelés már olyan nagy méretű, hogy realizálása lehetetlen. Ebből a tényből egy újabb tény következik, amely szerint egy bizonyos technikai és technológiai szint fenntartása huzamosabb időn keresztül az önköltség olyan magas szintjét igényli, amely már lefékezi a társadalmi munka termelékenységének fejlődését. Ezt a fenyegető problémát ezen a fokon már csak hatékonyabb technológiai eljárás oldhatja meg.

3. Az állandó és az összköltség közötti arány iránymutató lehet abban, hogy a termékegységre jutó termelési költség csökkentése érdekében merre kell hatni szervezési vagy más racionalizáló beavatkozással. Ahhoz, hogy a termékegységre jutó önköltség csökkenthető legyen, a változó kiadásoknak arányosoknak kell lenniök a termelés növekedésével.

Fontos, azokban a termelési ágazatokban vagy növényi kultúrákban, ahol az állandó és az összes költségek közötti arány magas, a figyelmet azokra a változó kiadásokra irányítani, amelyek nemcsak ezek és a termelés közötti arányosságot javítják, hanem növelik a termelést is a változó kiadásokhoz viszonyítva.

4. A termelés és az önköltség mint függvények a termelési költségek bizonyos struktúrájában lehetővé teszik azonos technikai és technológiai követelmények között elért eredmények, valamint a termelés és a realizálható önköltség összevetését. A szerző által kialakított a termelés relációit tükröző egyenletek lehetővé teszik továbbá az új technikai és technológiai hatások követését is, valamint a gazdasági eredményekben elért szervezési és technológiai hatások mértékének számbavételét.

5. Az önköltség és a termelés függvény jellege módot ad a gazdasági prognózisra. Így elvégezhető például az önköltség meghatározott technikai és technológiai feltételek melletti előrejelzése.

6. És végül több kultúra, ágazat és tevékenység funkcióinak figyelembevételével kialakított általános egyenlet segítségével:

$$Q = \sum_{i=1}^n Q_1 \cdot y_i \text{ vagy } Q = \sum_{i=1}^n \frac{Q_i \cdot \gamma_i}{x_i \cdot \gamma_i - 1},$$

amelyből

- Q – a termelő egység össztermelése,
- y – a termelés mutatója,
- x – az önköltség mutatója,
- γ – az állandó és összes költségek közötti arány.

A vállalat gazdasági feladatköréből származó resztrikciók beszámításával a fentiek alapján leszarmaztatott képlet:

$$\max_x Q = \sum_{i=1}^n \frac{Q_i \cdot \gamma_i}{x_i + \gamma_i - 1}$$

a termelés kedvező függvénye lehet, az önköltségnek a szigorítások mellett lehetséges normál csökkentésének viszonylatában – bizonyos technikai, technológiai és szervezési feltételek mellett.

(Ism.: Csere Tiborné)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal *Könyvtárába* az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuario estadístico de Venezuela, 1966. Caracas. 1968, Dirección General de Estadística y Censos Nacionales, XXXVII, 66 p.

Venezuela statisztikai évkönyve, 1966.
I 77 C 4/1966

New Zealand official yearbook 1968. Compil. by the Department of Statistics. Wellington. 1968. Shearer. VIII, 1154 p., 8 t., 1 térk. mell.

Új-Zéland statisztikai évkönyve, 1968.
I 95 C 1/1968

République du Congo (Brazzaville). Annuaire 1959–1966. Bruxelles. 1968. Stat. Amt. der Europ. Gemeinsch. 153 p.

Kongó statisztikai évkönyve, 1959–1966.
I 38 B 158/1/4

République du Gabon. Annuaire 1959–1966. Bruxelles. 1968. Stat. Amt. der Europ. Gemeinsch. 134 p. Német, olasz, flamand és angol nyelven is.

Gabon statisztikai évkönyve, 1959–1966.
I 38 B 158/I/3

Rocznik statystyczny 1968. Warszawa. 1968. Główny Urząd Statystyczny. 90, 722 p., 9 t., 2 térk.

Lengyelország statisztikai évkönyve, 1968.
I 42 C 110/1968

Statistical yearbook 1967. – Annuaire statistique 1967. Prep. by the Statistical Office of the United Nations, Department of Economic and Social Affairs. New York, 1968. U. N. 784 p.

Az Egyesült Nemzetek statisztikai évkönyve, 1967.
I 72 B 92/1967

Statisticki godisnjak Jugoslavije 1968. Godina 15. Beograd, 1968. Savezni Zavod za Statist. 681 p.

Jugoszlávia statisztikai évkönyve, 1968.
I 46 B 16/1968

Suomen tilastollinen vuosikirja. Vuonna 1967. – Statistisk årsbok för Finland 1967. – Statistical yearbook of Finland. Year 1967. Helsinki 1968, Tilastollinen Päätoimisto. XXIV, 498 p.

Finnország statisztikai évkönyve, 1967.
I 43 C 1/1967

SZSZSZR i szojuznue reszpubliki v 1967 godu. (Szoobscsenija CSZU SZSZSZR i CSZU szojuznüh reszpublik ob itogah vüpolnenija goszudarsztvennogo plana razvitija narodnogo hozjajsztva.) Moszkva. 1968. Sztatisztika. 299 p.

A Szovjetunió és a szövetségi köztársaságok az 1967. évben.

I 42 C 299/1967

United Arab Republic. Pocket book 1963. Cairo. 1963, Inf. Dept. 158 p.

Egyesült Arab Köztársaság. Zsebkönyv, 1963.
18206

United Arab Republic statistical atlas, 1952–1966. Cairo. 1968. Central Agency for Public Mobilisation and Statistics. 123 p., 1 térk.

Az Egyesült Arab Köztársaság statisztikai táblái, 1952–1966.

I 61 B 28/1952–1966

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Bühlmann, H. – Loeffel, H. – Nievergelt, E.: Einführung in die Theorie und Praxis der Entscheidung bei Unsicherheit. Berlin–Heidelberg–New York, 1967. Springer. 122 p.

Bevezetés a bizonytalanság melletti döntés elméletébe és gyakorlatába.

18261

De Jong, F. J.: Dimensional analysis for economists. With a mathematical appendix to the algebraic structure of dimensional analysis by W. Quade. Amsterdam. 1967, North-Holland Publ. Comp. XIII, 220 p.

Dimenzionális elemzés közgazdászok részére.

18260

Fojtl, J. – Divila, E.: Statistika. Ucebny text pre stredné poľnohospodarske technické školy ekonomického odboru. 2. prepracované a dop. vyd. Bratislava. 1966. SVPL. 270 p.

Statisztika.

15640

Gurevics, Sz. M.: Ékonomiczeszkaja reforma i sztatistika. Moszkva. 1967, Izdat. Sztatiszt. 102 p.

Gazdasági reform és statisztika.

18205

Guthrie, H. W.: Statistical methods in economics. Homewood. Ill. 1966. Irwin. XIV, 373 p.

Statisztikai módszerek a közgazdaságtanban.

18168

Idősorok, regresszió-számítások 1958–1970. Bp. 1968, Stat. Kiadó soksz. 59 p.

(KSH Gazdaságkutató Intézet kiadványa.)

18182–4

Korda, B.: K otázce pouziti matematiky v ekonomii. Praha. 1963. CSAV. 281–292 p.

A matematika közgazdasági alkalmazásának kérdései.

15599

- [Kravcsenko] Kravčenko, R. G.: Ekonomicko-matematické modely úloh v poľnohospodarstve. Ekonomiko-matematiceszké modely zadacs po szel'szkomu hozjajsztvu. Preložili: I. Grznárová, L. Kliho, P. Kubas. Bratislava. 1966. SVPL. 282 p. *Gazdaságmatematikai modellek a mezőgazdaságban.* 15645
- Mathematik und Wirtschaft. Bd. 5. Hrg. von H. Bader, F. Burkhardt etc. Berlin. 1968. Verl. Die Wirtschaft. 238 p. *Matematika és gazdaság.* 18180
- Mechanized information storage, retrieval and dissemination. Proceedings of the Federation International de la Documentation and International Federation for Information Processing. Joint Conference. Rome, June 14–17, 1967. Ed. K. Samuelson. Amsterdam. 1968. North-Holland Publ. Comp. XIV, 729 p. *Gépesített információ tárolás, visszakeresés és terjesztés.* 18515
- Les méthodes de simulation. Par J. Agard, J. Altaber etc. Paris. 1968. Dunod—AFIRO. VII, 154 p. *A szimuláció módszerei.* 17869
- Metodologiczeszké problémü mezsdunarodnüh szoizmerenij sztoimosztnüh pokazatelej. Kn. 1–2. Red. T. V. Rjabuskin, E. A. Vorob'ev, L. P. Zlomanov. Moszkva 1968, Izd. Nauka. *Az értékmutatók nemzetközi összehasonlításának módszertani problémái. 1–2. köt.* 18204
- Partyk, B.—Marček, J.: Uctovnictvo a statistika v novej sustave riadenia. Bratislava. 1966. VPL. 109 p., 1 t. *Számvitel és statisztika a gazdaságirányítás új rendében.* 15641
- Pawlowski, Zb.: Ekonometria. Warszawa. 1966, Wyd. Nauk. 416 p. *Ökonometria.* 18178
- Pellet, R.: Tests et contrôles statistiques. Paris. 1966. Entreprise Mod. d'Éd. 120 p. *Statisztikai tesztek és ellenőrzések.* 15617
- Raj, D.: Sampling theory. New York. etc. 1968, McGraw-Hill. 12, 302 p. *A mintavétel elmélete.* 18523
- Recherche et croissance économique 2. Ed. par le Conseil National de la Politique Scientifique. Bruxelles. 1967. CNPS. 191 p. *Kutatás és gazdasági növekedés.* 17866
- Salzman, L.: Computerized economic analysis. New York etc. 1968. McGraw-Hill. XIII, 253 p. *Számítógépesített gazdasági elemzés.* 17867
- Satalin, Sz. Sz.: Proporcional'noszt' obszesztvennogo proizvodstva. (Ocserk teorii i metodologii planirovanija.) Moszkva. 1968. Izd. Ékon. 213 p. *A társadalmi termelés arányossága. A tervezés elméleti és módszertani vázlata.* 18212
- Sevaldson, P.: MODIS II. A macro-economic model for short-term analysis and planning. Oslo. 1968. Aschenhoug. 40 p. *A rövid távú elemzés és tervezés makroökonomiai modellje.* 18234
- Studii de statistica. Lucrarile celei de-a cincea consfatuiri stiintifice de statistica 8–11 decembrie 1965. Ed.: Directia Centrala de Statistica. Bucuresti. 1967. Directia Centr. de Statist. 1402 p., 1 mell., 172 p. *Statisztikai tanulmányok.* 17857
- Szulc, S.: Metody statystyczne. Wyd. 5. Warszawa. 1968. Wyd. Ekon. 738 p. *Statisztikai módszerek.* 18176
- Vince, I.: Matematikai statisztika ipari alkalmazásokkal. Bp. 1968. Műszaki Kiadó. Szegedi ny. Szeged. 352 p. 1 t. 379.581
- Zasepa, R.: Zastosowanie metody reprezentacyjnej przy spisach rolnych. Warszawa—Kwiecien. 1968. GUS, VI, 111 p. *A reprezentatív módszer alkalmazása a mezőgazdasági összeírásnál.* 18141

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Ajrapetov, A. M.: Tablicü iszcsiszlenija srednegodovüh tempov rosztá, priroszta i sznizsenija. 2. dop. izd. Moszkva. 1967. Izd. Sztatiszt. 158 p. *Az átlagos évi növekedési ütem, a növekedés és csökkenés kiszámításának táblázatai.* 17820

Bairoch, P.: Diagnostic de l'évolution économique du tiers-monde 1900–1966. Paris. 1967. Gauthier-Villars. 228 p. *A harmadik világ gazdasági fejlődésének meghatározása. 1900–1966.* 18258

Bilanse gospodarki narodowej. Sympozjum, Warszawa 20–23 lutego 1968. Komitet red. H. Białczynski, J. Iszkowski itd. Warszawa. 1968. Nakład. Główn. Urzedu Stat. XV, 383 p. *Népgazdasági mérlegek. Symposion.* 18128

Chevallerie, O. de la.: Die Verteilung des Vermögenszuwachses in der Bundesrepublik Deutschland seit 1950. Berlin. 1968. Duncker-Humblot. 75 p. *A vagyonnövekedés eloszlása az NSZK-ban 1950 óta.* 18132

Dix ans de Marché Commun en tableaux 1958–1967. Bruxelles. 1968. Off. Stat. des Comm. Europ. 109 p. *A Közös Piac tíz éve táblákban, 1958–1967.* I 38 C 32/1958–1967

Evsztigneev, R. N.: Ékonomicseszké reformü v evropejszkih sztranah szocializma. Moszkva. 1968. Politizdat. 124 p. *Gazdasági reform az európai szocialista országokban.* 18131

Grönlund, P.—Niitamo, O. E.: Itä- ja länsieuroopan kansantulolaskemien perusteiden vertailua. — Comparison of the fundamentals of "East- and West-European" national accounting systems. Helsinki. 1962, Valtioneuvoston kirjap. 20 p. *A „Kelet- és Nyugat-európai” nemzetgazdasági rendszerek alapelveinek összehasonlítása.* 17838

Keck, A.: Nationaleinkommen, Konsumtion. Die planmäßige Proportionalität des Konsumtionsfonds. Berlin. 1968. Verl. Die Wirtschaft. 228. p., 1 t. mell. *Nemzeti jövedelem, fogyasztás.* 17827

- Minc, B.:** Postep ekonomiczny. Warszawa. 1967
Wyd. Nauk. 391 p.
Gazdasági fejlődés.
18177
- National accounts, income and expenditure 1967.**
Ed. by the Dominion Bureau of Statistics. Ottawa.
1968. Print. Duhamel. 58 p.
Kanada nemzetgazdasági elszámolása, jövedelme és kiadása, 1967.
I 71 B 58/1967
- National Bank of Greece.** Report for the year 1967. Athens, 1968. National Bank of Greece. 61 p., 6 t.
A Görög Nemzeti Bank 1967. évi jelentése.
I 49 B 75/1967
- Nationalräkenskaper 1950–1967.** – National accounts 1950–1967. Stockholm. 1968. Statistiska Centralbyrån. 153 p.
Svédország nemzetgazdasági elszámolása, 1950–1967.
I 41 B 55/1968/13
- A nemzeti jövedelem 1967.** Végleges adatok. Bp. 1968, Stat. Kiadó soksz. 17 p.
(KSH Közgazdasági Főosztály kiadványa 5.)
I 1 B 694/5
- A népgazdaság fejlődésének elemzése 1950–1967.**
Szerk. Nyilas A. Bp. 1968, Stat. Kiadó soksz. 104 p.
(KSH Gazdaságkutató Intézet kiadványa.)
17840–44
- Problemü économiczeszkoy éffektivnoszti razmescsenija szocialiszticeszkogo proizvodszta v SZSZSZR.** Red. Ja. G. Fejgin. Moszkva. 1968. Izd. Nauka. 390 p.
A szocialista termelés elosztása, gazdasági hatékonyságának problémái a Szovjetunióban.
18137
- Schiøtz, T.:** The use of computers in the national accounts of Norway. Oslo. 1968. Aschehoug. 28 p.
Számítógépek alkalmazása Norvégia nemzetgazdasági elszámolásában.
18233
- Teorija i praktika hozajsztvennoj reformü.** Red. I. M. Gatovszkij. Moszkva. 1967. Izdat. Ekon. 172 p.
A gazdasági reform elmélete és gyakorlata.
17819
- Tuomainen, E.:** Teollisuutta koskeva kansantulotilasto vuosilta 1948–1962.* – National income statistics of industry in 1948–1962. Helsinki. 1964. Valtioneuvoston kirjap. 11 p.
A nemzeti jövedelem statisztikája a finn iparban, 1948–1962.
17839
- Užití vyberovych metod v ekonomické statistice.** 2. Praha. 1963. SPN. 149 p.
A reprezentatív módszer alkalmazása a gazdaságstatisztikában.
15657
- DEMOGRÁFIA – KULTÚRSTATISZTIKA – EGÉSZSÉGÜGYI STATISZTIKA**
- Annuaire statistique de l'enseignement.** Année scolaire 1964–1965. Ed. par le Ministère des Affaires Economiques et le Ministère de l'Éducation Nationale. Bruxelles. 1966. Institut National de Statistique. 323 p.
Belgium oktatási statisztikai évkönyve, 1964–1965.
I 38 B 103/1964–1965
- Bauer, M.:** Obyvatelstvo ČSSR v letech 1920–1925. (Statistická studie.) Praha. 1967. soksz. 35 lev., 43 t.
Csehszlovákia népessége 1920–1925. években.
17802
- Befolkningens bevaegelser 1966.** – Vital statistics 1966. Köbenhavn. 1968. Statistiske Departement. 176 p.
Dánia népmozgalmi statisztikája, 1966.
I 39 C 9/1968/6
- Beshers, J. M.:** Population processes in social systems. New York–London. 1967. Free Press – Collier–MacMillan. X, 207 p.
Népesedési folyamatok a társadalmi rendszerekben.
18175
- Bevölkerungsbewegung in der Schweiz 1965.** Bearb. von dem Eidgenössischen Statistischen Amt. Bern. 1968. Eidg. Stat. Amt. 145 p.
Népmozgalom Svájcban, 1965.
I 31 B 48/422
- Bogart, L.:** The age of television. A study of viewing habits and the impact of television on American life. 2nd ed., rev. and enl. New York. 1958. Ungar. XIV, 367 p.
A televízió kora. Televíziónézési szokások és befolyásuk az amerikai életre.
17874
- Bostadsbyggandet 1967.** Oversikt. – Housing construction in 1967. Survey. Stockholm. 1968. Statistiska Centralbyrån. 21 p.
Lakásépítkezés Svédországban, 1967.
I 41 B 58/1968/31
- Demográfiai évkönyv 1967.** Magyarország népessége. Készült a Központi Statisztikai Hivatal Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztályán. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 353 p.
(Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.)
I 1 B 709/1967
- A demográfiai helyzet területi alakulása.** Tanulmány a Területi Bizottság számára. 1. 3 elemzési téma. Bp. 1968. KSH soksz. 36. 46 lev.
(KSH Népeségtudományi Kutató Intézet kiadványa.)
377784
- Demografska statistika 1965, 1966.** – Statistiques démographiques 1965., 1966. Beograd. 1968. Savezni Zavod za Statistiku. 2 db.
Jugoszlávia népesedésszatisztikája, 1965–1966.
I 46 B 30/1965, 1966
- Demographic yearbook 1967.** Special topic: mortality statistics 2. – Annuaire démographique 1967. Sujet spécial: statistiques de la mortalité 2. Prep. by the Statistical Office of the U. N., Dept. of Econ. and Soc. Affairs. New York. 1968. U. N. VIII, 778 p.
Demográfiai évkönyv 1967.
I 72 B 90/1967
- Edding, F.:** Méthodes d'analyse des dépenses d'enseignement. Paris. 1967. UNESCO. 73 p.
Az oktatási költségek elemzésének módszerei.
372549
- Eisenstadt, S. N.:** From generation to generation. Age groups and social structure. New York–London. 1966. Free Press–Collier–MacMillan. 357 p.
Generációtól generációig. Korcsoportok és társadalmi struktúra.
18524
- Az értékesített nyaralóingatlanok számának és forgalmi értékének alakulása a legjelentősebb üdülőkörzetekben 1961–1967.** Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 33 p., 2 t., 3 térk.
(KSH Népesedési és Szociálisstatisztikai főosztály kiadványa.)
I 1 B 702/7
- Folkemengdens bevegelse 1966.** – Vital statistics and migration statistics 1966. Oslo. 1968. Statistisk Sentralbyra. 53 p.
Norvégia népmozgalmi és vándorlási statisztikája, 1966.
I 40 C 35/233

Gesundheitswesen 1966. Hrsg. Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart–Mainz. 1968. Kohlhammer. 223 p.

Az NSZK egészségügye, 1966.

I 4 B 89/1966

Heuser, R. L.: Multiple births, United States, 1964. Washington. 1967. U. S. Govt. Print. Off. 50 p.

Többes születések, Egyesült Államok, 1964.

I 72 C 365/21/14

Die höheren und mittleren kaufmännischen Schulen. Schuljahr 1967/1968. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1968. Österr. Staatsdruck. 123 p.

A felső- és középfokú kereskedelmi iskolák Ausztriában, 1967/1968. tanév.

I 2 B 125/165

Kendall, W. L.: Statistics of education in developing countries. An introduction to their collection and presentation. Paris. 1968. UNESCO. 88 p.

Oktatási statisztika a fejlődő országokban. Adatgyűjtés és közzététel.

I 33 B 210/13

Könyvkiadás 1967. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 58 p.

(KSH Népesedési és Szociálisstatisztikai Főosztály kiadványa 8.)

I 1 B 702/8

A könyvtárosok szakképzettsége. 1. 1966. decemberi országos felmérés statisztikai adattára. 2. Az 1966. decemberi országos felmérés alapján a statisztikai adattár elemzése. Bp. 1967. Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 2 db.

I 1 B 854/196

Lifetime migration histories of the American people. Washington. 1968. Govt. Print. Off. 89 p.

Az amerikai emberek élete folyamán végbemenő vándorlás története.

I 72 C 341/25

Matthiessen, P. C. – Trolle, D. – Zachau-Christian, B.: Infant and perinatal mortality in Denmark. Washington. 1967. Govt. Print. Off. 67 p.

Csecsemő- és perinatális-halandóság Dániában.

I 72 C 356/9

Milbank Memorial Fund. Annual report 1966. New York. 1967. Milbank Memorial Fund. 42 p.

A Milbank Memorial Fund évi jelentése, 1966.

18209

Művelődésstatisztikai adattár. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 353 p.

(KSH Népesedési és Szociálisstatisztikai Főosztály kiadványa.)

I 1 B 846

New Zealand census of population and dwellings 1966. Vol. 2. Ages and marital status. Wellington. 1968. Department of Statistics. 92 p.

Új-Zéland nép- és lakásszámlálása, 1966.

I 95 B 22/1966/2

Poblacion anual de la Republica Argentina por sexo y edad, 1947–1980. Buenos Aires. 1965. Direccion Nacional de Estadística y Censos. 28 p.

Argentína népessége nem és kor szerint, 1947–1980.

I 80 B 89/1947–1980

Population and vital statistics report. Data available as of 1 July 1968. New York. 1968. Stat. Office of the U. N. . . ., Dept. of Econ. and Social Affairs. 27 p.

Népesedési és népmozgalmi statisztikai jelentés, 1968. július 1. adatok.

I 72 B 117/20/3

Statisztikai tájékoztató. Népművelés. Tudományos és szakkönyvtárak 1962. évi adatai. Bp. 1963. Művelődésügyi Min. Statisztikai Osztálya. 53 p.

I 1 B 676/1962

Sztatisztika na kulturata 1968. Sztatiszticeszki szbornik 1968. Szofija. 1968. Centralno Sztatiszticeszko Upravlenie. 180 p.

Bulgária kultúrastatisztikája, 1958. Statisztikai gyűjtemény.

I 45 B 66/1968

Trends in health and health services. Prep. by the staff of the National Health Statistics Centre. Ed. by the Department of Health. Wellington. 1968. Department of Health. 134 p.

Az egészségügy és az egészségügyi szolgáltatások trendjei.

I 95 B 24/1968

Volks- und Berufszählung vom 6. Juni 1961. H. 13. Erwerbsspersonen in beruflicher Gliederung. Hrsg. Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart–Mainz. 1968. Kohlhammer 376 p.

Az NSZK nép- és foglalkozásszámlálása, 1961. június 6.

I 4 B 124/13

Volks- und Berufszählung vom 6. Juni 1961. H. 15. Personen mit einer abgeschlossenen Ausbildung an einer Berufsfach- bzw. Fachschule oder an einer Hochschule. Hrsg. Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart–Mainz. 1968. Kohlhammer. 329 p.

Az NSZK nép- és foglalkozásszámlálása, 1961. június 6.

I 4 B 124/15

World health statistics annual 1964. Health personnel and hospital establishments. Ed. by the World Health Organization. Genève. 1968. 224 p.

A világ egészségügyi statisztikai évkönyve, 1964. Egészségügyi intézmények és kórházi létesítmények.

I 31 B 103/1964/3

World health statistics annual 1965. Vital statistics and causes of death. Ed. by the World Health Organization. Genève. 1968. WHO. XII, 696 p.

A világ egészségügyi statisztikai évkönyve, 1965. Népmozgalmi statisztika és halálalok.

I 31 B 103/1965/1

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

Adatgyűjtemény az ipar gyártási ágairól. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 110 p.

(KSH Iparstatisztikai főosztály kiadványa.)

I 1 B 692/12

Agricultural commodities projections for 1975 and 1985. Vol. 1–2. Rome. 1967. FAO. 2 db.

Mezőgazdasági termék előrejelzések 1975-re és 1985-re.

17847–48

Annuaire statistique de l'industrie Européenne du jute 1966. Paris. 1967. Association des Industries du Jute Européennes. 83 p.

Az európai juteipar statisztikai évkönyve, 1966.

I 33 B 207/1966

Arbejdsløsheden 1967. – Unemployment 1967. København. 1968. Statistiske Departement. 74 p.

Dánia munkanélküliségi statisztikája, 1967.

I 39 C 9/1968/5

Ausztria és Magyarország ipari termelésének és termelékenységének kétoldalú összehasonlítása. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 32 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 127. 1968/12.)

I 1 B 113/127

Automobile facts and figures 1966. Ed. by the Automobile Manufacturers Association. Detroit–Washington–New York. 1967. Automob. Manufact. Assoc. 70, III p.

Adatok és tények az Egyesült Államok gépjárműiparáról, 1966.

I 72 C 227/1966

- Baranyai I. – Nagy I.:** A magyar háztartásstatistikai megfigyelés. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 69 p. (KSH Módszertani füzetek 3.)
18161 – 6
- Bedő Gy.:** Szocialista árrendszer. Bp. 1968. MTTI. Házi soksz. 61 p.
377543
- Belkereskedelem,** 1968. 1–2. negyedév. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 58 p. (Statisztikai Időszaki Közlemények 129. 1968/14.)
I 1 B 113/129
- Bergshantering** 1966. – Metal and mining industries 1966. Stockholm. 1968. Statistiska Centralbyrån. 98 p.
Svédország bányászati statisztikája, 1966.
I 41 C 10/1966
- Buda I. – Pongrácz I.:** Személyi jövedelmek, anyagi érdekeltség, munkaerő-gazdálkodás. Bp. 1968. Közgazd. és Jogi könyvkiadó. Egyet. ny. 189 p.
18223
- Csáki N.:** A földellátottság szerepe mezőgazdasági termelésünkben és külforgalmunkban. Bp. 1968. Soksz. 23 p.
18191
- D'Ottone, H.:** Indice de precios al consumidor Santiago. 1967. Direccion de Estadística y Censos. 42 p.
Fogyasztói árindex.
I 83 C 31
- Eidgenössische Betriebszählung** September 1965. Industrie und Gewerbe. Bd. 1–5. Bearb. vom Eidgenössischen Statistischen Amt. Bern. 1967. Eidg. Stat. Amt. 5 db.
Svájc szövetségi üzemösszeírása, 1965. szeptember. 1–5. köt.
I 31 B 48/409
- Establishment census of Japan** 1966. Vol. 4. Enterprise 1. Tokyo. 1968. Bureau of Statistics. IX, 454 p.
Japán vállalati összeírása, 1966.
I 51 C 57/4/1
- Europe and energy.** Publ. jointly by The Spokesman of the European Communities Special Council's High Authority and European Community Information Service. Luxembourg. 1967. European Communities. 67 p., 1 térk. mell.
Európa és az energia.
I 30 C 12
- European Free Trade Association.** EFTA trade 1959–1966 Geneva, 1968. EFTA. 91,46 p.
Az Európai Szabad Kereskedelmi Társulás kereskedelme, 1959–1966.
I 31 B 149/1959–1966
- Fazekas B.:** Mezőgazdaságunk helyzetének elemzése a mezőgazdasági statisztika alapján. Bp. 1968. Kossuth Kiadó soksz. 44 p.
377036
- Fremdenverkehr in der Schweiz** 1967. Bern. 1968. Eidgenössisches Statistisches Amt. 67 p.
Svájc idegenforgalma, 1967.
I 31 B 48/435
- Der Fremdenverkehr in Österreich im Jahre 1967.** Hrsg. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1968. Ueberreuter. 155 p.
Ausztria idegenforgalma, 1967.
I 2 B 125/180
- Industrias manufactureras.** Ano 1966. Santiago. 1967. Direccion de Estadística y Censos. 20 p.
Chile gyáripara, 1966.
I 83 C 24/1966
- International Tea Committee.** Annual bulletin of statistics. 1967. London. 1967. International Tea Committee. 56 p.
A Nemzetközi Tea Bizottság statisztikai évkönyve, 1967.
I 36 B 142/1967
- Ipari adatok.** 1968. 2. negyedév. Összeáll. a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztálya. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 144 p. (Statisztikai időszaki közlemények 128. 1968/13.)
I 1 B 113/128
- Ipari termékek jegyzéke** tartalmi meghatározásai. 3. köt. Fém szerkezetek és fémtömegcikkék. 25–29 termékcsoportok. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 100 p.
(KSH kiadványa.)
377416
- Az ipari termékek termelésének alakulása.** Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 123 p. (Statisztikai időszaki közlemények 124. 1968/9.)
I 1 B 113/124
- A magyar építőipar működése 1950–1957.** Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Összeáll. a Beruházási és Építőipari főosztály. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. 78 p.
(Statisztikai időszaki közlemények. 125. 1968/10.)
I 1 B 113/125
- Mezőgazdasági adatok II.** 1968. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1968. Stat. Kiadó soksz. VII, 236 p. (Statisztikai időszaki közlemények 126. 1968/11.)
I 1 B 113/126
- Motor truck facts.** 1966. Ed. by the Automobile Manufacturers Association. Detroit–Washington–New York. 1967. Automob. Manufact. Assoc. 55 p.
Adatok a tehergépjárművekről az Egyesült Államokban, 1966.
I 72 C 229/1966
- Nourse, H. O.:** Regional economics. A study in the economic structure, stability and growth of regions. New York etc. 1968. McGraw-Hill. VIII, 247 p.
Területi gazdaság.
17868
- Paszhaber, I. Sz.:** Szel'szkoe hozajszstvo SZSZSZR v pokazateljah sztatistiki. Moszkva. 1968. Izdat. Sztatiszt. 63 p.
A Szovjetunió mezőgazdaságának statisztikai mutatói.
18528
- Review of European forest products markets.** 1967 to March 1968. Geneva. 1968. U. N. Economic Commission for Europe. 52, 7 p.
Az európai erdei termék piac szemléje, 1967–1968. március.
I 31 B 89/20/8
- Statistics on cotton and related data 1930–1967.** Washington. 1968. Economic Research Service. X, 252 p.
Gyapotstatisztika és kapcsolatos adatok 1930–1967. Amerikai Egyesült Államok.
I 72 B 167/417
- Steuerbelastung in der Schweiz** 1967. Bearb. von der Eidgenössischen Steuerverwaltung. Bern. 1968. Eidgenössisches Statistisches Amt. 87 p.
Adóterhek Svájcban, 1967.
I 31 B 48/425
- Strassenverkehrsunfälle im Jahre 1967.** Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1968. Ueberreuter. 96 p.
Közúti közlekedési balesetek Ausztriában, 1967.
I 2 B 125/190

Studies in trade liberalization. Problems and prospects for the industrial countries. By. B. Balassa. M. E. Kreinin etc. Baltimore. 1967. Hopkins Press. XIII, 346 p.

Tanulmányok a kereskedelem liberalizálása köréből. Az ipari országok problémái és kilátásai.

18236

Tarnovszkij, O. I. — Mitrofanova, N. M.: Sztoimoszt' i cena na mirovom szocialiszticeszkom rünke. Moszkva. 1968. Izd. Nauka. 333 p.

Önköltség és ár a szocialista világpiacón.

17837

Technological trends in major American industries. Washington. 1966. U. S. Govt. Print. Off. VI, 269 p.

Technológiai trendek a főbb amerikai országokban.

18235

Tinbergen, J.: Regional planning. Cairo. 1964. Inst. of Nat. Plan. 13 p.

Regionális tervezés.

18135

Trade of Canada 1962—1964. Vol. 3. Imports. — Commerce du Canada. Vol. 3. Importations. 1962—1964. Ed. by the Dominion Bureau of Statistics. Ottawa. 1968. Print. Duhamel. 900 p.

Kanada külkereskedelme, 1962—1964. 3. köt. Behozatal.

I 71 B 1/1962—1964/3

Yearbook of international trade statistics 1966. Prepared by the Statistical Office of the United Nations. Department of Economic and Social Affairs. New York. 1968. U. N. 902 p.

Nemzetközi kereskedelmi statisztikai évkönyv, 1966.

I 72 B 97/1966

Zubkov, A. I.: Mezdunarodnoe razdelenie truda i razvitie metallurgii szocialiszticeszkoh sztran. Moszkva. 1968. Izd. Nauka. 194 p.

Nemzetközi munkamegosztás és a szocialista országok kohászatának fejlődése.

18538

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

Faltus, J. — Kyselová, G.: Supis statistickéj literatury SUS 1918—1938. (S analytickym popisom udavoj a článkov.) Bratislava. 1968. SPN. 317 p.

A Szlovák Statisztikai Hivatal statisztikai kiadványainak jegyzéke, 1918—1938.

18188

Gemeindeverzeichnis von Österreich mit Postleitzahlen. Gebeitsstand vom 1. Jänner 1967. 7. Aufl. Wien. 1968. Österr. Statist. Zentralamt. 111 p., 8 térk., 2 térk. mell.

Ausztria helységnévtára a postai kódszámokkal, 1967. január 1-i állapot.

17807

Klaus, G.: Wörterbuch der Kybernetik. Berlin. 1968. Dietz. XI, 898 p.

A kibernetika szótára.

17873

Marshall, H. D.: The great economists. A history of economic thought. New York — Toronto — London. 1967. Pitman. 10. 397 p.

A nagy közgazdászok. A közgazdasági gondolkodás története.

18167

Közljük kedves olvasóinkkal, hogy a *Statisztikai Szemle* augusztusi és szeptemberi száma — az előző évek gyakorlatának megfelelően — összevontan, előreláthatólag szeptember közepén jelenik meg.

Index: 25.755

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Felelős szerkesztő: Dr. Gyulay Ferenc

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5—7. Telefon: 155—208.

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358—530 (305. mellék)

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Kiadásért felel a Statisztikai Kiadó Vállalat igazgatója

Előfizethető: a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József nádor tér 1.)
és bármely postahivatalnál

Előfizetési díj: félévre 78,— Ft, egy évre 156,— Ft

Csekk számlaszám: egyéni 61.272, közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. folyószámlájára)

A folyóirat régebbi példányai kaphatók:

a Posta Központi Hírlapiroda Újságboltjában (Budapest V., József Attila utca 3.)

Terjeszti: a Posta Központi Hírlapiroda

69.1047. Állami Nyomda, Budapest